

17:de årg. 1914.

December.

N:r 5.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar kr. 2:50.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1915 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Fil. Kand. J. E. NILSSON (Adr.: Eslöf) såsom redaktionssekreterare. Litteraturafdelningen omhänderhafves af Fil. Dr., frih. Lage Staël von Holstein, adr. Lund.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1914.

P. Fahlbeck.

Folkrättens ansvar.

Af

Lage Staël von Holstein.

Hur många namn ha ej redan gifvits dessa dagars gigantiska katastrofer, som gjort hela världen till ett pansradt läger? Man säger det vara den nödvändiga genomgångsakten för en mer rationell planetarisk uppdelning; man kallar det rasernas och religionernas inbördes styrkeprof; man vill ge det innebörden af den internationella demokratiens bältesspänning med en imperialistisk reaktion; folkens, tankens, kulturens, handelns frihet påstås hotade i norr som söder och fordra sitt värn mot hunners barbari och vandalers råa förtryck.

Först när historiens förlåt rämnar, skola dessa namn, som korsa hvarandra, få sin skäligena innebörd gifven. Den bevisliga sanningen har ej sin hemvist under slagfältens blodshimmel.

Men krigets egen rätt; huru hållas de sakrosankta bud, som blivt en hela mänsklighetens arfvedel? *Inter arma silent leges.* Vi häpna över den styrka med hvilken den gamla romarsatsen åter står upp i dagens hemska krönika. Vi fråga om likvisst icke krigsförklaringarnas flertal byggdes just på temat om Rättvisans triumf. Och nu? Vi vädja till historien, som ofta hämnades lagars kränkare. Där den neutrala handelns oskyldiga offer nu sänkas af förrådiska minor; där öfvergrepp byta den fredliges idoga flit till hunger och förlamning; där dum-dum-sargade kroppar vrida sig i omänsklig smärta; där Röda-kors-föraktaren, egendomskränkaren, sköflaren, plundraren, kvinnoskändaren går fram;

öfverallt vakar jus gentiums stränga Nemesis. Den seger är fläckad, som ej vunnits med folkrättens erkända vapen. Hvem förnekade detta ansvars gestaltande verkan i den tid som är?

* * *

Det är icke tio år sedan den moderna folkrätten fick sin knappa men dock positiva utformning vid de gröna borden i Haag. De 44 makternas ombud visste då, att nästa krig skulle blifva det första i en ny tidsålder. Och det är detta vi nu bevittna (ty branden å Balkan bröt ut, innan dokumentens sigill ännu torkat). Hur skall framtidens genius döma den nya ærans målsmän? Skola nästa släktled låta sig förtäljas om gifna löftens frimodiga häfdande eller deras fräcka kränkning som i svunna tiders förnedring? Svaret dikteras af den pliktkänsla, levande generation känner inför följande.

Och detta ansvar bäres lika af alla i eller utom våldets nu ångande hexkittel. Vi ville ej förneka vår plikt i de neutrales allt fastare länkade kedja. Fortid som framtid manar till en ledande insats.

Från Knäredsfördraget 1613 och den väpnade neutraliteten leder man utvecklingen fram till akterna i Paris 1856 och London 1909. Vår store Gustaf Adolf yfdes att under sin fältkudde bära den folkrättsliga codex, hvars ödödlige författare en gång blef till svensk minister i Paris; det var hans store rikskansler, som 1653 gaf världen dess första konvojplakat. Hundra år därefter gaf dansken Hübner den första planen till en internationell prisdömstol och än ett och ett halft sekel senare hade Rikard Kleen och Knut Hammarskjöld inskrifvit sina namn bland de främsta främjarne af ett mellanfolkligt rättsväsen. Karlstadsfördraget och Grisbåardomen befästa en ny politik. Detta allt är en ärestitel, då Norden nu med hög buret hufvud upptar de folkrättens mål, som vädjas till dess forum eller själft, icke som en nåd utan som en okränkbar rätt, fordrar respekt för legitima intressen. Fyllandet af det ansvar, folkrättssamfundets egen utveckling ålägger, blir hela vår neutralitetspolitikens innebörd. Framtiden skall löna den.

* * *

Godtycket finge ej emellertid öka detta ansvars sfär. Må det blott göras gällande, där folkrätten själf pålagt det; må den enskildes plikter väl skiljas från statens.

Det är ur denna synpunkt kontrabandsspörsmålet blir så ömtåligt. En otillbörlig privathandel under krigstid kräfver hvarken inhemskt straffhot eller folkrättslig sanktion. Det är ett äfventyr på egen risk, som de krigförande själfva må stäcka med föreskrifna medel.

De nordiska regeringarna hafva med lofvärd enighet och styrka häfdat denna folkrättsligt stadgade doktrin; den var såväl 1877 och 1885 som 1909 den fasta klippa, på hvilken kabinettet i St. James byggde sin demonstrerade uppfattning; må den åter blifva det!

Men ej mindre uppenbart är att kontrabandets *pacta sunt servanda*. Det är ej *ossa sero venientibus* de neutrala förtjänat, då de i månader dröjt att höja sin protest mot den lavin av ukaser, som kommit Londonaktens andra kapitel att smälta ihop till en vrångbild af dess en gång uttryckligt fastställda och vid krigsutbrotten åter tillförsäkrade form, ja, då de ej ens yrkat utjämnande komparationer å de nya kontrabandslistorna eller kräft en högst nödig frist innan dessas förändrade tillämpning. De neutrala ville åt världshavens rivaler själfva bespara äran af att hugstort gifva upprättelse för Londondeklarationens ohemula kränkning, och detta så mycket mer som fördelen af en skyddad »fortsatt resa», en ograverad »frilista» och en fast rättsuppfattning öfver hufvud taget veterligen är ett essentielle såväl för Storbritanniens som dess motståndares ekonomiska intressen. Då nu likvisst en protest har skett, är det därför att stridens egen låga synes hafva undanskymt ansvaret för de krigförande; må dessa bevisa sin uppskattning af dem, som åter satt tidens ur i gång.

När vidare hafvens frihet hotades, stod själfallet alla staters solidariska intresse på spel. Frihetens grundsats är så fast rotad, att den knappt behöfde stödet af nu gällande särskilda Nord- och Östersjöaftal; innan den ytterliga Nordsjöspärrningen borde i hvarje fall dessa texter hafva uppfordrat till en rådplägning på förhand med intresserade makter. Mare clausum är sedan Cromwells dagar en skymf mot den internationella samfärdselns princip; ingen äge ostraffadt förgripa sig på den. Protesten blef det mellanfolkliga

samvetets egen. — När minor ströddes i den neutrala handelsallfartsväg på sätt, som strida såväl mot Haagareopagens och Folkrättsinstitutets stadganden som mot den oskrifna humanitetens och civilisationens plikter, hvilka friherre Marshall v. Bieberstein själf 1907 åkallade, då fick de heller de neutralas Heimdalshorn tveka att varsko faran och väcka den domnande ansvarskänslan. Men det är en nedslående syn att nu efter de nordiska ländernas välformade not se nutidens starkaste folkrättsväktare väl göra sig till domare öfver faran i egna farleder men samtidigt förneka gällande folkrätts förpliktande betydelse.

* * *

Då Louis Renault som Haagkonferensernas främste målsman för några veckor sedan i Institut de France utlade deras lagars bindande verkan, uppehöll han sig särskildt vid den skadeståndsplikt, till hvilken hvarje öfverträdelse af landkrigsreglementet gjorde vederbörande förfallen. I sjökrigsrätten äro motsvarande ersättningsanspråk vedertagna och vi spåra det stegrade nit, med hvilket vår utrikesledning och krigsriskkommission tillvarataga däraf flytande fördelar; uppgiften hade tidigare klarnat, om, som sig bort, den internationella prisdomstolen blifvit upprättad. Tyngre än dessa juridiska anspråk väga dock krafven på folkrättens egen, obrutna helgd. Genom en smidigt afvägd sträfvan mot detta mål kan vår neutrala diplomati förskaffa sig en oförgänglig lager.

Den s. k. landtdagen i Linköping och munkorgsukasen 1844.

En interiör från åldtliberalismens genombrottsdagar.

Af

Docenten **P. O. Gränström.**

»Munkorg, nosgrimma, munlås» — allbekanta slagord, som i de politiska striderna alltför lätt halkat ur redaktörspenna och riksdagsmannamun! Sanningen att säga, har under det nuvarande statskicket blott ett enda fall inträffat, hvaröfver man med något fog kunnat tala i så hårda ord. Det var för jämt sju decennier sedan, då en liberal regering syntes vilja' göra ett försök att politiskt tyst-lägga krigsmakten till lands och vatten. Saken väckte en ofantlig uppståndelse och åstadkom ett långvarigt publicistiskt rabalder. Corpus delicti, ett ministeriellt handbref, var också af en helt annan karaktär och betydelse än den lilla personliga hemställan, som nyss på vårvintern utgick till herrar officerare från excellensen Hammarskjöld angående diskussionen i försvarsfrågan. Då emellertid redan denna senare visade sig äga den för valmännen litet öfverraskande förmågan att beröfva riksdagsarbetet en hel förmiddag i andra kammaren, kan det måhända vara mödan värdt att ur gömmorna kratsa fram 1844 års stora handbrefsaffär och ställa den ut bredvid den aktuella¹, sans comparaison i öfrigt!

Karl Johan var död blifven, den 8 mars 1844, och på tronen satt nu ändtligen Oskar, den mognade liberalismens stora förhoppning. Man väntade för första gången i Sverige ett liberalt genombrott.

De gamla männen vid maktens fot fingo gå, den frisinnade »Maj-ministären» trädde i stället — det vardt vår äfven i konseljen

¹ Detta skrefs omedelbart efter AK:s interpellationsdebatt i ämnet.

efter den långa och mörka vintern, tyckte det unga Sverige. Aftonbladet hade blifvit regeringen en huld makt, färdig att träda stödjande till vid den nya kursen, och äfven de mindre vederhäftiga och smidiga oppositionstidningarna voro omstämda eller syntes åtminstone »lura på hanen», såsom man uttryckte sig.

Men med den nya kursen hade det sig litet svårt att blifva något af. Regeringen saknade en fast viljeriktning och bestämda mål. Den sökte till att börja med iakttaga »neutralitet», visande sig liberal mera så där i allmänhet — med andra ord: man fick skåda en liberal regering, som ville stå öfver partierna. Följden blef ömma locktoner från höger och vänster, omväxlande med kyla och syrlighet från båda håll. I viss mån ett utslag, om än egendomligt, af regeringens »liberala neutralitet» var dess försök att påtvinga den militära världen neutralitet i politiska ting.

Anledningen till ministeriell påtryckning i sådant syfte gafs genom den agitation, som nu restes i tidens mest brännande spörsmål, representationsfrågan. Till förmån för det s. k. »reformvännernas förslag» sökte man organisera en opinionsyttring i stor stil, landskapsvis genom möten och adresssubskriptioner i residensstäderna. Sålunda hade genom ett upprop i Östgöta Correspondenten vännerna af »en sansad representation» kallats till »urtima landtdag»¹ å Linköpings stadshus den 2 dec. 1844. Meningen var att dylika landtdagar skulle sammanträda öfver hela landet. Detta var nu lite väl starkt för den tiden. »Landtdagen i Linköping» väckte därför ett ofantligt uppseende, och en viss irritation gaf sig till känna på många håll.

Hvad som emellertid irriterade regeringen var icke landtdagsfenomenet i och för sig, utan det att några tjänstgörande officerare stodo med bland dem, som undertecknat uppropet. Ur denna subskription kunde nu egentligen hvarken någon demonstration mot eller något förtroendevotum för regeringen utläsas, enär den själf ej ännu tagit bestämd ställning i representationsfrågan. Måhända såg regeringen saken ur rent principiell och oegennyttig synpunkt. Det är det troligaste. Men måhända har den påverkats af hänsyn till vissa andra ömtåliga förhållanden

¹ Benämningen är naturligtvis motståndarnas, se nedan.

och gripit ett lägligt tillfälle att i tid gardera sig mot vådorna af en politiserande officerskår. Stämningen bland militärerna var nämligen för ögonblicket ej den bästa. Man klagade öfver att man nu ej längre ägde något organ för sina angelägenheters bevakande¹, och regeringens hållning i den kinkiga uniformsfrågan hade väckt allmän förbittring. Öfverhufvud betraktade man inom officerskretsar den nya regeringen med misstänksamhet och ovilja. Huru nu än regeringen såg saken, så skyndade den sig emellertid att låta herrar officerare förstå, att de icke borde befatta sig med politiska demonstrationer. Den 25 nov. 1844 utgick såsom handbref följande cirkulär från landtförsvarsdepartementet till generalbefälhafvarna uti de sex militärdistrikten:

»Till Hans Maj:t Konungens kunskap har kommit, det tvenne officerare af 1:sta Lif-Grenadier-Regementet och Nerikes Regemente satt sig, jämte andra personer, i spetsen för samlandet af opinionsyttringar rörande representationsfrågan.

Konungen önskar lifligt, att denna viktiga samhällsangelägenhet må kunna bringas till ett lyckligt slut, och omfattar med värme hvarje tillfälle att bringa de stridiga åsikterna härom till försoning, såsom säkraste medlet att befordra detta mål; men Hans Maj:t anser, att det icke anstår den väpnade styrkan att upphäfva sig till ledare af dagens politika tvister, i hvilken riktning det vara må.

Hans Maj:t, som med ledsnad erfarit, att denna grundsats blifvit förbisedd inom 1:sta Lif-Grenadier-Regementet och Nerikes Regemente, har funnit angeläget att därpå fästa Herr General Lieutnantens uppmärksamhet och önskar, att Herr General Lieutnanten låter, på lämpligt sätt, komma till de under dess befäl stående Regementers och Corpsers kännedom dessa Hans Maj:ts Nådiga tänkesätt. Konungen tror, att det sanna frihetsbegreppet väl står att förena med den sans och den hållning, hvilka böra utmärka hvarje rättskaffens krigsman, och den förträffliga anda, som lifvar Svenska Krigsmakten, är Konungen en säker borgen, att denna öfvertygelse förblifver allmänt rådande inom Arméens leder.

Hvilket allt jag, på nådigaste befallning, får äran vid handen gifva. Med utmärkt högaktning etc. etc. Gust. Peyron».

Sjöministern² utfärdade samtidigt ett likalydande cirkulär till de sina. Saken dunstade fort ut; redan de närmast följande dagarna kände man den inom den då sittande riksdagen,

¹ Brahe var ej mer!

² Friherre C. A. B. Gyllengranat.

där befälhafvaren för 6:te distriktet general Möllerhjelm t. o. m. förevisade cirkuläret i statsutskottet.

Regeringens »ovanliga kraftyttring» väckte förvisso en del uppseende bland riksdagsmännen, men man tog det hela lugnt, och intet officiellt yttrande förekommer därom i ständsplena. På den högra sidan tyckes man ha varit rätt belåten med åtgärden; den visade, menade man, »en skymt af någon allvarlig motståndsvilja mot rabulistiska företag»; och på den vänstra blundade man¹. Men sedan handbrevet snart nog slungats ned i den stora sjudande pressgrytan, blef det ett polemiskt fräsande och puttrande dagligdags öfver ämnet.

Öfverhufvud synes man inom alla pressläger hafva ogillat regeringens kraftåtgärd. Men inom vänstern ville man tyda den så, att det var högerintriger, som framkallat den, för att göra regeringen impopulär, och flera vänstertidningar klagade öfver att högersinnade militärer sökte göra ett så elakt bruk af handbrevet som möjligt, liksom öfver att man på högerhåll gjorde allt för att tyda det till det värsta i den privata agitationen. De egentliga regeringsorganen sökte försvara eller släta öfver inför den opposition, som kom till synes från moderat höger och radikal vänster.

Den mera resoluta oppositionen kom från det senare hållet, under ledning af Östgöta Correspondenten (f. d. löjtnanten C. F. Ridderstad); och vi skola först följa den för att på samma gång kunna lämna en liten inblick uti innebörden och förloppet af landtdagen i Linköping samt verkan af handbrevets intervention i denna organiserade opinionsyttring.

Det ofvan omnämnda upproppet återfinnes i ett bihang till Östgöta Correspondenten af den 20 nov. 1844. Det är underteckadt af 34 (sedermera 44) representativa östgötar ur olika samhällsklasser och riktar sig till »vännerna af en sansad representationsförändring». I den inledande kritiken öfver det rådande representationsskicket heter det bl. a., att «den lika välkända som olycksbringande regeln *divide et impera* aldrig ägt ett tjänligare fält att både användas och bära frukt». De olika åsikterna om sättet

¹ Chr. Stenhammar, Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet, III s. 69.

att vinna en förbättring hade emellertid splittrat »det s. k. liberala partiet» i en mängd mer eller mindre skilda meningsfraktioner, och deras strid lättade ännu mer »de stationäras bemödanden att hålla sakerne in statu quo»; endast regeringens sansade hållning vid den pågående riksdagen hade förmått hindra de mest olycksbringande följder däraf. Det vore nu af nöden, att de liberala och öfriga verkligt reformvänliga genom ömsesidiga koncessioner i de splittrande formfrågorna slöte sig fast tillsammans för att vinna ett resultat i hufvudsaken. Samlingslinjerna borde vara: 1:o samfällda val, med valrätt »i någorlunda jämnt förhållande» till skattskyldigheten; 2:o garanti att bildning, högre förmögenhet, riksdags- och ämbetsmannafarenhet icke blefve för mycket undanskjutna inom representationen. Dessa linjer konvergerade synbarligen i det förslag, som »Sällskapet representationsreformens vänner» i Stockholm hade framlagt, och för detta borde man alltså opinera.

Uppropet, som beledsagades af ett intressant »sammandrag öfver resultatet af den föreslagna vallagen, tillämpad på Ydre och Bankekinds samt de 3:ne olika häraderna å Vikbolandet», slutade med en högstämmd och förtroendefull maning att nu taga tillfället i akt. För att utan revolution genomföra en stor reform kräfdes: »En djup och allmänt spridd öfvertygelse om förändringens behof hos ett allvarligt och sansadt folk» — »en ädel och högsinnad regent, som älskar folket och lånar ett villigt öra till dess röst, som utan att i förväg gifva stöd åt något parti låter sanningen ohämmad bana sig väg genom vinlet af stridiga åsikter» — »en lika vis som ovanlig moderation». — »Sekler försvinna utan att framte en sådan tillfällighet. Likväl synes den nu hos oss vara för handen. Mätte nationen rätt värdera, klokt och storsint begagna den»!

Uppropet var ju ägnadt att slå alarm på olika håll. De konservativa tidningarna sökte dels åstadkomma en motagitation, dels utmåla det beramade mötet såsom olagligt och farligt; »Svenska Biet» döpte det till »Landtdagen i Linköping 1844», »Norrköpings Tidningar» kallade det en »herredag». Alltnog, »landtdagen» vardt till ett sensationsnummer, som lifligt diskuterades, i hufvud-

staden såväl som i landsorterna¹. Somliga ville betvifla dess förenlighet med Kungl. förordningen om sammankomster af 1816, och landshöfdingeämbetet i Linköping skall hafva förfrågat sig därom hos justitiekanslern. Något lagligt hinder mot mötet fanns emellertid ej; men landshöfdingen, den bekante friherre Carl Otto Palmstierna, aflät en privat skrifvelse från Stockholm, där han vistades vid riksdagen, till landssekreteraren i Linköping, Nordström, med uppmaning att på enskild väg göra hvad han kunde för att motverka opinionsyttringen i fråga. Denne ställde också till ett slags konferens i och för åstadkommande af en motadress m. m., men det hela torkade snart in. Man visste äfven berätta, att Palmstierna skulle ha förklaradt, att konungen vid en audiens för honom uttryckt sitt ogillande af sammankomsten i Linköping och af dylika tilltag i allmänhet. Då i anledning häraf Östgöta Correspondenten på det skarpaste protesterade emot, att en lands höfding toge sig före att yppa konungens enskilda mening, och mot de tendenser, som gjorde sig gällande, att »på lögnens och den hemliga skriftväxlingens väg söka depopularisera konungen», följde emellertid genast en kategorisk dementi från Palmstiernas sida².

Östgöta Correspondenten, som var ett slags spiritus rector för landtdagstillställningen, innehöll i hvarje nummer de dagarna kommentarier och notiser därom. De konservativas och »juste-milieu-partiets» bemödanden i representationsfrågan hade blifvit fruktlösa, säger tidningen, sedan »nationens högsta myndighet skänkt en viss hyllning åt reformen genom att särskildt utmärka en och annan af dess bästa organer, och byråkratien hörjat känna närvaron af en annan sakernas ordning». Motståndspartierna sökte bygga omigen på ståndindelningens grund — alldeles som mannen, som trodde sig göra bättre tjänst, då han bar vatten med fyra ämbar

¹ Svenska Biet skrifer (²⁶/₁₁), att militärer och ämbetsmän »sammanrotat sig för att å enskild väg, hvilken just är den afsvurna, åstadkomma åtgärder till grundlagarnas förändrande».

² I en korrespondens från Stockholm till samma tidning säges, att, »riddarhusets voterande subalternér, därstädes ledde af de konservative banérförarne», framför alla spridde missnöje mot konungen, genom kamrat- och vänskapskretsarna, till hela arméen.

Om annan dylik trafik se Göteborgs Handelstidning dec. 1844.

utan botten än med ett med botten. Den tillämnade mötesadressen skulle bli ett samladt svar på deras bemödanden att splittra och förhala.

Tidningen meddelar om talrika instämmanden i uppropet från länets olika delar. Så hade hela magistraten och nästan hela borgerskapet i Söderköping anmält sin anslutning. Om själfva förloppet af mötet berättar den föga: endast att adressen till riksens ständer enhälligt antogs och utdelades för undertecknande samt att diskussionen utmärkte sig för en verklig »parlamentarisk takt och en sans», som åtminstone för riksmötena yore »högst sällsynt».

I slutet af januari 1845 inlämnades adressen till konstitutionsutskottet genom några östgötiska riksdagsmän; den var då undertecknad af 928 personer, däribland 21 militärer och 48 präster, mest kaplaner.

Dagen innan mötet skulle gå af stapeln, hade emellertid handbrevet slagit ned i lägret. Correspondenten berättar och lamenterar därom i samband med referat öfver festligheterna på Oskarsdagen. »Vi ha målat entusiasmen här på Oskarsdagen i rosenröd», säger den, »men den saknade icke heller sin stora svarta slagskugga». Strax innan man skulle sätta sig till festbordet, hade major Ouchterlony erhållit sin chefs »officiella befallning» att icke bevista påföljande dags politiska tillställning. Detta väckte så mycket mera missnöje och »störande uppmärksamhet», som befallningen skedde i det offentliga samlingsrummet och utan att dess förmenta rättsgrund (handbrevet) åberöpades.

»Svensken är van», fortsätter tidningen, »att i sina officerare, åtminstone i dem som tillhöra indelta armén, se icke allenast slafviska verktyg för en despotisk diktator utan medborgare, som enskildt och offentligt deltaga i det stora konstitutionella samhället såsom ock i det kommunella lifvets mångfaldiga bestyr. Något hvar häpnade därför öfver den ovanliga befallningen, helst under en konung, hvilken man just i samma ögonblick var sysselsatt till att fira för sin supponerade liberalitet och medborgerliga karaktär».¹

¹ Ouchterlony inlämnade till mötet följande skrifvelse: »Då jag på Oskarsdagen blef af min regementschef herr generalmajoren och kommandören Boij genom officiella ordres anbefalld att icke bevista den

I ett bref till Correspondenten skildras stämningen bland de radikala i Stockholm. Allas ögon voro riktade på Linköping; att regeringen förskräcktes öfver »landtdagen» stämplades som narraktigt och vore betecknande för dess svaghet och färglöshet; handbrevet hade väckt formlig sensation, liksom förargelse; man berättade, att ett handbref äfven blifvit »utfordradt» från ecklesiastikministern; handbrevet torde visserligen ha pressats fram från konservativt håll, men icke desto mindre klandrades det högljudt af majoriteten.¹ Hur som helst vore det stridande mot svensk lag och tradition. »Under den släta masken af en beskedlig önskan har försöket att inympa på landet ett ryskt tanke- och talemörtryck vågat att med tassande fraseologiska fötter krypa fram för att förkväfvande slingra sina ormande armar kring hjärtrotten af vårt konstitutionella lif». Man påyrkade ministärens afgång²; det gällde nu någonting viktigare än ministärens vara, det gällde »en strid på lif och död emellan de första symptomerna af en liten rysk idékolonisering inom styrelsen och hufvudvillkoret för allt konstitutionellt samhällslif: tanke- och talemörtryck».

Själft tillägger tidningen, att man hade inbillat sig, att konungens valspråk »sanning och rätt» nu skulle blifva en levande sanning; i stället komme denna »jobspost» om att en hel samhällsklass ställts utom lagen; den liberala regeringen hade äran af att i Sverige införts »lettres de cachet», snart komme väl äfven en »bastilj» — något af de under byggnad varande central-fängelserna!

Man hade i själfva verket beröfvat officerarne deras medborgerliga rättigheter, om man än insvept hela saken i »ett rosenrödt oblat af liberala fraser»; ty en »önskan» från konungen vore

fosterländska sammankomsten å Stadshuset i Linköping denna dag, får jag på detta sätt tillkännagifva, att jag delar opinionen för ett nytt representationssätt enligt det förslag, som är inlämnadt till konstitutionsutskottet af reformvännerna i Stockholm och hvilket är grundadt på allmänvalprincipen.

¹ Ryktet om ett ecklesiastiskt handbref dementeras af Dagligt Allehanda den 12 december.

² »Den närvarande ministären är ett dibarn af det förra systemet och ger egentligen endast med dibarnets svaga krafter en ny tid på hand». Konungen behöfde ett nytt »starkhetsbälte».

för officeren en befallning; den konservativa tidning, som talat om »en vidlyftig fraseologi», hade verkligen slagit hufvudet på spiken¹: en »önskan» ägde det emot sig att vara obestämd, att vara »ett slags skrift på läsk- eller sugpapper, där det ena ordet sväller ut och in i det andra och gör meningen otydlig».

Det nya systemet hotade att begrafva hela vårt konstitutionella statskick under en verklig syndaflod af *önskningar*, fromma beskedliga önskningar.

»Man *önskade*, att studenterna ej skulle resa till Köpenhamn; *önskade*, att riksständen skulle hålla sig beskedliga, då representationsfrågan förekom; man *önskade*, att propositionerna om statsanslag skulle gå igenom i stånden; man *önskar* nu, att arméén skall vara så god och afträda — egentligen töladt från alla politiska medborgarrättigheter, ty hvad vill detta handbref säga, om icke en *önskan*, att militären skall tiga, tiga i alla ämnen af politisk beskaffenhet, tiga som muren; man *önskar* också nu, att brottmålslagen, jämte öfriga för landet viktiga frågor, skall afgöras, så fort ske kan, alldenstund man *önskar*, att riksdagen skall sluta i januari, då man *önskar* att resa till en annan marknad»².

Det vore sannerligen tid att erinra om att riket skulle styras »efter besvuren *regeringsform*, i enlighet med gällande *lagar* — icke efter *önskningar*».

De regeringsliberala Stockholmstidningarna fingo äfven sina fiskar varma: Dagligt Allehanda tycktes vara idel jubel och fröjd; Aftonbladet svängde sig, menade att »neutraliteten» icke vore bruten — det borde visa, huru den vore bibehållen! »Stackars hufvudstadspress, som likt kvinnobarmen är svarfvad på hjul som rullar»! På detta sätt gick han nu än ända till årets slut, den alltid högröstade och ordrike eldsjälén Carl Fredrik Ridderstad.

Den frikonservativa Svenska Minerva (Askelöf), som först af alla innehåller några antydningar om handbrefvets tillvaro och innebörd, lycklar till att börja med på de »stora tidningarnas» bekostnad: *de*, som annars varit så kvicka med alla sorters för regeringen otrefliga rykten, *de* tycktes nu icke veta af det, som

¹ Svenska Minerva, se nedan.

² Syftar på konungens tillämnade Norgesresa.

redan allmänt i sällskapskretsarna sades om deras egen regering! Om nu cirkuläret, såsom det berättades, verkligen afsåge att afhålla militären från inblandning och deltagande uti politiska sammankomster och öfverläggningar, så vore det förvisso ett ord i sinom tid. Tidningen hade sökt vinna klarhet däröfver i kommandoexpeditionen, men man ville där ingenting meddela, enär det gällde ett »handbref». Kanske, skrifver hon, hade man i brefvet uttryckt sig »uti en särdeles vidlyftighet och fraseologi», icke blott öfver konungens vilja och bud utan också öfver hans känslor och tänkesätt, så att man funnit det bäst att gömma på det till något passande tillfälle under riksdagen, då man kunde draga nytta af det. Det gjorde emellertid det samma hvilket — tillägger tidningen näbbigt — en hel del godt folk kunde det redan utantill.

Dagligt Allehanda (W. F. Dalman) var den första, som fick tillfälle att publicera handbrevet i dess autentiska form. Tidningen, som efter systemförändringen hufyudstupa kastat sig in uti den nya ministärens intressen, utan att ändå rätt veta, hvilka dessa intressen voro, sökte nu tyda handbrevet till det bästa. Den protesterade emot, att man ansåge det innehålla något om »förbud», »befallning» eller »misshag».

»Fraseologien» finnes endast i »Gummans» (Svenska Minervas) fantasi, som uppeggats af förargelsen öfver konungens intresse för representationsfrågan. Den ifrågavarande mesyren kunde ej betraktas såsom något reaktionärt steg, den utgjorde snarare ett bevis på att konungen ämnade taga till initiativet i representationsfrågan men att han ansåge sig hvarken behöfva eller böra taga ledning eller hämta stöd af tänkesätten inom arméen.

Handbrevet innefattade ingenting annat i afseende å officerarnas medborgerliga frihet, än att konungen uttryckt sin »ledsnad» öfver att vissa i tjänst varande officerare, med utsättande af sina militära titlar och funktioner, understödt en i allmänna tidningarna »tryckt *proklamation*, hvarigenom alle man i provinsen Östergötland sammankallas till ett möte uti en stor politisk angelägenhet». Hela afsikten ginge ut på att afhålla officerarna från

att »ställa sig i spetsen» (alltså: organisera!) politiska demonstrationer — en förklaring, som tidningen sade sig ha fått »af Den, som är närmast berättigad att göra tydningen» (konungen?). Den tillägger för egen del:

»Vi lämna därhän, huruvida den ifrågavarande avisen till herrar militärer *för tillfället* varit af behovet påkallad, eller om saken förtjänt någon särskild uppmärksamhet af herr krigsministern, men hvad beträffar själfva den princip, att den väpnade styrkan icke bör upphäfvä sig till ledare i dagens politiska tvister, så tillåta vi oss fråga, om det verkligen vore önskligt, att militärmakten toge en sådan ledning? Kasta t. ex. en blick på de syd-amerikanska republikerna eller på Spanien, där generalerna och militärerna erhållit denna ledning. Och skulle det väl visa »neutralitet» af konungen, om han, såsom arméens högsta befälhafvare »med nöje» såge, kanske uppmuntrade sina officerare — och hvarför icke slutligen äfven gemenskapen — att taga initiativet i de politiska reformerna? Och hvart kunde väl detta föra? Det ena regementet gjorde sin *prononciamento* i en liberal anda, det andra i en antiliberal anda. — Vore det kanske lämpligt eller med god ordning öfverensstämmande?»

När Allehanda sedermera erhöll »den» förvånande nyheten om general Boijs sätt att tillämpa handbrevet, vardt hon mäktat för grymmad: Att hans olagliga tilltag väckt »en högst obehaglig sensation» vore lika rättvist som lätt förklarligt; men det utgjorde endast en bedröflig följd af den brist på omdöme och begrepp om rätt och lämplighet, som icke för första gången karakteriserade general Boijs åtgöranden, — oberäknadt att tillfället för ett af det gamla systemets äkta skötebarn att gifva en förhatlig färg åt en af den nya regimens handlingar säkert icke heller varit så särdeles lite välkommet». Detta egenmäktiga sätt att tolka och verkställa krigsministerns bud och befallningar borde väl »till det minsta» påkalla ett särskildt »handbref» till generalen med lämpliga admonitioner. Längre fram kan tidningen också meddela, att general Boij »både af krigsministern och på högsta ort erhållit allvarsamma förebråelser». Därjämte skulle han, med flera, ha erhållit »det officiella muntliga besked», att handbrevet hvarken hade egenskapen af ordres eller åsyftade att lägga vare sig juri-

diska eller moraliska band på någon militärs medborgerliga rätt att uttala sin öfvertygelse i politiska likasom i andra frågor, ej heller att deltaga i vare sig enskilda eller offentliga öfverläggningar där-om, utan allenast afsåge att förhindra genom »den väpnade styrkan» organiserade opinionsyttringar.

I samband med dessa meddelanden förmanade tidningen både Östgöta Correspondenten och andra partivänner att icke åt handbrevet gifva en mera utsträckt och förhatlig tydning, än som öfverensstämde med dess ordaförstånd och de omständigheter, under hvilka det tillkommit.

Detta försvar för den liberala regeringens »munkorgsukas» föreföll de öfriga vänstertidningarna i hufvudstaden något förhastadt och inhabilt. Aftonbladet (L. J. Hierta) ansåg till att börja med, gentemot Svenska Minervas rykten och insinuationer, en dylik »kvasi-befallning» föga sannolik; en så upplyst man som krigsministern företoge nog icke ett så opopulärt steg som en attack emot krigsbefällets medborgerliga rättigheter. Sedan tidningen fått del af handbrevets innehåll, fann den väl, att det icke ägde den färg Svenska Minerva velat gifva däråt; några få uttryck undantagna, kunde och borde utan tvifvel brevet tolkas såsom ett fortfarande bevis för den omtalade »neutraliteten». Men det återstode, menade bladet, att se, om samma omtanke røjde sig i fråga om opinionsyttringar mot reformen, speciellt sådana från de högre ämbetsmännens sida. Det kunde vidare sättas i fråga, om någon tillräcklig anledning eller öfverhufvud något behof af en dylik åtgärd varit för handen. De vådor, med hvilkas förespeglande Dagligt Allehanda försvarat skrifvelsen, syntes »tämligen imaginära». Senare skrifver tidningen gentemot samma kollega, att denna nog måtte veta, att utom de kottier, hvilka gladda sig öfver hvarje omständighet, som kunde minska den nuvarande regeringens popularitet, icke en bland hundrade finnes, som ej tyckte, att det varit bättre, om saken varit ogjord; det kunde icke vara någon tjänst åt regeringen att dölja den sanningen. Handbrevet hade försatt regeringen i en falsk position; en minister hade i ett halffofficiellt meddelande åberopat konungens personliga vilja och önsknningar, alldeles på det gamla systemets vis, samt således

framställt konungens person¹ i stället för ministerns till föremål för omdöme; man hade vidare felat däruti, att man meddelat en varning eller förmaning, som skulle vara liktydig med en befallning utan att hafva formen däraf.

I den af Dagligt Allehanda afgifna officiösa förklaringen instämmer emellertid Aftonbladet men kommer samtidigt i en polemik med Statstidningen (Post- och Inrikes Tidningar, P. A. Wallmark). Denna hade gjort gällande, att då regeringen förklarat neutralitet i representationsfrågan, så vore det konsekvent att uttala den önskan, det »icke medlemmar af en ämbetsmannaklass, hvilken till konungen såsom sin högste befälhafvare står i ett helt annat förhållande än hvarje annan», ställde sig i spetsen för en politisk agitation i viss riktning. »Att yttra önskningar måtte väl lika litet vara konungen förmenadt som den enskilde medborgaren?» Märkvärdigt vore, att de tidningar klandrat handbrevet, som förut önskat, att konungen skulle »imponera» på de adliga ämbetsmännen till favör för det nyss fallna representationsförslaget.

Härpå svarade Aftonbladet, att naturligtvis finge konungen framställa önskningar; men när ministern gjorde det, så vore detta inkonstitutionellt²; »en ny och vådlig lära» vore det åter, att militären, utom tjänsten, stode i ett annat förhållande till konungen än hvarje annan klass. I anledning af en annan artikel från samma håll, som uttalade, att endast Dagligt Allehanda bedömt saken med oväld, gör Aftonbladet en revy af hvad i saken förekommit, och sammanfattar sin ståndpunkt: ingen kunde anses fri från misstag och förhastanden, men man kunda fordra »takt och disciplin och sammanhang med styrelsen» af dem, som försvarade den; genom ett oskickligt försvar gjorde man saken värre och framtvingade »en onödig opposition»³. Själf vore tidningen densamma som förr; den hyste förtroende till »konungens ädla vilja

¹ Det kan härvid förtjäna att påpekas, att de liberala vid denna tid gärna sköto konungens person i förgrunden — Aftonbladet dock mindre.

² I den halffofficiella form som skett nämligen, med åberopande af konungens åsikt etc.

³ Man kommer här ovillkorligen att tänka på hvad Harald Wieselgren en gång sagt i en artikel om »Dalman och Hierta», nämligen att »Aftonbladets slughet och Allehandas ärlighet blefvo ordentliga slagord» (Ny illustrerad tidning 1881).

och regeringens goda afsikter»; om den gjorde anmärkningar, så skedde det likväl »ogärna och på ett så lindrigt sätt som möjligt»; men på vissa håll i regeringspressen hade satser framkommit af betänkligt innehåll, som tidningen nödgats motsäga. För att vederbörande emellertid ej måtte misstaga sig om opinionen i landet, och då tidningen »ogärna ville blifva oförtjänt citerad för ovänliga tänkesätt mot vederbörande», ville den meddela något ur den rikhaltiga samling af bref och insändare, som haglat ner öfver den, med förebråelser för ett »lamt» och »undfallande» uppträdande. Tidningen publicerar så tvenne skrinlagda insändare från militärt håll; de äro båda tydligen äldre än Allehandas bekanta officiösa kommentar. I den ena säger man sig ha trott, att en liberal styrelse skulle beflitat sig om »rätt och sanning», och således »hvarken det befallande godtycket hos maktens innehafvare eller det imponerande uttrycket af regentens önskan» kunnat försöka lägga några band på utöfvandet af de medborgerliga rättigheterna. Man frågar vidare, om den ryktbara skrifvelsen är officiell (på nådigaste befallning!) eller konfidentiell (handbref, slutande: med utmärkt högaktning!).

I en sista artikel om saken, strax före nyåret, söker Aftonbladet äntligen fullständigt öfversläta det hela samt manar till att gena hvarje försök att missbruka handbrevet, »af det fjäskiga nitet, af dumheten eller den politiska partiandan»¹.

Af de mindre vänstertidningarna vid denna tid utmärkte sig Vinterbladet (J. P. Theorell) rätt ofta för mer än vanligt insiktsfulla politiska artiklar. Dess inlägg i den förevarande stridsfrågan är äfvenledes af ett stort intresse. Bladet hyllar regeringens grundsats ifråga om organiserade meningsyttringar af militären eller

¹ Denna artikel är föranledd af ett i samma nummer infördt handbref i andra hand från en öfverste till sina officerare, hvilket är i hög grad orimligt och löjligt både till form och innehåll. Det heter där bl. a.: »Den ringaste afvikelse vi tillåta oss in på lagstiftningens stråt, glömma vi vår skyldighet och med denna våra eder, vår heder». — En löjlighet från motsatt håll: den gode öfversten hade talat om »mitt regemente» — »det mig nådigst *anförtrodda*, är väl meningen», rättar Aftonbladet! —

Som motsats till de ryktbara exemplen på missuppfattning af andan i handbrevet meddelar tidningen »Najaden» i Karlskrona, att den befälhafvande amiralen därstädes »på det mest humana sätt» delgifvit officerskåren konungens önskan.

sådana under ledning af officerare men vill äfven åt krigsmän förbehålla den enskilda rätten till politisk verksamhet. Det konstaterar, att handbrevet för en stufid ökat grälet om landtdagen men att det politiska intresset snart disciplinerat sig. Under tvifvel om åtgärdens befogenhet öfverhufvud håller det särskildt före, att det är föga klokt och föga befogadt att i Linköping förbjuda, hvad som ofta sker i Stockholm.

I en utredning af formfrågan gendrifver bladet den satsen, att konungen blottställts därigenom; att hans person skjutits i förgrunden. Konungen och hans minister måste alltid anses vilja detsamma; när en vilja kungöres, så är den bådas. »En minister är allt *med* konungen, intet *utan* honom, ännu mindre *mot* honom.» Å andra sidan företager ej konungen något utan sin minister, som med upplysningar och råd leder H. Maj:ts vilja och som då han, därtill auktoriserad, uttalar denna vilja alltid censeras instämna däri och därför ansvarar. Hvad som däremot komprometterat konungen, det var »önskeformen». Konunganamnet borde icke brukas till annat än bestämda föreskrifter om hvad göras eller underlåtas skall. En »önskan»: från en konung vore ett oting, så snart han händlade såsom sådan: antingen utfärdade konungen en befallning i en sak — »den konungliga formen för önskan» — eller toge han ingen notis därom och gjorde intet därvid. Krigsministern hade bort besinna detta, ty oförstånd eller ond vilja skulle lätt kunna misstyda ett sådant cirkulär som ifrågavarande. Den ene regementschefen skulle kanske »meddela önskan»; på den kunde göras olika afseenden — och då komprometterades konunganamnet. Den andre kunde »gifva ordres» — och då komprometterades konungen än värre, ty fråga uppstode måhända om rätten att befalla i ett sådant till tjänsten icke hörande fall.¹

¹ Under sådana förhållanden och med den förutsatta viljeidentiteten mellan konung och minister borde ju ministern kunna, för att spara konunganamnet, i sitt eget namn uttala såsom nödiga ansedda önskningar. Men den tanken synes tidningen afvisa. Resultatet af dess resonnemang måste tydligen blifva det, att då hvarken K. Maj:t eller en minister på egen hand borde utfärda cirkulär med »önskningar» och en befallning innebure en olaglighet, intet som helst cirkulär riktigtvis *kunnat* i saken utgå — hvilket onekligen är att draga konstitutionalismens maskor snäfvare, än som med hänsyn till praktisk statsreson kan vidmakthållas; en modern regering måste dock vara någonting annat än allenast en den formella rättens väktare öfver

Svenska Minerva fortsatte ännu in på det nya året med att äckla vänstertidningarna för »munkorgsaffärens» skull. Först den 28 jan. 1845 tömmer hon den sista giftskålen öfver deras hjässor. Handbrevet, säger hon i en (fingerad?) korrespondens från landsorten, utgjorde ett vedermåle af den takt och det förstånd, hvaraf den nya regeringen vore mäktig. Man kunde emellertid lyckönska den till att äga en sådan »hofförgyllare» som »Lilla Fnallenius» (öknamn på Dagl. Alleh.) att lita till vid vissa kinkiga tillfällen. »Den fnallige» hade sökt slå i folk, att general Boij missförstått brevet, och denne gjordes nu till försoningsoffret för »den stora förplumpningen». Man ville då bara hoppas, att när regeringen hädanefter utfärdade handbref, den samtidigt låte »Lilla Fnallenius» skriva ledande förklaringar därom i Dagligt Allehanda. Ty man finge väl ändå inte tro, att regeringen uppsåtligen utfärdade »Uriebref».

Det må vara förlåtligt, om, såsom Stenhammar skrifver, »inom militären en frätande harm» rådde öfver den verkliga och till synes onödiga inskränkningen af dess medborgerliga frihet. Men man svalde sin harm, då eller då låtande den få luft i den trängre sällskapskretsen eller i den förtroligare korrespondensen. Ett bref i saken från en af den tidens politiserande militärer, en man med blossande temperament och vältalighet, torde äfven kunna vara af ett visst komparativt intresse. *Han* var visserligen icke riksdagsman, men han brukade rätt ofta låna sin penna åt motionärer och riksdagstalare — löjtnanten och skalden Wilhelm von Braun. Han skrifver¹ Oskarsdagen 1844 till sin vän

ett allmänt *laissez faire*. Om lämpligheten kan det naturligtvis i det enskilda fallet vara tu tal, men ej om rätten för en regering att, då så synes nödigt, hänvända sig till nationen eller vissa klasser däraf med råd och maningar e. d., i den ena eller andra formen. Om formen kan det ju alltid tvistas, särdeles i länder där ministerstyrelse ej råder. Inom den regelriktiga parlamentarismen — hvaraf ju ministerstyrelse är en viktig del -- faller det sig naturligast, att dylika hänvändelser göras genom rent ministeriella handbref eller kungörelser, någon gång genom arrangerade intervjuer.

¹ Se Adlersparre, C. A., Anteckningar om bortgångna samtida, II s. 257. Braun tjänstgjorde vid riksdagen såsom kanslist i bondeståndet. Enligt Stenhammar (a. a. III s. 23) var han inblandad i gatuoväsendet i anledning af representationsfrågans fall i slutet af aug. 1844.

Johan August Zetterberg, riksdagsman i bondeståndet från Stockholms län, sedermera vice talman:

»Sedan K. Maj:t i nåder behagat förklara sitt höga misshag däröfver, att den väpnade styrkan inblandar sig och deltagar uti politiska sammankomster och öfverläggningar, får jag förklara, att jag, såsom tillhörande den väpnade styrkan, icke *numera* kan smickra nämnda höga person. Jag här rifvit sönder mina redan författade verser, som voro de första och säkerligen blifva de sista, jag smort eller smörjer ihop för att prisa »Herrans smorde». Min sista illusion är flydd, och Gud ske lof för det! Jag skulle vara en stackare, om jag i dag, Oskarsdagen, skulle lofsjunga den Oskar, som vill förbjuda en hel kast att *tänka*. Här måste all enskild tacksamhet vika, och jag är och förblifver samma råbulist som fordom». ¹

Stormen öfver det oväntade politiska »kasernförbudet» från en liberal regering lade sig så småningom, tack vare den liberala pressens herravälde öfver den offentliga opinionen i landet. ² Men när sedermera Kongl. Maj:t började skrufva sig öfver åt den konservativa sidan, hände det att man från det liberala hållet gjorde

¹ Mirabile dictu, hade äfven Norge sin lilla munkorgsaffär i samma vefva. Tidningen »Den Constitutionelle» skrifer vid nyåret 1845:

»Regjeringen har i disse dage foretaget et uconstitutionelt og uklogt skridt, der med Rette har wakt almindelig Forbauselse og Uwillie. Den har nemlig halwt officielt ladet bekjentgjøre for Departementsembetsmænd og Betjente en Statsraadsbeslutning, hvorefter enhver af bemeldte Embesmænd og Betjente, der befindes at skriwe offentligt mod Regjeringen dens Personer og Handlinger, uden videre maa wente at blifwe afskediget».

Saken var den, att tidningen, hvars redaktör, Munch, tjänstgjorde som kopist i finansdepartementet, skarpt angripit regeringen, hvarpå denna tog sig anledning att, efter inhördes öfverenskommelse, erinra om sin rätt att utan dom och ransakning afsätta ämbets- och tjänstemän i departementen. Munch tog afsked. En följd af denna affär blef äfven ett stadsrådsbeslut om att inga handlingar finge från departementen utlämnas till publicister utan att vederbörande statsråd lämnat tillstånd.

² Östgöta Correspondenten skrifer välsinnadt och förlåtande i sin återblick vid nyåret:

»Vid den bortgångne monarkens urna sitter ännu det forna kammarrillaväldets genius lutad, stödjande sin arm emot en af sorgen stämd harpa. Men inga toner klinga därifrån så starkt, att ej jublet af förhoppningarna kring efterträdarens tron förtaga dem».

en och annan försmädlig påminnelse om dess allbekanta ungdomssynd. Så t. ex. kunde vid riksdagen 1850—51 den bekante oppositionsledaren Tore Petré icke neka sig att i samband med ett allmänt angrepp på regeringen äfven erinra om dess tendenser att lägga krigsmakten under »lifegenskap till en viss grad» jämväl utom tjänsten¹.

Nu är dock saken längesedan glömd; den har ej heller blifvit upprepad — ty såsom en sena tiders atavism af det 70-åriga liberala prejudikatet torde man näppeligen kunna räkna det ofvan omnämnda Hammarskjöldska cirkuläret. De båda akterna påminna om hvarandra i viss mån ur saklig synpunkt: båda vända sig till den militära världen, och båda utgöra att utslag af själfbevarelse gentemot alltför nitiska vänner. Men öfverhuvud kongruera de ingalunda.

Det gamla handbrevet är ett underligt blandningsfenomen: det innehåller en önskan, som tydligen afser att vara en rent personlig hemställan från *Hans* Maj:ts sida till officerskåren; men denna önskan får en officiell karaktär, blir en *Kongl.* Maj:ts hemställan och nära nog ett påbud därigenom, att den angifver sig såsom utfärdad »på nådigaste befallning» och således riktigtvis måste ha föregåtts af ett *Kongl.* Maj:ts beslut i kommandokonselj (generalorder); å andra sidan har dess officiella karaktär halft betagits därigenom, att den icke föreligger i en regelrätt generalorder utan i ett konfidentiellt handbref².

De som nu icke ansågo det oriktigt, att *Kongl.* Maj:t uttalade »önsknigar» i form af generalorder eller på liknande sätt, kunde knappast ha något att anmärka emot handbrevet, annat än att det kunde råda tvekan, huruvida man här hade att göra med önskan från konungen personligen eller från *Kongl.* Maj:t. De anmärkte också föga på formen och förutsatte i allmänhet den konstitutionella viljeidentiteten mellan konung och minister.

¹ Borgareståndets prot. 1850 I: 35.

² Exempel på generalorder:

»Till chefen för 1 fördelningen och generalbefälhafvaren i 1 militär-distriktet.

Sedan evangeliska fosterlandsstiftelsen i underdånighet anhållit, att en å stiftelsens förlag utgifven fältandaktsbok måtte kostnadsfritt utdelas till hvarje värnpliktig, som innevarande år första gången inträdt i tjänst-

Däremot gjordes, såsom vi sett, skarpa anmärkningar från deras sida, som ansågo det förkastligt, att Kongl. Maj:t yttrade sin vilja i form af önskningsar.¹

Är man nu ense om det betänkliga i att Kongl. Maj:t adresserar sig på ett sådant sätt, att adressaten kan göra det afseende därå, som honom behagar, så torde ingenting annat återstå, i de fall där Kongl. Maj:t icke kan befalla men finner behöfligt att tala förstånd, än att låta vederbörande minister, muntligen eller skriftligt, publiciter eller konfidentiellt, uti eget namn göra de hemställanden, som anses erforderliga — att det sker med K. Maj:ts goda minne underförstås såsom en själfklar sak.

Det är ju precis detta som skett i och med det Hammar-skjöldska cirkuläret. Detta förefaller oss i hela sin utstyrelse och form fullkomligt oantastligt; i alla händelser är det bättre funnet än något annat känt handbref.²

göring, har kongl. maj:t i nåder befallt, att exemplar däraf skall tilldelas hvar och en vid årets beväringrekrytmöte tjänstgörande beväringssman, med påminnelse att nämnda bok bör af denne förvaras och medföras vid inställelse till tjänstgöring.

Hvilket blifvit regementen och corpser direkt meddeladt.
Stockholms slott den 5 juni 1893.

På nådigaste befallning

J. Christerson.

C. A. M. Nordensköld.

»Det är en korrekt generalorder», säger S. A. Hedin i AK den 14 maj 1898.

¹ Dessa anmärkningar kommo icke bara från radikalt håll. »Gammal militär» klandrar i Svenska Minerva (21/1 1845) skarpt »önskningsformen»; den gifve anledning till den för det allmänna olycksdiga tanken: man kan icke, man vågar icke befalla oss.

² Till jämförelse må det här inflyta:

»Förtroligt.

Herr öfverste. Då det torde vara att förutse, att till armén hörande officerare med vederlikar kunde komma att på möten och sammanträden i försvarsfrågan hålla föredrag och deltaga i diskussionen, får jag, utan att vilja lägga något band på den medborgerliga och individuella yttrandefriheten, hemställa, huruvida det ej är lämpligt att fästa underlydande officerares med vederlikars uppmärksamhet på önskvärdheten af att intet organiserande på enskildt initiativ af sådan verksamhet i viss riktning och med angifvande af bestämdt formuleradt program för

Såvidt förstås kan, saknar cirkuläret all klassgemenskap med de handbref, som på sin tid af S. A. Hedin svåra anfäktades. Hedin har vändt sig dels mot sådana handbref, som åberopat konungens vilja, åsikter eller önskan, utan att hafva föregåtts af vederbörligt konseljbeslut,} dels mot sådana som innehållit befallningar, förständiganden, föreskrifter och skrapor, egenmäktigt beslutade af handbrefsafsändaren själf¹ — veterligen inga andra.

Det Hammarskjöldska cirkuläret är icke någon generalorder på nådigaste befallning — naturligtvis, ty någon sådan hade icke i ämnet kunnat af Kungl. Maj:t beslutas och utfärdas.

Men det åberopar ej heller någon konungens önskan eller åsikt i saken, och det har lika litet någon *en-tête* (»landtförvarsdepartementet» e. d.), som kunnat för den oinvigde påtrycka det en officiell prägel — korteligen, det utgifver sig icke för något annat, än hvad det är: en enskild skrifvelse från ministern, juridiskt till ingenting förbindande dess adressat, en skriftlig önskan, hemställan, uttryckande, till synes, endast ministerns åsikt i ämnet men, i enlighet med det konstitutionella frimureriet, äfven Kongl. Maj:ts.

en såsom önskvärd befunnen härorganisation bör förekomma. Förutom att en sådan organiserad verksamhet kan vara ägnad att föregripa det förslag till landtförsvarets stärkande, som i laga ordning torde komma att föreläggas riksdagen, kan densamma, särskildt om initiativet togs af person, som ännu ej hunnit förvärfva erforderlig mogenhet och erfarenhet, vare sig i det allmänna lifvet eller ifråga om de svårlösta härordningsproblemen, och om öfverdrifna fordringar från militärt håll uppställas såsom oafvisliga, leda därhän att den betydelsefulla frågans lösning snarare motverkas än främjas.

Stockholm den 19 febr. 1914.

H. L. Hammarskjöld.»

¹ »I slika fall», säger Hedin, »är det således kungl. maj:t, som abdikerat till förmån för en ledamot af sitt statsråd, om hvilken jag förklarar att det är allas vår skyldighet att icke lyda några befallningar från honom, vi må vara civila eller militärer». AK ¹⁴/₅ 1898.

Vid riksdagen 1823 anmälde konstitutionsutskottet krigsstatssekreteraren Qviding för ett dylikt handbref rörande vissa befodringsförhållanden. Utskottet hade »efter vunnit upplysning, att konungens åberopade beslut icke fattats hvarken i statsrådet eller i kommandoväg, funnit det ligga statssekreteraren till last, att han, likmätigt 38 § RF själf ansvarig för befallningens öfverinstämmelse med protokollet, underlåtit att i statsrådet anmäla detta mått och steg och från ett ordentligt protokoll hämta grund för expeditionen» (KU mem. 29).

Hemställan kunde likaväl ha gjorts i tidningarna eller muntligen, i ett programtal, vid en bankett o. s. v.¹

Att ur konstitutionell synpunkt anmärka på förevarande cirkulär förefaller lika meningslöst som att anmärka på att ministrarna deltaga i den allmänna politiska diskussionen, genom programtal utveckla regeringens planer o. s. v. Det är ej längre tillbaka än under tullstriderna 1887, som man på sina håll fann det inkonstitutionellt, att den dåvarande liberale och frihandelsvänlige statsministern bevistade agitationsmöten och höll programmatiska anföranden². De som ur konstitutionell synpunkt angripit det Hammarskjöldska cirkuläret vilja väl ändå icke ställa sig på samma primitiva, att icke säga reaktionära, plan.

Däremot fann samma KU (mem. 32) icke »tillräckliga skäl» att godkänna en anmäld anmärkningsanledning, som rörde ett af utrikesministern greve von Engeström till K. bef. de i riket aflåtet »cirkulärhandbref» med inskräpande af vikten att enligt gällande föreskrifter m. m. hålla vaksam uppsikt öfver utländska resande. Utskottet ansåg »det visserligen i allmänhet innebära en afvikelse från behörig form, att konungens nådiga befallningar utfärdas på ett sätt, som kunde betaga dem gällande verkan till åttlydnad»; men det ville dock ursäkta ministern, bl. a. därför, att han »icke handlat i offentlig karaktär af statsminister för utrikes ärendena».

¹ Man kan invända, att det är skillnad på ett »hemligt» cirkulär och en offentlig uppmaning. Naturligtvis, men är skillnaden alltid så särdeles stor? Och var den det just i detta fallet? Då hänvändelsen riktade sig endast till en viss samhällsklass, var det väl naturligtast, att man gjorde den i den form, det skedde, det förtroliga handbrevets. Skulle ur någon synpunkt en offentlig hemställan varit för det allmänna af gagn? Föga troligt eller uppvisligt. Dessutom: det kommer naturligtvis alltid att gifvas fall, då med hänsyn till militär eller diplomatisk sekretess meddelanden och önskemål måste göras under konfidentiell hand.

Speciellt mot militära önskehandbref har det anmärkts, att de för officeren te sig såsom »förmans i tjänsten gifna befallningar». Må vara, men därtill finnes då åtminstone ingen rätt grund. Oafsedt att handbrefven icke äga befallningens form, bör man besinna, att ministern ingalunda enligt grundlagen intager någon chefs- och förmansställning gentemot krigsmakten — chef och förman är Kongl. Maj:t och ingen annan. Lika litet är konungen privat krigsmaktens chef och förman. *Däremot* är det i full enlighet med historiskt språkbruk, att konungen säger: »Min Armé», och »min flotta» o. s. v. Samma förhållande i utlandet — i England säger och skrifer man t. o. m. »Hans Maj:ts koloni.»

² Så länge ministern är i funktion, måste dylika anföranden konstitutionellt betraktas såsom afgifna med Kongl. Maj:ts goda minne.

Det medgifves, att de ministeriella handbrefshemställandena lika väl som statsrådets fria politiska predikoverksamhet tendera till ministerstyrelse och parlamentarisk ansvarighet — bort från rådgifvareställning och protokollsansvar¹ — men det borde väl knappast bekymra dem, som in blanco gifvit sin tro åt den fullödiga parlamentarismens skema med dess organiska komplement af ministerstyrelse.

¹ Ur denna synpunkt är det väl ej heller *omöjligt*, att nyliberalismens store gamle man, med sin rigorösa konstitutionalism, skulle hafva yppat formella betänkligheter äfven emot ett sådant handbref som det Hammarskjöldska.

Det antika klass-samhället¹.

Af

Pontus Fahlbeck.

I.

Öfvergången från stånds- till klass-samhälle. Under sjunde och sjätte århundradena f. Kr. fullbordades i Grekland öfvergången till klass-samhälle utom i Sparta, som öfverhufvud aldrig tog del i klassväsendets utveckling förrän mot slutet af den grekiska frihetstiden, då det hufvudstupa störtade in uti dess sista akt. Omvandlingen från stånds- till klass-samhälle skedde icke på en gång utan förbereddes och utfördes under en stundom långvarig och växelrik kamp mellan folkklasserna. Adelsväldet, som efterträdt det homeriska konungadömet och utgjorde samhällets politiska grundform vid denna tid, lämnade icke godvilligt plats för demokrati. I de flesta grekiska stater kämpades upprepade gånger om makten, hvarvid de i alla aristokratier vanliga fejderna mellan täflande adelssläkter flätades in uti den stora striden mellan klasserna och förhjälpde folket till seger. Den uti de inbördes adliga fejderna slagna sidan tog hämnd på sina motståndare genom att ställa sig i spetsen för folkpartiet och föra det till seger. Men äfven om denna släkt härigenom för en tid faktiskt åt sig räddade ledningen i staten, så var dock adelsväldet förbi; och snart måste äfven den nye ledaren vika för den uppväxande demokrati.

¹ Denna uppsats utgör ett kapitel uti ett större arbete om Stånd och klasser. Efter en framställning i särskilda kapitel af klassväsendets uppkomst och af ståndssamhället i dess olika former som kast-, feodal- och vanligt ståndssamhälle följer efterföljande teckning af klass-samhället i dess första framträdande.

De mot adeln kämpande folkklasserna utgjordes än af landtbefolkningen, bönderna, än af köpmän och handtverkare, borgarne, än af båda dessa stånd i förening. Uti de stater, där hufvudmassan af folket bodde på landet såsom i Attika och Megara, hade denna råkat i beroende af adeln, som ägde större delen af jorden, men bodde i staden och därifrån egenmäktigt styrde det hela. Krigstjänsten och den för bonden dryga utrustningen och underhållet, som han själf måste bekosta, bragte honom lätt i skuld hos den adlige grannen. Och skuldsättning var i denna tid med oskäligen räntor liktydigt med beroende, ofta äfven med frihetens förlust och försäljning till utlandet. Ty de för gäld till slafvar dömda behöllos ej gärna af sina herrar inom eget land utan såldes till främmande. Dessa missförhållanden måste helt naturligt väcka häftig opposition, aldri helst som krigsväsendet nu hvilade mera på fotfolket, hvilket menige man uppställde, än på adelns rytteri. — I andra stater med ringa landområde, där således handel och stadsnäringsutgjorde förnämsta rikedomskällan, såsom i Korinth, var det det lägre borgerskapet, som upp tog striden mot adeln och dess förrättigheter. Vid sidan om adeln, som här själf hämtade sin rikedom af handeln, vunno jämväl de icke-adlige näringsdrifvande betydande förmögenhet. De ville då ej längre finna sig uti adelsregementet utan fordrade sin andel i styrelsen. Och så började den oundvikliga kampen. Slutligen funnos stater sådana såsom Samos och Syrakusa, där den jordbesittande adeln, gamorerna, hade den öfriga landt- och stadsbefolkningen lika mycket emot sig. Men öfverallt var det politiska och sociala missförhållanden samt det lägre folkets vaknande själfkänsla, som ställde detta i harnesk mot det herskande adelsståndet.

Förr eller senare ändade emellertid denna första klasskamp med ett högtidligt fredsslut, vänligen knutet till ett visst namn och ett visst stort reformverk. Öfverallt i Grekland vördade man sålunda minnet af stora lagstiftare (Zaleukos i Lokri, Pittakos i Mitylene, Pheidon och Philolaos i Korinth, Drakon och Solon i Athen m. fl.), hvilka afstyrt missförhållandena och skänkt staterna en ny rättsordning, som skulle trygga den inre freden. Dessa lagstiftare voro ej själfva tyranner, ehuru de ofta bekläddes med enväldig

makt om ock blott för vissa år. Men de och tyrannerna dela dock rollerna i tidens stora drama. Lagstiftarna upprättade en ny tingens ordning, som tyrannerna för det mesta sedan befäste. Solon och Peisistratos i Athen äro typiska i detta afseende. Ty, väl att märka, den sociala striden upplågade snart igen. Det är då tyrannis träder fram på skådebanan såsom på en gång fredsstiftare och exekutor¹.

Som oftast var tyrannen ledaren inom en i adelsfejderna besegrad släkt, men stundom ock en icke-adlig man, som vunnit menighetens förtroende. Flertalet af dessa äldre tyranner ha sökt förvandla den med folkets hjälp vunna makten till ett stadigvarande personligt välde. Men ingenstädes har det lyckats utöfver två till tre led, trots de storartade omsorger om vetenskap och konst, som flere ibland dem utöfvade såsom ett slags kulturförsvär för sin makt, och oakadt den yttre politiska ställningen såsom på Sicilien väl kunde försvara den monarkiska styrelseformen. Ej sällan förekom, att tyrannis pröfvades mer än en gång i samma stat. Men slutet blef alltid detsamma, väldets snara störtande. I någon mån berodde detta väl därpå, att det nya konungadömet aldrig kunde finna någon form för folkets medverkan i statslivet utan städse förblef ett envælde stödt på soldtrupper. Men förnämsta orsaken till tyrannis' kortvarighet var, att det enligt sitt ursprung blott utgjorde ett led uti klasskampen, ett verktyg som när det gjort sitt värf i utvecklingens tjänst och icke mer behöfdes, vräktes undan af denna samma utveckling. Det lägre folket, som förhjälpit tyrannerna till makten, gjorde snart gemensam sak med de adliga för att störta dem. Emellertid var den af de store lagstiftarne grundlagda ordningen nu befäst.

¹ Tyrannis förekom af olika slag. Vid sidan om det ofvan berörda, som på grund af sitt ursprung kunde kallas det sociala tyrannis, uppstod på samma tid ett politiskt sådant med de dynaster, som den persiske stor-konungen insatte i de Joniska städerna, stundom äfven ett rent personligt af män, som på egen hand frestade ett fribytarvälde. Mot slutet af 6. årh. försvinner tyrannis utom på Sicilien, där kampen mot Karthagerna upprepade gånger föranledde dess upprättande. Men det blir åter allmänt vid den grekiska frihetstidens slut, då demagoger som ledare af den sociala revolutionen svinga sig upp till enväldsherskare.

Innehållet uti detta lagstiftningsarbete var öfverallt detsamma. Främst stod redaktionen af skrifna lagar. En hufvudpunkt uti det lägre folkets klagomål var, att den borgerliga lagen var känd endast af adeln, hvilken tillika såsom domare kunde efter sitt behag tolka och vränga den. Domarnes besticklighet är en stående klagovisa under denna tid. Utan en fast och af alla känd lag kunde ingen rättssäkerhet råda, framför allt då parterna voro å ena sidan adliga, å andra män af lägre stånd. Stundom inskränkte sig reformen till den skriftliga uppteckningen af äldre rätt. Drakons bekanta lagstiftning torde öfvervägande ha varit af detta slag utom i fråga om straffrätten. Vanligare var att med den skriftliga uppteckningen en ny, för meniga folket gynsammare rätt fastslogs. Allmänt har med den nya rätten äfven rättegångsordning och domstolsväsende reformerats. Adels privilegium att skipa rätt har upphäfts och nya, mer eller mindre folkliga domstolar ha inrättats. I Athen öfverlämnade Solon rättsskipningen till de årligen valda ämbetsmännen samt folkdomstolen Heliæa. Annorstädes ha af borgare sammansatta domstolar öfvertagit hela rättsskipningen.

Den nya lagstiftningen inskränkte sig emellertid ej till en reform af den borgerliga rätten och afskaffande af adels därmed sammanhängande företrädesrättigheter. Likhet inför den borgerliga lagen var det första och visserligen största steget. Ett annat, för den följande utvecklingen ej mindre betydelsefullt, var de politiska rättigheternas utsträckning till nya grupper af borgare. Under adelsväldet hade dessa varit uteslutna från statsangelägenheterna och ämbetena. Nu öppnades äfven för dem delaktighet däri, ehuru långt ifrån för alla. De politiska rättigheterna utsträcktes endast till dem, som lifligt känt behofvet däraf och eftersträfvat sådana. Och som detta förekommit mycket olika inom olika kretsar af folket, så afpassades de politiska rättigheterna därefter. Reformen anslöt sig härutinnan till bestående förhållanden och gick ej utöfver stundens behof. Men äfven i denna begränsade omfattning betecknar den ståndssamhällets fall och aflösning af klass-samhället. Stånden ha icke längre i lag och författning sin grund. De sociala åtskillnaderna bestå som förut, men icke som lagfästa stånd utan som på sig själf och sin borgerliga ställning hvilande sociala grupper. Stånden ha förvandlats till klasser.

I Rom följde utvecklingen i stort sedt samma banor som dem, de grekiska staterna förut inslagit på. Icke så få olikheter finnas dock. Rom undgick tyrannis, ehuru ansatser därtill icke lära saknats (Spurius Cassius, M. Manlius, Sp. Mælius). Klasskampen var visserligen i Rom icke mindre hård än i Grekland, men den afvecklades utan stora katastrofer genom kloka eftergifter från de styrandes sida. Äfven Rom fick sålunda sin skrifna lag, de tolf tafornas lag (451), när det lägre folket icke längre kunde fördraga adelns egenmäktiga rättskipning. Men därmed följde icke författningens totala omstöpning. Och på samma sätt afskrifvas de adliga företrädesrättigheterna icke på en gång utan bit för bit (494—367), hvarvid de yttre politiska farorna, krigen med Etrusker och Latiner, gånge de närmaste anledningarna därtill. Roms inre historia erbjuder skådespelet af en steg för steg fortlöpande öfvergång från rent adelsvälde och ståndssamhälle till blandad demokrati och klass-samhälle så som knappt något annat folks.

Denna jämna utveckling talar onekligen för den i senaste tid (Edv. Meyer) framställda åsikten, att patricier och plebejer icke voro olika folkstammar, utan blott skilda stånd, adel och bönder, af enahanda slag som motsvarande grekiska. Hela den romerska utvecklingen kan ock otvunget förklaras på detta sätt — utom beträffande folktribunatet, hvilket åter synes ge stöd för den äldre uppfattningen och kanske varit främsta anledningen till densamma redan under den gamla tiden. Huru som helst försiggick i Rom ståndens förvandling till klasser vida lugnare än i flertalet grekiska stater. Men den blef icke heller så fullständig som där. I Rom fortlefde aristokratiska traditioner ända in uti republikens senaste tid, då utvecklingen äfven här fick ett våldsamt förlopp. Men denna utveckling sammanfaller med Roms förvandling till världsmakt och militärmonarki, hvilket gifvetvis måste åtföljas af stora skakningar.

Det nya klass-samhällets allmänna karakter. Klass-samhället förstås bäst genom sin motsats till ståndssamhället. I detta var klassväsendet rättsligen fixerad beträffande både per-

soner och uppgifter. Beträffande personerna visade sig detta främst däruti, att hvar och en genom födsel och arf var bunden vid sitt stånd och icke kunde komma därur eller uppnå högre stånd och ställning utan andras medgifvande och erkännande. Vi känna detta från en senare tid uti det bekanta förhållandet, att man upphöjdes i adligt stånd, invigdes till präst, förklarades för borgare eller mästare. Vidare hade hvarje stånd sin särskilda borgerliga lag och stundom äfven sin särskilda rättskipning. Slutligen intogo stånden uti stat och författning hvar och ett sin bestämda ställning. Samma bundenhet gör sig gällande rörande uppgifter och funktioner med allt hvad däraf följer. De högre stånden innehade som monopol statsangelägenheterna och den andliga odlingen, borgarna handel och handtverk, medan jordens brukande och annat kroppsligt arbete ålåg som en plikt eller åtminstone som en nödvändighet bönderna och de andra lägre stånden. Allt var i ståndssamhället bundet och stora delar af befolkningen äfven personligen ofria. Härigenom blef allt olikt det ena det andra. Då de sociala åtskillnaderna först uppkommo uti det primitiva samhället, så införde de olikhet mellan människorna i samhälle och stat. Det ligger i åtskillnadernas begrepp, såsom själfva ordet säger. I ståndssamhället stegras denna olikhet ofantligt genom det rättsliga fixerandet af de olika uppgifterna och människornas bundenhet vid dem. Men den blir ännu större genom den fördelning af egendomen, som nödvändigt följde med ståndsbildningen och som rättsligen fastställdes med denna. Hufvudmassan af jorden hopas hos adel och präster, där eljest ett särskildt prästestånd finnes; och den rörliga förmögenheten stannar helt naturligt hos dem, som frambringa densamma, borgarne. Det öfriga folket blir för det mesta utan egendom. Olikhet i så godt som alla afseenden, civila, politiska och ekonomiska, samt denna olikhets fastställande i rätt och lag utgöra ståndssamhällets grundpelare och kännetecken.

Klass-samhället bildar i de flesta fall den konträra motsatsen till allt detta. I stället för bundenhet uppställer det frihet, i stället för olikhet likhet som öfversta grundsatser för samlifvet. Frihetskraftvet protesterar mot all slags ofrihet och personlig bundenhet samt afser således jämväl rätt till val af yrke och obe-

hindrad öfvergång från en klass till annan. Visserligen födes äfven här en hvar till sin klass, men intet rättsligt band binder honom för alltid därvid. Likhetskrafvet åter mynnar ut uti de bekanta slagorden: likhet inför lagen samt jämlikhet d. v. s. lika rättigheter. Den förra fordran vänder sig emot all särskild rätt och rättsskipning, den senare mot alla borgerliga och politiska privilegier. Samma lag och lika rätt för alla. Det är klass-samhällets allbekanta fordran. Man återvänder härmed till det primitiva samhällets jämlikhet och frihet i nu berörda afseenden. Men liksom detta förhåller sig klass-samhället i öfrigt neutralt såväl till de sociala funktionerna som till de sociala åtskillnaderna. Det bestämmer intet om de förra och upphäver på intet vis de senare. Bådadera betraktas som en det enskilda lifvets sak och äro ej längre en statsangelägenhet, utom hvad angår statens egen förvaltning. Icke dess mindre äro klasserna lika väl som stånden i stort sedt bundna till de olika sociala uppgifter som samlifvet och kulturarbetet uppställa. Men det märkes ej, ty inga privilegier tilldelas och inga påbud ålägga vissa personer vissa särskilda funktioner. Allt ordnas genom fri öfverenskommelse och under fri konkurrens. Men en ordning blir det i alla fall och däraf bestämmas klasserna så till antal som karakter.

På samma sätt förhåller det sig med egendomen. Både dess besittning och dess förvärf äro fria och stå öppna för alla. Ändock fördelar sig egendomen äfven i klass-samhället på ett visst bestämdt sätt. Klass-samhället har sålunda sin egendoms-ordning, lika väl som ståndssamhället, men denna grundar sig icke på lag och ej heller på tradition och arf från ståndssamhället — ty egendomen stannar af sig själf aldrig länge i samma händer — utan på de förhållanden, som skapa klasserna själfva, d. v. s. ytterst på de olika sociala uppgifterna. Men allt sker i frihet och med full formell jämlikhet. Ty frihet och likhet äro klass-samhällets stora särmärken liksom bundenhet och olikhet äro ståndssamhällets. Det äger äfven andra utmärkande kännetecken såsom främst högkultur. Men därtill återkomma vi i annat sammanhang.

Timokrati i stat och samhälle. Af de grundsatser om frihet och likhet, som utgöra det nya klass-samhällets notæ characteristicæ uppenbarar sig blott den första genast i sin fulla styrka. Den andra framträder till en början mera som syften och sträfvanden, hvilka först efter hand kunna förverkligas. Men i ett stycke, beträffande likhet inför den borgerliga lagen, sker detta dock ganska hastigt. I synnerhet var så fallet i Hellas. Där förverkligades denna del af klass-samhällets syften så godt som i ett slag med lagarnas upptecknande och rättsväsendets därmed sammanhängande omdaning. Solons lagstiftning i Athen införde, så vidt vi kunna se, på en gång friheten och den borgerliga jämlikheten. Däremot gaf den icke den politiska likställigheten. Solon frantog visserligen adeln dess häfdvunna makt öfver staten och kallade samtliga medborgare till delaktighet uti statslifvet. Men han gaf icke alla lika rätt därtill och lika andel däri. Tvärtom utportionerades dessa andelar mycket olika, men så som å ena sidan de bestående klassförhållandena fordrade och å andra statens trygghet syntes medgifva. Solons lagstiftning, som är typisk icke blott för Grekland utan ock för alla folk och alla tider på detta stadium, låter klass-samhället organiskt växa fram ur ståndssamhället.

Den närmaste yttre anledningen till Solons reformverk synes ha varit stridigheterna mellan de tre landsdelarna och deras befolkningar, pedieer, diakrier och paraler, (slättbor, bergsbor och strandbor), som vid denna tid upprörde Attika. Men bakom dessa motsetser, till större delen af lokal och yrkesmessig natur, lågo andra rent sociala. Det var på dem Solon tog sikte, då han, efter att ha genom den s. k. seisakteia befriat bönderna från träldomen under deras adliga långifvare, indelade folket i de bekanta fyra klasserna efter jordbesittningen. Aristoteles antyder uti sin skrift Athenarnes författning, att denna indelning skulle ha funnits förut. Det förefaller föga troligt, ty man inser ej ändamålet med densamma därförinnan. Behöf af en sådan indelning för beskattningsändamål såsom någon förmenat, kunde knappast förefinnas så outveckladt som beskattningsväsendet i Athen var ännu långt senare. Man nödgas därför antaga, att icke blott statsfunktioner-

nas fördelning på de fyra klasserna utan äfven dessa själfva äro Solons verk, såsom traditionen allmänt angifvit.

Det specifikt atheniensiska och grekiska uti denna timokrati, såsom författningen kallats efter dess grund, timä, uppskattning, är, att samtliga medborgare ehuru i olika grad kallas att deltaga i statens styrelse och förvaltning. När i vår tid folken fått s. k. fria författningar, ha dessa förnämligast bestått uti rätt att utse representanter i en riksdag samt dennes deltagande i riksstyrelsen. Antikens folk, som aldrig lärde sig representativsystemet inom staterna, förstodo med politisk frihet något annat och mera än blott att rösta på riksdagsmän och låta sig af dem företrädas i en riksförsamling. Politisk frihet och politisk medborgarrätt betydde i antiken väsentligen att kunna bli ämbetsman och som sådan i egen person utöfva eller deltaga i utöfvandet af statens styrelse. Folket icke blott beslöt öfver alla statsangelägenheter utan hade äfven förvaltningen däraf i sina händer. Sådant förekommer ej i nutidens stater, undantagandes i viss mån beträffande rättsskipningen. Endast på det kommunala området äger hos oss ett liknande förhållande rum. Den antika statens karakter af stads-stat och ringa omfång var väl och främsta anledningen till deras uppfattning af statsborgarskapet. Det var alltså ämbetena och domsrätten som Solon, med upphäfvande af adelns monopol därå, öppnade för alla medborgare, men olika för de olika förmögenhetsklasserna. Sålunda förbehöll han femhundramåtts-männen, som af sin jord hämtade minst 500 mått säd eller annan motsvarande afkastning, den högsta styrelsen såsom arkonter och medlemmar af areopagen, medan de två nästföljande klasserna, riddarne med minst 300 måtts inkomst och zeugiterna (bönderna) med 200 måtts inkomst, fingo plats i rådet och tillträde till alla öfriga ämbeten. Den lägsta klassen, småbrukare och arbetare utan jordegendom, kunde blott deltaga i folkförsamlingen och de lägre domstolarne. Styrelsens tyngdpunkt låg alltjämt hos arkonterna och areopagen, men alla hade på ett eller annat sätt sin del däri.

Det universella draget uti denna första organisation af det nya klass-samhället är, att det politiska medborgarskapet anpassats efter den sociala klassindelningen, och vidare att denna bestämmts efter förmögenhet. Äfven uti ståndssamhället hvilade i

stort den politiska författningen på samhällets organisation i stånd, men detta hade kommit af sig själf i och med ståndens erkännande och utan bestämd afsikt. Det var vanligen ej heller klart uttryckt i författningen. Nu fastslogs detta i lag. Statens organisation är härmed medvetet byggd på samhällets klassväsen. Det råder harmoni mellan författningen och de sociala åtskillnaderna. I den följande utvecklingen brytes denna harmoni, så att politisk författning och social organisation gå isär och råka i strid. Men i klass-samhällets barndom råder härutinnan full öfverensstämmelse, hvilket i sin mån bidrager till de ljusa förhoppningar på framtida lycka, som vanligen åtföljer ståndssamhällets omvandling till timokratiskt klass-samhälle. Detta är timokratiens eller census-författningens ena allmänna kännetecken och tillika dess stora förtjänst.

Den andra egenheten uti det nya klass-samhället är ståndens förvandling till förmögenhetsklasser. Vid denna omvandling af de sociala åtskillnaderna bortses från deras inre grund, den samhällsliga uppgiften, för att blott fästa sig vid den med densamma följande fördelningen af egendomen. Ståndsväsendets funktionella och produktiva sida, som skapar de djupgående olikheterna, får träda tillbaka för den egendomsbestämda och konsumtiva, som visserligen ock röjer ofantliga olikheter, men olikheter af samma art och inbördes jämförliga. Betydelsen häraf för den nedåtgående rörelsen uti klassväsendet och klass-samhällets fordran på utjämning och likhet är uppenbar. Genom att reducera de funktionella åtskillnaderna till förmögenhetsolikheter, ha de sociala åtskillnaderna bragts under gemensam nämnare och kunna mätas med samma mått. Härmed öppnas vägen för öfvergångar och utjämning mellan klasserna, som tidigare icke funnos. Som funktionella stånd äro de sociala åtskillnaderna inkommensurabla storheter. Krigare, präster, borgare o. s. v. representera skilda uppgifter uti kulturarbetet, hvilka icke gå öfver i hvarann. Som egendomsbestämda klasser åter äro samma åtskillnader blott relativa med otaliga öfvergångar liksom förmögenheten själf. Härtill bero de på en lagbestämmelse om census, hvilken städse synes vara något tillfälligt och godtyckligt och därför kan när som helst ändras. — Samma rörlighet, som klasserna få i stat och samhälle,

erhålla jämväl individerna inom klasserna. Visserligen födes en hvar inom sin klass liksom förr uti stånden, men han är icke för lifvet bunden däri. Icke bördens utan eget arbete bestämmer hans slutliga ställning i socialt afseende. Klassväsendet är både socialt och individuellt vordet rörligt och lämnar därigenom vägen öppen för den utjämning däraf, som det nya klass-samhället eftersträfvat,

Emellertid stannar det som sagdt att börja med vid en varsam tillämpning af de nya principerna. Solons lagstiftning anslöt sig på görligaste vis till de bestående ståndsförhållandena och har endast i princip ändrat dem. Eupatriderna innehade makten i staten efteråt som förut. Det missnöje, hvarmed hans verk från motsatta sidor möttes, har därför helt visst icke berott på den nya klassindelningen, hvars revolutionerande tanke samtiden sannolikt ej fullt fattade, utan på den lösning han gaf tidens sociala fråga. Seisakteian gick i adelns ögon för långt, i höndernas, som önskade en ny jordfördelning, icke nog långt. Den soloniska författningen betecknar emellertid öfvergången till en ny epok i mänsklighetens utveckling, öfvergången från ståndssamhälle till modernt klass-samhälle. Öfriga hellenska stater ha ungefär samtidigt eller kort efter slagit in på samma väg. Rom följde ett århundrade senare, men ännu mera varsamt. Den Servianska författningen, som genomfördes, medan ännu konungadömet fanns, har, såvidt man kan se, mindre föranledts af de sociala motsatserna och klasskampen än af statens behof af krigsväsendets nydaning.

Den romerska centurieförfattningen indelade folket efter jordbesittningen i fem klasser, hvartill kom som en sjätte klass proletarii, som ingen jord ägde eller mindre än femte klassen (11,000 as i värde enligt senare bestämmelser), och därför ej heller gjorde krigstjänst. Närmast afsåg denna indelning hären och värnplikten, men den lade tillika grunden för folkets deltagande i statslifvet. En hvar värnpliktig hade rösträtt i centurieförsamlingen, men röstvärdet var mycket olika för de olika klasserna, så att den första klassen, ehuru till antalet ringa, hade 98 röster (centurier) utaf 193, proletarii en. Så aristokratisk denna organisation än var, så betecknar den likväl öfvergången från stånd- till klass-samhälle, ty förmögenheten är nu grund för icke blott krigstjänsten utan ock politiska rättigheter. Men öfvergången fullbordades i Rom

blott långsamt. Adeln, patricierna, bibehöll länge sin förherrskande ställning. Endast småningom förmådde centurieförsamlingen afvinna den patriciska curieförsamlingen rätten att välja de högsta ämbetsmännen, stifta lag samt döma i lifssaker. Längre var äfven tillträde till senaten samt de högsta ämbetena förbehållet patricierna och de få plebejiska familjer, som dessa upptagit i sin krets. Men den en gång inledda utvecklingen gick oemotståndligt vidare, hvarvid det 494 upprättade folktribunatet samt tribusförsamlingen förfäktade menighetens sak. I sammanhang med lagarnes skriftliga upptecknande 451 föll den sista resten af olikhet inför borgerliga lagen, då giftermål mellan patricier och plebejer 445 blefvo utan menliga rättsverkningar giltiga. Den politiska likställigheten uppnåddes i hufvudsak genom de liciniska lagarne 367. Den långa striden om *ager publicus*, det från besegrade fiender tagna landet, hvilket patricerna sedan gammalt hade rätt till, kom först senare till afslutning. Men i öfrigt hade nu patriciernas förrättigheter afskrifvits; och i stället för de gamla på börd och statsfunktion grundade stånden kommo de på yrke och förmögenhet hvilande klasserna. Dock hann klass-samhället i Rom aldrig fullt utveckla sina inneboende tendenser, innan republiken föll och den nya militärmonarkien ledde stat och samhälle in på nya banor.

Klasserna. Enligt sagan skall Theseus, den förment grundläggaren af den athenska staten, ha indelat folket i tre klasser: adlige, bönder och handverkare. Foga vi härtill arbetare som fjärde klass och desslikes erinra oss, att till handverkare höra köpmän, så få vi otvifvelaktigt en riktig bild af klassväsendet vid öfvergången från stånd- till klass-samhälle i Hellas. Den motsvarar det vanliga skemat för stånden, utom att prästestånd saknas. Men hos antikens folk utgjorde prästerna icke ett stånd, utan voro i Hellas jämte själfva kulturn fästade vid vissa adliga släkter; i Rom bildade de små kollegier af ämbetsmän, olika för de olika kulterna. Transponeras denna bild af klassväsendet i Athen från

den sociala uppgiften till förmögenhetsskalan, så återfinna vi däri de fyra soloniska klasserna, fullt klart beträffande den första och den sista, mindre beträffande de båda mellanklasserna, men dock i hufvudsak äfven i fråga om dem. När sedan i det följande äfven denna indelning reduceras under inflytande af de i klass-samhället rådande tendenserna, bli klasserna i Hellas som i det nutida samhället i stort sedt tre, en öfverklass omfattande ättlingarne af den gamla jordbesittande adeln, industriens och handels stormän samt bildningens män, en medelklass af handtverkare och bönder samt sist kroppsarbetarne. Naturligen råda vissa olikheter mellan då och nu, isynnerhet beträffande öfverklassen, som i forntiden var långt svagare, än den är i nutiden. Den saknade nämligen en beståndsdel, som i våra samhällen utgör en så betydande del däri, nämligen ämbetsmännen. Visserligen tillhörde alla de ledande inom staten denna klass, men i antiken fanns icke rum för något ämbetsmannastånd, undantagandes det prästerliga, som dock aldrig nådde större betydelse. Ämbetena innehades i tur och ordning af det suveräna folket, hvadan ett särskildt ämbetsmannastånd icke kunde uppstå. Men i öfrigt inneslöt öfverklassen då lika väl som nu icke endast rika. Bildningens män, filosofer, skalder o. s. v. voro i forntiden som i våra dagar oftare fattiga än rika. De båda andra klasserna, handtverkare och bönder samt kroppsarbetare, voro desamma som i våra dagar.

Emellertid uppfattades och benämndes klasserna i forntiden ännu mindre än nu efter sin sociala uppgift. Klass-samhällets allmänna syftning till räknemessig likformighet behärskade i Hellas helt och hållet uppfattningen af de sociala åtskillnaderna. Den timokratiska författningen med dess censusbestämmelser och där-efter afpassade rättigheter gaf ett naturligt uppslag härtill. Klasserna indelades sålunda uteslutande efter egendomen uti: rika, bärgade och fattiga. Visserligen uppräknar Aristoteles på tal om statens delar de olika yrkesklasser, som finnas eller böra finnas däri: bönder, handtverkare, köpmän, daglönare, krigare, rike som betala liturgiorna (!), statsmän och domare. Emellertid kunna flera af dessa yrken och uppgifter förenas hos samma personer, fortsätter han, blott icke rikedom och fattigdom. Därför äro rikā

och fattiga de båda hufvudklasserna i staten¹. Och såväl han som ännu mer Plato konstruera i sina idealstater klasserna eller rättare stånden — ty det är ett stånd- eller kast-samhälle, som de drömma om — uteslutande efter den sociala uppgiften. Men i det lefvande lifvet och samtida stater ha de öga blott för den olika egendomsfördelningen, den allt klassväsen åtföljande skuggan. Egendomsproblemet stod ju i förgrunden vid alla de inre strider, hvaraf de grekiska staterna hemsöktes, och på dess riktiga lösning syntes allmänt och enskildt väl bero. Den bästa staten är den, hvarest den bärgade medelklassen är talrik och de båda andra obetydliga, säger Aristoteles. Däremot äro de stater illa ställda, hvarest ett motsatt förhållande äger rum. Detta förklarar, hvarför allt klassväsen betraktades så ensidigt ur plutokratisk synpunkt och klasserna därefter angåfvos.

Under påverkan af detta åskådningssätt och dagens strider reduceras ej sällan klasserna af tidens författare ännu mer eller blott till två: rika och fattiga. Denna förenkling motsvarar nog i viss mån den senare utvecklingen, då alla lägre klasser knådas samman uti det suveräna demos och egendomsfördelningen blir tidens allt behärskande problem. I alla händelser uttrycker den proletärens syn på tingen och användes därför med förkärlek af demagogien under det demokratiska förfallets tid. Den motsvaras då utaf den indelning uti bättre och sämre, hvarmed från den andra sidan de sociala motsatserna plägade angifvas.

I Rom återfinna vi samma fyra klasser som i Grekland, men visserligen med rätt betydande olikheter. Deras föregångare, stånden, tyckas vid första påseendet vara ännu mera olika. Vi höra nämligen från äldre tid omtalas blott två stånd, patricier och plebejer, adeln och meniga folket. Men plebs var icke en enhetlig massa, utan innehöll just de två eller tre andra stånden. Patricierna och de bland dem upptagna plebejiska magnaterna utgöra sålunda som statens styresmän och stora jorddrottare en dominerande herreklass. Bönderna bilda den andra genom sitt antal och sin politiska betydelse, tack vare öfvervikten af landtribus, mäktiga klassen. De i staden bosatta handtverkarne och köp-

¹ Politeia IV,3, jmf. IV,9, VII,19.

männen, inskränkta till de fyra stadstribus och utan större förmögenhet, intaga länge en blygsam plats uti det romerska klassväsendet. Lägst stå arbetarne, här mestadels som klienter anslutande sig till de store. Det romerska klassväsendet under republikens äldre tid erinrar sålunda vida mer om det aristokratiska ståndssamhället, än fallet var i Athen under motsvarande tid. Men äfven här omvandlas klasserna efter den nya tidens anda, ehuru långsammare. I den mån Roms välde vidgas, först öfver Italien, sedan därutöfver till angränsande länder, växa handel och näringar, och med dem köpmannastånd och kapitalister. Där- under försvinna patricierna som särskild klass; äfven böndernas ställning undergräfvades. Resultat af ombildningen blir sålunda klass-samhällets karakteristiska tre klasser med vissa från det aristokratiska ståndssamhället kvarlevande tillsatser. En öfverklass, bildad af den gamla senatoriska öfverklassen och rika uppkomlingar, riddarne, innehar den politiska och ekonomiska ledningen. De nu illa ställda bönderna samt mindre handlande och handtverkare utgöra en svag mellanklass. Nedom dessa, ehuru ofta i bättre ekonomisk ställning än de, befinna sig de beroende klienterna och frigifne; egendomslösa arbetare bilda som ett proletariat lägsta skiktet uti det fria folket. Under republikens senare tid försvagas allt mer mellanklasserna, och klassväsendet artar sig här som i Grekland till motsatsen mellan ett fåtal rika och en stor massa beroende och fattiga. Isynnerhet framträder detta starkt uti själfva staden Rom, dit en stor del af Italiens lösa befolkning strömmade samman.

Det nu i korthet tecknade klassväsendet afser endast de fria. Uti det antika samhället funnos nedom de fria klasserna ännu andra, hvilka politiskt och socialt icke räknades. En sådan klass utgjordes af främlingar, som med åtnjutande af full personlig frihet och rätt till utöfvande af handel och näring, saknade politiska rättigheter och jämväl måste stå under ett slags målsmanskap utaf en borgare. I Athen isynnerhet voro desse s. k. metoiker mycket talrika; äfven i Rom funnos under senare tid många sådana, stående i klientförhållande till en patronus. Desse voro emellertid och förblefvo, när ej i enstaka fall medborgarrätt beviljades, gäster och hörde ej folket till. Så var ej fallet med

»de frigifne», som i öfrigt intogo en med främlingarne och klienterna liknande ställning. Vanligen upptogos de äfven i andra och tredje led till fria medborgare. Under de många och långa krigen, då de fries antal ofta starkt sjönk, öppnade krigstjänsten tillfälle för både det ena och det andra slaget af dessa halfborgare att rycka upp bland fullborgarnes led. De ofta återkommande inre omhvälfningarna gjorde detsamma. I Athen gaf redan Kleisthenes' reform (508) anledning till en dylik uppflyttning i stor skala. Senare upprepades detsamma af nödtvång under peloponnesiska kriget. I andra stater tog denna uppflyttning ofta ännu större omfattning.

Nedom dessa grupper befunno sig slutligen slafvarne. De stodo fullständigt utanför stat och samhälle, men hörde dock folket till, ehuru blott som egendomsföremål och ting. Slafvarne voro likväl i stor omfattning hellener. De ständiga krigen gáfvo fångar, som, när de ej dödades, tillfördes slafmarknaden. Denna försågs ännu rikligare från annat håll genom sjöröfveri och människojakt bland barbarerna. Ty behovet af slafvar blef, ju högre kulturen steg, allt större. Slafbefolkningen växte också under den politiska storhetstiden ofantligt och närmade sig eller till och med öfversteg i tal den fria befolkningen. Att så var fallet i Sparta, var helt naturligt, då där fullborgarnes antal, äfven när det var som störst, utgjorde blott en bråkdel af perioiker och heloter. Här företogs ej heller uppflyttning, hvarför de herrskande Spartiaterna slutligen sjönko ned till en handfull män — 700 på konung Agis' tid 244 f. Kr. Men samhälle och klassväsen i denna krigarstat äro icke jämförliga med andra. I Athen beräknas slafvarne under 4:de århundradet ha uppgått till ungefär samma siffra som de fria eller 100,000 på en totalbefolkning (fria, metoiker och slafvar) af omkring 230,000. I Rom funnos slafvar i äldre tid blott i ringa tal. Senare växte deras antal äfven här betydligt. Sedan Rom underlagt sig hela Italien och Siciliën, uppstodo latifundier, hvilka gáfvo användning i stor skala för slafarbete äfven på jorden. Storindustrien, som växte upp i Italien liksom förut i de grekiska städerna, drefs uteslutande med slafvar. De ofta farliga slafupproren (140, 73) äro talande vittnesbörd om slafbefolkningens storlek under republikens senare tid.

Om tullarnas ekonomiska verkningar.

Af

Fritz H:son Brock.

Vid behandlingen af läran om det internationella bytet utgå de klassiska ekonomerna från förutsättningen af nationerna såsom »non-competing groups», d. v. s. de anta, att medan de rörliga produktionsfaktorerna, kapitalet och arbetet, kunna fritt förflytta sig inom nationen och där låta engagera sig i de verksamhetsgrenar, som för dem bäst betala sig, kunna de däremot ej öfverskrida nationens gränser, eller för hvarje fall äro de svårigheter, hvilka äro förknippade med detta öfverskridande, af betydligt allvarsammare slag, än de, som ställa sig i vägen för kapitalet och arbetet vid deras öfvergång från verksamhetsfält till annat inom nationen.

På denna förutsättning stöder så Ricardo sitt påstående, att det ej är samma regler, hvilka bestämma de relativa värdena af nyttigheter inom ett och samma land och mellan skilda länder¹, och samma förutsättning förmår St. Mill att, vid sin föredragning af teorien för de internationella värdena, öfvergifva produktionskostnadslagen såsom här otillämplig och i stället falla tillbaka på »an antecedent law, that of supply and demand²».

¹ The same rule which regulates the relative value of commodities in one country, does not regulate the relative value of the commodities exchanged between two or more countries. (Principles. ed. Gonner, London 1908 p. 113).

² Principles, Bk III, ch. XVIII, § 1.

Sedan de klassiska ekonomernas dagar har nu värde läran emellertid i samband med teorierna för produktionen och bytet undergått en utveckling, hvilken gör det öfverflödigt för oss, att, äfven vid ett accepterande af deras förutsättning — hvilken nog i det stora hela får anses som lämplig¹ — gripa till olika lagar, då

¹ Vill man låta den klassiska förutsättningen falla, kan man välja hufvudsakligen tvenne andra ståndpunkter. Man kan förneka hvarje skillnad vid bildandet af nationella och internationella värden *anlingen* på den grund, att man anser, att produktionsfaktorerna lika litet röra sig fritt inom nationen som utom dess gränser, *eller* emedan man medgifver, att kapitalets och arbetets rörelsefrihet är fullständig och universell. Båda synpunkterna ha också haft vetenskapliga förfäktare af rang.

Hvad det första betraktelsesättet angår — hvilket åtminstone i äldre dagar funnit framstående representanter t. ex. i Leslie (*The known and the unknown in the economic world. Essays in political economy. London 1888 p. 221 o. följ.*) — kan det väl dock numera, — sedan Marshall i sina *Principles* påvisat, hur en fullt fri och direkt konkurrens mellan olika yrkesgrupper ingalunda behöfver tänkas nödvändig för att justera lönehöjden inom olika klasser i enlighet med den erforderliga skickligheten — anses i stort sedt öfvervunnet.

Det andra betraktelsesättet åter, enligt hvilket nationerna ej vore att betrakta såsom »non-competing groups», har däremot betydligt mera fog för sig. Liksom Marshalls nyss antydda resonemang inom fördelningsläran användes att försvara antagandet, att profiten och lönerna inom olika industrier tendera mot samma höjd, måste det äfven anses ganska väl ägnadt att — som Hobson uttrycker sig — »justify the theoretic treatment of international exchange in accordance with the laws which regulate ordinary cases of exchange among members of a competitive society» (*International Trade, London 1904 p. 57*). Det är ej nödvändigt — framhåller han — »that there should be close direct connexions between all or even most countries and trades, in order to secure such a degree of equilibrium as to destroy the validity of the argument for isolated groups. A small constantly open conduit between two pools of water suffices to keep them at one level, and a small constant flow of capital and labour as between the industry of one country and another operates similarly». (*Industrial System, London 1909, ch. XV. p. 23 9. Se för öfrigt ock hela ch. IV af hans International Trade*).

Står man nu på denna ståndpunkt, hvilken uppenbarligen kommer att vinna än mer berättigande i och med att kommunikationsmedlen allt mer utvecklas, rättssäkerheten stiger samt nationerna komma i allt innerligare kulturell och ekonomisk kontakt med hvarandra, blir det naturligen öfverflödigt att på något särskildt vis behandla frågorna för det internationella bytet. Man kan nöja sig med att — såsom Sidgwick gjort — söka förklara, hvarför på grund af kostnaderna för tur och returfrakter varorna på olika platser betinga olika pris. (*Principles. Bk II ch. III*).

det gäller att förklara den nationella och internationella värdebildningen. Man bestämmer nämligen numera bytesvärdena vid fullt fri konkurrens i ett system, i hvilket produktionsfaktorernas pris och därmed den ekonomiska fördelningen samt beskaffenheten i efterfrågan och prisen på varor ömsesidigt influera hvarandra, och i hvilket — om sådant vore möjligt — ekonomisk jämvikt skulle vara uppnådd, när företagen — under iakttagande af största möjliga ekonomisering, som teknikens ståndpunkt och deras egen insikt och affärsduglighet tillåta — placerat samtliga tillgängliga produktionsfaktorer i de vid å dessa rådande priser för dem själfva mest lukrativa produktionsprocesserna. Den enda förändring i villkoren för bestämmandet af värdena, som åstadkommes därigenom, att man ej förutsätter full rörelsefrihet inom hushållssystemets hela area, utan — såsom i teorien för de internationella värdena vanligen sker — tänker sig denna uppdelad i sectioner (nationer), består åter däri, att det i stället blir företagen inom hvar nation för sig, som placera där förefintliga produktionsfak-

Det är emellertid att lägga märke till, att genom ett dylikt betraktelsesätt försvinner dock ej — åtminstone rent teoretiskt sedt — den praktiskt viktigaste frågan, som vid behandlingen af den internationella värdebildningen presenterar sig, den om fördelen eller nackdelen af en tull från nationell synpunkt, utan den synes härigenom knappast ens undergå någon förändring. Anses det nämligen — såsom i allmänhet hufvudsakligen af politiska skäl är fallet — för önskvärdt, att en stat, då så kan ske utan ekonomiska offer för dess medborgare, ökar sin befolkning och sitt kapital så mycket som möjligt, är det tydligt, att en pålagd tull, därest den, under förutsättning af att staterna utgjorde »non-competing groups», skulle visa sig fördelaktig därigenom, att den ökade nationens ekonomiska värden (utan att menligt inverka på fördelningen af desamma), äfven blefve fördelaktig under förutsättning att kapitalet och arbetet röra sig fritt, ty hvad som i ena fallet skulle betyda en ekonomisk vinst för de förhandenvarande samhällsmedlemmarne, komme i det andra att betyda en tillökning i befolkningstal och kapital d. v. s. väl i allmänhet i politisk och ekonomisk makt.

Vid vår behandling af tullarnas verkningar torde vi därför helt lugnt kunna hålla fast vid de klassiska förutsättningarne, och detta med desto mera skäl, som man dock ej kan blunda för det faktiska förhållandet, att åtminstone än så länge lönerna för samma arbete äfvensom räntefoten äro i skilda länder äfven i stort sedt och på längden högst olika, något, som ovillkorligen tyder på, att rörelsefriheten mellan nationerna ännu ej nått en utveckling, som berättigar slopandet af betraktelsesättet af nationerna som »non-competing groups».

törer på sätt, som med hänsyn till prisbildningen på världsmarknaden (inclusive den egna) kan visa sig förmånligast¹. I ena fallet som i det andra är det dock naturligen den gamla lagen om tillgång och efterfrågan, som blir afgörande för varornas värde, endast att denna lag i den moderna ekonomiens jämnviktssystem får en helt annan fasthet, än den ägde hos de äldre ekonomerna, hos hvilka den sväfvade så tämligen helt i luften, då de, som bekant, i det stora hela blefvo svaret skyldiga på frågan: hvar på beror då i sin tur tillgången och den effektiva efterfrågan.

Huru betydelselös nu än denna förutsättning af nationerna såsom »non-competing groups» må vara ur värdeteoretisk synpunkt, kan den dock naturligen medföra högst betydande praktiska konsekvenser. Det är nämligen tydligt, att om produktionsfaktorerna ej redan på förhand äro så fördelade, som de vid full rörelsefrihet inom hela arean skulle fördelat sig, blir den summa af nytta, som kan dragas af dem, mindre, än om de besuttit full sådan frihet; och vidare är äfven klart, att de inom nationerna komma att vara så kombinerade, att deras inbördes gränsproduktivitet och värde blir högst olika inom olika nationer.

Få nu dessa satsar väl en gång anses själfklara, följa åter af dem, att en tull, därest den öfverhufvud kan verka till ändring i de internationella värdeförhållandena, icke med nödvändighet, såsom vanligen antages, måste, om den än må kunna vara till nytta för ett visst land, något, som ej sällan medgifves, vara till skada för världshushållningen i dess helhet². Och man behöfver ej heller för att få fram detta resultat, ta hänsyn till de organiska förändringar i produktionen, en skyddstull i allmänhet framkallar, utan kan redan på grund af tullens inverkan på den ömsesidiga varuefterfrågan länderna emellan eventuellt få fram en dylik effekt³.

¹ Jmfr. Edgeworth: Econ. Journal, 1894 p. 35. Se ock Wicksell: Föreläsningar I 2:dra uppl. pp. 201 o. 202. Då Wicksell påstår, att teorien för det internationella bytet är till *sin princip* vida enklare än problemet om bytet på den inhemska marknaden, är detta dock ej riktigt.

² Jmfr. Edgeworth. a. a. pp. 49 och 438.

³ I Bk III, ch. v. § 2 af sina Principles (London 1901 p. 488 o. följ.) anför Henry Sidgwick tvänne fall, i hvilka the argument for temporary protection is theoretically valid from . . . a »cosmopolitan» point of view.

Tänkas kan nämligen, att under sådana förhållanden, att nationerna utgöra »non-competing groups», en tull, därest den ändrar den internationella värdebildningen till förmån för ett mera vanlottadt land, härigenom ökar summan af samhällelig nytta inom hushållssystemet såsom helhet betraktadt, liksom äfven å andra sidan, om man ej ville betrakta de rörliga produktionsfaktorerna såsom absolut bundna inom nationen, utan endast såsom en mellan nationerna trögfluten massa, en tull, som än ytterligare stegrade differensen i deras värde länderna emellan, kunde verka till ett hastigare realiserande af en riktigare fördelning af dem och därför till en stegrad samhällelig rikedom.

Om således, som synes, en tull icke kan — a priori och utan vidare — fördömas från ens en internationell och kosmopolitisk ståndpunkt — något som däremot blefve händelsen, om produktionsfaktorernas rörelsefrihet vore obegränsad — så är detta än mindre fallet från nationell ståndpunkt. De flesta ekonomer medge tvärtom, att en väl anbragt tull utan tvifvel kan tänkas förmånlig för den nationella värdebildningen¹, och den *teoretiska* riktigheten häraf låter sig knappast betviflas, om det än kanske i förbigående bör tilläggas, att, åtminstone om det gäller importtullar, många omdömesgilla författare varna för experiment att på på dylik väg söka öka den nationella inkomsten, bl. annat därför, att de förhållanden, som härvid spela in och bli utslagsgivande, äro af en allt för komplicerad natur för att låta sig med säkerhet öfverskådas².

¹ En del författare, som dela åsikten, »that a tax on imports may prove a net gain to the home country» uppräknas af Edgeworth a. a. pp. 43 och 44. Till denna lista kan läggas han själf jämte så godt som alla öfriga författare af någon betydighet, som på senare tider uttalat sig i frågan (såsom t. ex. Pigou, Smart, Ashley m. fl.). Saken bestrides däremot enl. E. »by the common free-trader and even by competent economists when expressing themselves carelessly». Positionen, att exporttullar kunna vara till nytta för hemlandet, intages af några (t. ex. M:c Culloch), som förneka möjligheten häraf, hvad angår importtullar.

² Free trade, like honesty, still remains the best policy menar därför också prof. Nicholson (*Tariffs and International Commerce* i *Scottish Geographical Magazine*, sept. 1891, cit. efter Edgeworth), och Marshall förklarar: It is my opinion that, in nearly all important cases, the import

Kunde man emellertid än med bestämdhet förutsäga, att en viss tullpolitisk åtgärd skulle verka till höjande af de nationella värdena, ligger dock ej ens häri ett säkert bevis för, att en dylik politik vore att anbefalla, ty, som nämndt, bilda sig de internationella värdena i ett jämnviktssystem, i hvilket hvarje förändring i dem får konsekvenser äfven för den ekonomiska fördelningen inom landen.

Det är därför ej säkert — åtminstone ej a priori — att en tull, som vore önskvärd på den grund, att den höjde de nationella värdena och därmed ökade den nationella inkomsten, under alla omständigheter låte försvara sig, om den nämligen samtidigt i vidsträcktare mån verkade skärpande på skillnaden i förmögenhetsvillkor mellan de olika samhällsklasserna och tryckande på de sämre lottade¹, liksom det ej heller — åtminstone så länge man i sitt betraktelsesätt endast håller sig till statiska förhållanden — är afgjordt, att en tull är förkastlig blott därför, att den sänker de nationella värdena, om den nämligen samtidigt verkar utjämnande på förmögenhetsfördelningen och till höjande af summan af subjektiv nytta i samhället².

Man har emellertid, äfven om det gäller att endast från nationell ståndpunkt — en ståndpunkt, som väl än så länge får betraktas som den enda relevanta — bilda sig ett omdöme om en viss tullpolitisk åtgärds betydelse i ekonomiskt hänseende, att taga med i räkningen ännu en ytterligare omständighet. Såsom t. ex. Pigou framhåller, kan det nämligen tänkas, att tullskyddet skulle kunna verka till ett reelt ökande af välståndet, äfven om dess direkta verkan blefve både att minska nationalinkomsten och den

duties are born almost exclusively by the consumer. (Se hans Memorandum on the Fiscal Policy of International Trade. Parliamentary White Paper 321 p. 3).

¹ Jmfr t. ex. Pigou: Protective & preferential import duties, London 1906, p. 36 och följ.

² Läger man åter dynamiska förhållanden till grund för sina betraktelser, måste man, vid bedömande af ofvånstående, än vidare taga i öfvervägande de lägre samhällsklassernas villkor, äfvensom i hvad mån folkhushållningen redan är mättad med kapital; i hvad mån således en tillväxt i de produktiva krafterna skulle kunna antagas komma att ske snabbast genom ett mera forceradt kapitalbildande eller genom höjande af befolkningens lefnadsstandard.

del däraf, som komme att tillfalla de fattigare klasserna, om det nämligen samtidigt verkade till en sådan förändring i det sätt, på hvilket de arbetande klasserna erhöles sina inkomster, att detta komme »to react favourable upon character and morale», något som ju särskildt skulle bli händelsen, om större stabilitet inom näringslivet och därmed också på arbetsmarknaden blefve en följd af tullskyddet¹.

Det är således från icke mindre än tre synpunkter, vi ha att ta tullarnas verkningar i betraktande: 1:o) med hänsyn till deras

¹ Protective and preferential import duties p. 62. Jmfr. ock prof. Dietzel: (Free Trade and the Labour Market. Econ. Journal 1905, p. 1). — Hit har äfven pläгат räknas den mycket omdebatterade frågan, huruvida frihandeln gynnar uppkomsten och utvecklingen af parasitiska industrier såsom många författare tyckas anse (t. ex. Pohle, Ashley, Wagner m. ft.) Dietzel afvisar emellertid denna uppfattning helt och hållet under följande motivering: Nicht das sich Unterbieten der Unternehmer im Auslande sondern das Überangebot von Arbeitskräften an gewissen Orten des Inlandes bildet den Nährboden der »parasitischen» Branchen. Beseitigt man sie als Exportindustrien, so bestehen sie als Inlandsindustrien fort». (Das Produzenteninteresse der Arbeiter und die Handelsfreiheit, Jena 1903, p. 81).

Naturligen talar mycket för uppfattningen, att det är de billigare arbetskrafternas tillvaro, som framkallar de parasitiska industrierna och ej frihandeln i och för sig, utan under denna komma endast i enlighet med de komparativa kostnadernas teori de parasitiska industrierna gärna att bli till stor del exportindustrier. Men förnekas bör dock ej, att, om ett industriland, som behöfver importera så och så mycket råvaror, ej får betala härför med sina standardartiklar, på grund af att utlandet allmänt å dessa lagt höga tullar, kan näringslivet härigenom lätt pressas till att antaga en mer och mer parasitisk karaktär. Botemedlet synes dock snarast ligga i en förbättrad arbetarlagstiftning — såsom bland andra Pigou med rätta framhåller — och ej i något manipulerande med tullarna. Vi skola därför ej i vår uppsats närmare ingå på denna sak, men kunna dock ej underlåta, att i förbigående anmärka, att Pohles fantasier om, »dass der Exportindustriestaat, selbst wenn er den guten Willen hat, gar nicht im Stande ist, energische Sozialreformen durchzuführen» (Deutschland am Scheidewege, Leipzig 1902 p. 223) endast torde kunna förklaras med hänvisning till hans bristande teoretiska insikter. Går på grund af de sociala lagstiftningsåtgärderna exporten från de parasitiska näringarna tillbaka, får ju utlänningen köpa annat, om han vill ha betalt för sina råvaror; gå de åter ej nämnvärdt tillbaka, kan detta ju vara likgiltigt, när ändå arbetsförhållandena inom näringarna i fråga gjorts drägliga genom lagstiftningens mellankomst, och det således från folkhälsans synpunkt väl får anses som skäligen likgiltigt, om det produceras och exporteras järn och stålvaror eller korgarbeten och konfektionsartiklar.

inflytande på nationalinkomstens storlek; 2:o) med hänsyn till deras inverkan på fördelningen, och 3:o) med hänsyn till deras betydelse för näringslivets och arbetsmarknadens stabilitet.

Beträffande intetdera af nu nämnda förhållanden är hoppet dock synnerligen stort, att man i det konkreta fallet skall kunna komma till någonting, liknande ett exakt resultat, och posterioriska slutsatser, dragna med statistiken som hjälp, äro också skäligen värdelösa, då, som bekant, ett isolerande af undersökningsobjektet inom samhällsvetenskaperna är uteslutet; och det särskildt, när det gäller så stora och centrala problem som dem om välståndets tillväxt och spridning, är omöjligt att öfverblicka och mot hvarandra afväga alla de kausaliteter, hvilka på en gång inom och utom nationen äro i verksamhet för åstadkommande af det gemensamma resultatet. Här, om någonsin, är därför det aprioriska kunskapssökandet berättigadt.

Genom »the philosophy of trade» kunna vi göra oss en ungefärlig föreställning om, under hvilka allmänna betingelser tullarna i ena eller andra hänseendet skulle kunna verka förmånligt. Och genom att sedan jämföra dessa förutsättningar med förhållandena i lefvande lifvet, kunna vi naturligen alltid utsöndra en del fall, beträffande hvilka vi med säkerhet kunna afgöra, att en viss tullpolitisk åtgärd måste betraktas såsom skadlig. I andra, mera gränsliknande fall blir detta åter ej möjligt, men just på grund af den osäkerhet, som beträffande dem måste kvarstå, kunna vi sluta oss till, att den ekonomiska förmån, som af dem eventuellt skulle kunna bli följden, ej bör skattas synnerligen högt. Och då man alltid måste utgå ifrån, att friheten i och för sig inom alla områden är ett godt, som man endast för andra mycket påtagliga fördelars skull bör inskränka, måste äfven i sådana fall tullpolitiska åtgärder afstyrkas. Beträffande åter en tredje kategori af fall, kan man däremot med större tillförsikt vänta en verklig vinst såsom resultat af ett aktivt tullpolitiskt ingripande, och dessa skulle därför — åtminstone om vi läte leda oss af enbart ekonomiska öfverväganden¹, — inbjuda till dylikt ingripande.

¹ Andra upptagas ej här till granskning, men naturligt är, att i verkligheten både yttre och inre politiska förhållanden måste tagas med i beräkningen. Dessa öfverväganden tillkomma dock — såsom Smith fram-

Vår uppgift blir således att söka göra oss en föreställning om tullarnas verkningar i ena eller andra af förenämnda hänseenden under olika ekonomiska förutsättningar, och skola vi behandla tullarnas verkningar på den inre fördelningen och på nationalinkomstens storlek hvar för sig. Som de under mom. 3 upptagna synpunkterna hufvudsakligen beröra näringslivets stabilisering, men denna naturligen har stor betydelse ej endast för arbetarnes »karaktär och moral», utan äfven för nationalinkomstens storlek, skola desamma behandlas i närmaste anslutning till frågan om tullarnas inverkan på denna.

* * *

Vi ta nu först upp frågan om tullarnas inverkan på den inre fördelningen, enär denna fråga för den, som känner till de allmänna teoretiska lagarna för fördelningen, ej erbjuder något nytt, och vi således härom — i en teoretisk studie som denna — kunna fatta oss synnerligen kort.

håller — kanske mindre nationalekonomen som sådan, än »that insidious and crafty animal vulgarly called a statesman or politician». Honom tillkommer det att bedöma, om man genom några tullpolitiska mått och steg kan tilltvinga sig fördelar af utlandet i form af tullnedsättningar i de utländska tarifferna — en fråga, som dock äfven kan med rätt stor framgång teoretiskt behandlas (se t. ex. Dietzel Vergeltungszölle, Berlin 1904) — äfvensom huruvida en tull, hvilken i och för sig kunde vara ekonomiskt fördelaktig, därför att utlänningen kunde tänkas komma att bära den, också någonsin i verkligheten blefve detta och ej snarare, på grund af repressalier från utlandets sida, komme att vända sig till ekonomisk skada, något som t. ex. St. Mill synes mest böjd för att antaga (Principles: Bk V ch. IV § 6); samt slutligen, huruvida ej den korrupsion af det politiska och ekonomiska lifvet, som eventuellt blefve en följd af tullarna — och hvarå man särskildt i Amerika lär haft praktfulla exempel — skulle göra mer skada, än tullarna någonsin kunde tänkas blifva till gagn. (There are also to be apprehended those evils other than material wick Protection brings in its train, the loss of purity in politics, the unfair advantage given to those who wield the powers of jobbery and corruption, . . . and the growth of »sinister interests» skrifva de fjorton engelska frihandelsprofessorerna i sitt bekanta bref till »Times» d. 15 Aug. 1903; aftryckt i Econ. Journ. samma år p. 446 o. följ.). Att bedöma vikten af det försvarspolitiska argumentet för tullarne: att göra ett land i viss mån själfständigt gentemot utlandet — hvilket vi ju i dessa dagar ha alldeles särskild anledning att erinra oss — torde också närmast höra under hans domvärjo.

Har tullen verkat — något, som vi längre fram få se, stundom kan tänkas bli händelsen — till en förhöjning af nationalinkomsten, är detta ju detsamma som en stegring af produktiviteten (af värde), men en mera gifvande produktivitetsskala skulle — cæteris paribus — betyda högre såväl löner som räntor¹. Har tullen verkat till en minskning i nationalinkomsten, inträffar naturligen åter under samma villkor rakt motsatta förhållanden. Medförde tullen därför ingen förskjutning i efterfrågan efter de olika produktionsfaktorerna — något som ju t. ex. blefve händelsen, om de i lika proportion ingingo i alla varor — skulle således alltid en tull, som medförde en ökning af nationalinkomsten, vara att från nationell synpunkt förorda, medan däremot en tull, som hade en minskning i inkomsten till följd, vore att undvika — detta åtminstone så länge man bortsåg från tullarnas eventuella betydelse för näringslivets och arbetsmarknadens stabilitet.

Tullarna medföra emellertid alltid en förändring i efterfrågan å varor, och om förskjutningen sker i sådan riktning, att en vara, för hvars framställande en viss produktionsfaktor spelar en dominerande roll, efter tullens påläggande blir föremål för betydligt starkare efterfrågan än tillförne, medan däremot efterfrågan efter andra varor, vid hvilkas produktion andra produktionsfaktorer ingå som viktigare beståndsdelar, går tillbaka, kommer den först berörda produktionsfaktorens gränsproduktivitet att stiga i förhållande till de öfriga produktionsfaktorernas och därmed äfven dess andel af produktionsresultatet att ökas åtminstone relativt till de öfriga produktionsfaktorernas andelar.

I få ord är nu i själfva verket med det ofvan sagda de teoretiska lagar antydda, hvilka reglera fördelningen och tullarnas inverkan därpå, men lika enkelt som det är att *in abstracto* skildra tullarnas verkningar på den inre fördelningen, lika hopplöst torde det vara, att åtminstone mera i detalj söka angifva dessa verkningar i det konkreta fallet, detta naturligen ytterst beroende därpå, att man aldrig fullt kan förutse, hvarken hvilka förskjutningar i varuefterfrågan, en tull kan komma att medföra, eller — äfven om detta vore fastslaget — i hvad mån denna förändring komme att inverka på produktionsfaktorernas gränsproduktivitet.

¹ Se härom t. ex. Brock: Om den ekonomiska fördelningen och kriserna.

Äfven om det emellertid gäller att endast i stora drag beskrifva verkningarna af en tull på den inre fördelningen, måste man ofta känna sig synnerligen tveksam och ständigt komma i håg, att, för att komma till ett praktiskt användbart resultat, duger det ej att nöjas med enbart läroböckernas trenne produktionsfaktorer¹. Allt efter den fråga, man i det enskilda fallet vill söka besvara, måste man i stället räkna med ett olika antal faktorer. Gäller det att bedöma verkningarna af en åtgärd för endast ett kortare tidsrum, får man t. o. m. låta den klassiska förutsättningen af kapitalets och arbetets oinskränkta rörelsefrihet inom nationen maka åt sig och betrakta såväl olika slag af kapital som af arbete mera som komplementära än som direkt konkurrerande faktorer; och hvad »jorden» eller »naturkrafterna» beträffar, sammanfattas ju under denna rubrik grupper, hvilka i själfva verket äfven »in the long run» måste behandlas som i stort sedt helt och hållet komplementära (complementary in the sense of being, in no degree, substitutes).

För att i någon mån åskådliggöra vikten af det sagda skola vi hålla oss till ett mycket aktuellt exempel och undersöka, hur det förhåller sig med det ofta hörda påståendet, att ett afskaffande af agrartullarne skulle vara till *särskild* nytta för arbetarne, *dels* enär ett dylikt afskaffande skulle medföra en sänkning af jordräntan och därmed en stegring i arbetarnes och kapitalisternas andelar af produktionsresultatet, och *dels* eftersom arbetarne såsom konsumenter ha relativt större intresse af billigare livsmedelspriser än de förmögnare samhällsklasserna².

Att i det anförda påståendet ligger en hel del sanning, skall ej förnekas, men på grund af den allt för schematiska framställ-

¹ For the sake of economy in thought, it is best to make only as many distinctions as are necessary for the solution of the problems at hand. In a study of the static laws of income, there is no reason for a distinction between land and capital. In a study of the most general dynamic influences, it is useful, I believe, to distinguish three factors in production. In a more detailed dynamic study, it would probably be necessary to divide each factor into as many classes as can for any length of time stand in a complementary, rather than a competitive relation with each other (A. S. Johnson, *Rent in modern economic theory* p. 43. Publications of the American Economic Association Nov. 1902).

² Se t. ex. Wicksell, *Ekon. Tidskrift*, 1914, p. 83.

ningen får man dock, synes det oss, en ganska skef föreställning om storleken af de fördelar, arbetarne kunna vänta sig som följd af livsmedelstullarnas afskrifning. Medför nämligen sänkandet af ifrågavarande tullar för den västeuropeiske industriarbetaren en minskning i kostnaderna för brödet, medför det i stället med tämlig säkerhet förhöjning af en annan ej oviktig post på hans budget, af hyran. Den starkare industrialisering af näringslivet, som torde bli en följd af jordröntans fallande, då vid billigare jord ett extensivare jordbruk blir mera lönande, kommer att drifva mängder af folk in till industridistriktet och städerna. Om landbrödet, den agrariska jordröntan, därför genom agrartullarnes afskaffande kommer att falla, komma tomtröntorna i städer och industridistrikt i stället att stiga¹; och eftersom enligt all erfarenhet det särskildt är i arbetarkvarteren, som tomtröntor och hyror stiga², blir kanske för en stor del af arbetarbefolkningen fördelen af det billigare brödet ganska illusorisk³. Vidare är också att märka, att, om än kapitalisternas och arbetarnes *gemensamma* andel af produktionsresultatet kommer att stiga, kanske för åtminstone långa tidrum ingen stegring i arbetarnes inkomster — räknade för sig — kommer att äga rum, detta *dels* på grund af den stora mängd »kapital», som är så väl fastlåst i jorden, att det ej går att med arbetarne öfverflytta till industrien, och *dels* ock på den grund, att massor af kapital måste bindas i ett force-radt stadsbyggande och således praktiskt taget beröfvas »subsistensmedelsfonden».⁴

¹ Innan en afskrifning af agrartullarne företages, vore det därför under alla omständigheter lämpligt att införa en tämligen hög värdestegringsskatt, så att man ej pungslog jordägarna på landet endast för att rikta städernas tomt- och fastighetsägare. Wicksell har på nyss nämndt ställe med all rätt påvisat lämpligheten af liknande åtgärder, beträffande vissa andra räntearter.

² I sitt arbete: *West Ham: a study in social and industrial problems* (London 1907) omtala Edw. G. Howarth och Mona Wilson, »that the lowest rents have a greater tendency to rise than those of better class property, and that the rise is greater in proportion to the rent» (p. 69).

³ Se bihang.

⁴ Detta senare dock närmast under förutsättning, att agrartullarne afskrefvos något så när samtidigt i ett flertal större länder, eller vi ock verkligen fingo antaga, att kapitalet ej öfverskred nationens gränser. Låta vi åter dessa förutsättningar falla, kommer naturligen med kapital-

Det gamla demokratiska krafvet på spannmålstullarnas afskrifning skulle därför törhända ej på åtminstone mycket länge medföra några mera afsevärda nettofördelar för industriarbetarne; och gäller det ett land, hvars näringslif är i det stora hela solidariskt skyddadt och som därför, såsom jag i den föregående artikeln påpekat, i själfva verket åtnjuter endast ett mycket ringa skydd¹, är det ju ganska själfklart, att ett enbart sänkande af

räntans stegring i inlandet utländskt kapital att strömma in antingen i form af lån eller så, att utländska kapitalister blifva fastighets- och aktieägare etc. i inlandet — båda alternativen saker, som äfven för arbetarna innebure olägenheter. I förra fallet, förutom att kapitalaccumulationen i landet komme att minskas på grund af räntebetalningarne till utlandet, därigenom att de inländska värdena just på grund af de stora ränteutbetalningarna till utlandet fingo en tendens att falla i förhållande till utlandets, något som förmodligen äfven komme att inverka på arbetslönerna; och i senare fallet än vidare därigenom, att i inlandet — i all synnerhet om detta vore ett mindre land med demokratisk författning — hänsynen till de utländska intressena lätt kunde tänkas lägga hinder i vägen för åtrådda ekonomiska och finansiella reformer.

¹ I min uppsats i denna tidskrift 1913: Om dyrtid, arbetslöner och solidartullar, skrifver jag (p. 281) på tal om det s. k. solidara tullskyddet: den omständigheten, att det finnes många och höga tullar, är — så paradoxalt det låter — intet säkert bevis för, att landets näringslif är starkt tullskyddadt. Som det förmodligen är denna passus, som gifvit Wicksell anledning till kvickheten om min »oskattbara premis»: att ett tullsystem ju mer omfattande det blir, dess mer närmar det sig frihandeln» (Ekon. Tidskr. 1914, p. 79) — något som jag dock ej säger — skall jag här med ett exempel söka visa, att, hvad jag sagt, är fullt riktigt. — Antag att i en folkhushållning ingå endast 10 olika varor men af samma betydighet; att af dessa E är exportvara, medan de öfriga nio delvis tillverkas hemma och delvis importeras samt att vid hvardera varans framställande öfriga varor ingå som $\frac{1}{10}$ af produktionskostnaderna. Pålägg så en solidartull på 20% å alla varorna och låt följdén häraf bli, att alla varor — utom E — stiga 20%. Man skulle ju nu kunna tro — och sådan är nog den allmänna meningen — att alla varorna — utom E — åtnjuta »skydd» på 20%. Men en dylik tro vore en stor villfarelse.

Se vi till A, har dess kostnader ökats med 2% på grund af att B stigit 20%. Likaså har dess kostnad ökats med 2% på grund af den 20-procentiga prisstegringen i hvar och en af de öfriga 7 varorna utom E. Detta gör tillsammans en stegring i kostnader på 16%. Men detta är ej nog, ty äfven kostnaderna för E ha ökats med 18% (2% för hvar af A, B, C etc.); och om vi antaga, att detta medfört en motsvarande höjning i priset på E, betyder detta en ytterligare ökning i A:s kostnader af 1,8% (18% af 10%). Det skydd, A i själfva verket kommer i åtnjutande af, blir därför, på grund af att den 20-procentiga tullen är solidarisk, endast ett

jordbruksskyddet dessutom skulle betyda ett mycket orättvist uppoffrande af de agrariska intressena. Innan en dylik åtgärd vidtoges, torde man därför böra betänka sig mera än en gång. --

Vi lämna nu emellertid frågan om tullarnas inverkan på den inre fördelningen, hvilken, som sagdt, till sin princip är synnerligen enkel, om än i det konkreta fallet utforskandet i detalj ofta erbjuder oöfverstigliga svårigheter, och vända oss i stället till frågan om tullarnes betydelse för nationalinkomstens storlek.

* * *

Bortse vi då från de s. k. solidaritullarna, hvilka behandlats i föregående artikel, och hvilkas syfte, som där påpekats, är skäligen dunkelt, skulle vi kunna säga, att tullarne ha — frånsedt deras betydelse som fiskalisk inkomstkälla — tvenne, som det kan tyckas, ganska motsatta ändamål (hvilka dock båda ytterst syfta till ett höjande af nationalinkomsten):

1:o att förmå utlänningarne att till billigare priser försälja sina varor till inlandet, samt

2:o att förhindra, att utlänningarne till allt för billiga priser försälja sina varor till inlandet, så att ej den utländska konkurrensen blir hinderlig för de inhemska näringarnas utveckling.

Det senare syftet med tullarna är oss ju alla välbekant. Det tidigare är däremot mera främmande för den populära diskussionen, om det än äfven där någon gång dyker upp i påståendet, att tullarna icke i själfva verket äro så betungande för konsumenten

skydd på mellan 1,8—1,9% (²²/₁₁₇₈). Enligt samma resonemang få vi naturligen, att skyddet för B, C, D etc. också endast är c. 1,8%. Hade vi valt vårt exempel så, att exporten fått spela en än mindre roll för folkhushållningen — något som för öfrigt varit i mera öfverensstämmelse med verkligheten — hade »skyddet» blifvit än mer illusoriskt vid ett solidariskt tullskydd. Man kan därför naturligen ha, rätt säga, att vid ett solidariskt tullskydd många och höga tullar ej utgöra något säkert bevis för, att landets näringslif är starkt skyddadt. På grund af den reala exporttullen på E (på 18%), som solidar-systemet medför, kan man dock naturligen ej påstå, att under ett dylikt system förhållandena *som regel* komma att gestalta sig som under en frihandelsregim. Är emellertid efterfrågan efter E. från utlandets sida mycket stark, är det, som i texten längre fram skall visas, möjligt, att utlänningarna få bära exporttullen, och under denna förutsättning ha vi ju teoretiskt framkonstruerat förhållanden skäligen analoga med dem, som skulle bli rådande under frihandel.

terna, som vid första påseendet kan tyckas, enär det i sista hand blir utlänningarne, som få betala dem. Det är emellertid tydligt, att då man för tullarna angifver så olikartade syften, har man åtminstone för vanliga fall ej i sikte samma slag af tullar, utan i det första fallet gäller det tullar å varor, som ej produceras i inlandet, s. k. *finanstullar*, i det senare åter *skyddstullar*, d. v. s. tullar å varor, hvilkas framställande äfven är föremål för inhemsk produktion.

Denna indelning af tullarna är naturligen ej fullt tillfredsställande, bland annat därför, att finanstullarna i viss mån verka stimulerande på surrogatindustrier (kaffe, maltkaffe, cikoria), medan skyddstullarna ej som regel fullt utestänga den utländska konkurrensen. För enkelhetens skull kunna vi dock åtminstone tillsvidare nöja oss med den gjorda indelningen och öfvergå nu att till en början undersöka, huruvida och under hvilka villkor en finanstull skulle kunna förmå utlänningarne att sälja oss sina varor till billigare pris än dem, som skulle uppnås vid ren frihandel.

Den förste, som gifvit sig in på en dylik undersökning, är St. Mill. Medan Ricardo, som vi af föregående artikel sett, påvisade, huru vid relativt olika produktionskostnader tvenne länder i allmänhet ha fördel af att byta fritt med hvarandra, söker åter St. Mill utreda, huru den förtjänst, som af det fria bytet uppstår, kommer att fördelas mellan de båda länderna, d. v. s. huru bytesförhållandet mellan ländernas produkter kommer att vid fri samfärdsel gestalta sig, och hvilka omständigheter, som därvid komma att spela in. Det svar, han lämnar, är nu visserligen behäftadt med en del större och mindre brister, men hufvudkontentan af detsamma, att de internationella värdena bestämmas af elasticiteten i ländernas ömsesidiga efterfrågan efter hvarandras varor, är dock, så långt det räcker till förklaring, utan tvifvel riktig¹.

¹ Det är i Bk III, ch XVIII af sina Principles, som Mill behandlar teorien för de internationella värdena. Kapitlet sönderfaller i nio §§, af hvilka §§ 6—8 först infördes i 3:dje upplagan, enär — som det heter — «intelligent criticism and subsequent further investigation have shown that the doctrine stated in the preceding pages, though correct as far as it goes, is not yet the complete theory of the subject matter» (§ 6). Som prof. Edgeworth emellertid framhåller, kan «this second story» knappast anses föra oss vidare, än dit vi nått redan i de fem första §§ (Econ. Journ. 1894 p.

Det är därför också tydligt, att, om man genom någon tullpolitisk åtgärd (en importtull) kan i inlandet minska efterfrågan efter utländska varor, utan att samtidigt i motsvarande grad minska utbudet af dem, d. v. s. utlandets efterfrågan efter inlandets exportvaror, eller om man kan minska intensiteten i utbudet af det egna landets exportvaror (genom en exporttull), utan att samtidigt i lika mån minska utlandets efterfrågan efter inhemska

609); och medan dessa få betyg om sig att utgöra »a splendid edifice of theory», äro Edgeworth och Bastable ense om att beteckna »the second story» som »laborious and confusing». — Det gynnsamma totalomdöme, som de just nämnda framstående ekonomerna fällt om Mills framställning, står emellertid ej oemotsagdt. I äldre tider har den angripits af Cournot, Sidgwich och Shadwell, hvarom se t. ex. Bastable: *International trade*, Appendix B. På senaste tid har Hobson (*International Trade* London 1904, p. 58) ungefär upprepat Shadwells beskyllningar. Medan S. ansåg »the equation of international demand» för »simply a truisme», anser Hobson Mill »collapse into sheer tautology» med påståendet, att »the values of foreign commodities depend on the terms of international exchange». För svar å dessa anmärkningar se Bastable a. a. p. 180. — Som ofvan i texten nämnts, lider dock framställningen af fel, det största kanske bestående däri, att han tyckes betrakta bytet mellan tvenne länder som ett slags isolerat byte, hvarför han också kommer till den egendomliga slutsatsen, att bytesförhållandet mellan varorna i de olika länderna är obestämdt och kan ligga hvar som helst mellan de värdeförhållanden, varorna intog till hvarandra i de båda länderna, innan det fria bytet kom till stånd. Ett betraktelsesätt, som detta, vore dock riktigt endast, om det vore staterna själfva, som bytte med hvarandra genom — som Bastable säger — »a high act of state». Då tvenne länder öppna handel sig emellan, är det emellertid ej staterna som sådana, hvilka drifva köpenskap, utan det är ju innevånarne i de båda länderna, som handla med hvarandra. Det kan således här ej vara fråga om ett fall af isolerat byte, utan om marknader, på hvilka många köpare och många säljare konkurrera med hvarandra, men på sådana utbildar sig ju alltid ett bestämdt prisförhållande. — En annan anmärkning, som riktats mot Mill, gäller hans sätt att mäta den vinst, som uppstår af det fria bytet. Han mäter den, som Edgeworth uttrycker sig, på stegringen »in the international value of its exports. He thus confounds »final» with integral utility; ignoring the principle of consumer's rent» (*Econ. Journ.* 1894 p. 608). Kanske man bäst uttrycker fördelen af det fria bytet med prof. Marshalls ord: »the direct and indirect benefit to a country from international trade is measured by the excess of the real value to her of the commodities which she imports over the real value to her of the commodities which, if foreign trade were cut off, she could and would make for herself with the capital and labour that she now expends upon making her exports and covering the expenses of her foreign trade».

exportvaror, så kan man härigenom rikta inlandet på utlandets bekostnad. En undersökning, angående, i hvad mån det skulle kunna gå för sig att genom tullpolitiska manipulationer stegra nationalinkomsten på utlandets bekostnad, måste därför gå ut på att söka fastställa, under hvilka villkor en export- eller importtull skulle kunna tänkas verksam på ofvan angifvet sätt.

Börja vi då med exporttullen, — hvilkens behandling man plägar anse lättast — måste vi med St. Mill medge, att den i vissa fall kan tänkas »draw into our coffers, at the expense of foreigners not only the whole tax, but more than the tax», medan den i andra fall bringar oss ren förlust¹. Hvilketdera, som åter komme att bli följden af en viss bestämd exporttull, anser Mill emellertid så godt som omöjligt att afgöra, enär enligt hans mening de afgörande omständigheterna äro till sin natur »so imperfectly ascertainable, that it must be almost impossible to decide with any certainty, even after the tax has been imposed, whether we have been gainers by it or losers»².

Denna åsikt är dock utan tvifvel åtminstone för vanliga fall något öfverdrifven, och väl beroende på Mills ytterligt abstrakta sätt att behandla problemet, i det han inskränker sig till att betrakta två länder (England och Tyskland), producerande och exporterande endast hvar sin vara (tyg och säd). Såsom han själf anmärker, medför detta visserligen intet principiellt fel i resonnemanget³, men det är dock tydligt, att det något extravaganta antagandet af exporttull å ett lands hela utförsel af alla varuslag, hvilket hans exempel i själfva verket innebär, måste göra det hardt när till en omöjlighet att öfverblicka tullens konsekvenser för den internationella värdebildningen.

Inskränker man sig åter till antagandet, att inlandet lägger exporttull på endast en viss bestämd vara, som särskildt lämpar sig härför, tyckes åtminstone den omedelbara verkan häraf ej böra vara allt för svår att förutse. De bästa auktorer (t. ex. Bastable och Edgeworth) äro ju också ense om, att man med en exporttull har

¹ Principles Bk. V. ch. IV § 6 (ed. Ashley p. 851).

² Ibidem p. 853.

³ a. a. p. 853.

stora utsikter att kunna rikta inlandet på utlandets bekostnad, därest tullen lägges å en vara (v), å hvars framställande inlandet har monopol eller af hvilken detsamma åtminstone levererar en hufvudpart af världsmarknadens behof¹, samt hvars efterfrågan-kurva dessutom faller endast långsamt med en stegring i priset.

Äro dessa båda villkor uppfyllda, är det nämligen högst antagligt, att efterfrågan efter varan i utlandet går endast i relativt ringa mån tillbaka, så att man, tullen inräknad, får för varan — trots att exporten förmodligen något minskats — in mera från utlandet, än hvad man fick, då exporten ännu var fri. Om vi därför inskränka oss till att betrakta endast tullens *direkta* inverkan, är det utan tvifvel i en hel mängd fall ganska lätt att med tämlig säkerhet beräkna, när den bör verka förmånligt.

Denna exporttullens direkta inverkan är emellertid ej dess enda, utan tullen medför äfven på mera indirekt väg konsekvenser för de öfriga exportvarornas utförselmöjligheter, en omständighet, hvilken naturligen är ägnad att göra förhållandena mer invecklade. Den omjustering af de olika varornas gränsnytta, som för konsumenterna i utlandet måste bli en följd af den genom exporttullen framkallade prisstegringen å (v), kan naturligen — särskildt om vi besinna, att deras allmänna köpkraft minskats därigenom, att de nu för den minskade kvantiteten af (v) få betala större belopp — tänkas medföra en afsevärdare inskränkning i deras efterfrågan efter inlandets öfriga exportvaror; och vilja då ej de inhemska konsumenterna nöja sig med en minskning i sin förbrukning af utländska varor — något som ju icke kan synas antagligt, efter som deras köpkraft ökats på den grund, att de nu, då staten delvis fyller sina intäktsbehof från tullen, få behålla mera af sina inkomster för eget bruk — föreligger naturligen alltid den abstrakta möjligheten, att inlandet måste utbjuda sina öfriga varor till så låga priser, att detta skulle uppväga eller mer än uppväga den direkta förtjänst, som blef en följd af exporttullens påläggande å (v).

¹ It is often stated with the unnecessary limitation that the home country must have an absolute monopoly of the exporting article. That she should furnish a considerable portion of the total supply might suffice. (Edgeworth: Econ. Journal 1894, p. 43).

Denna teoretiska möjlighet har dock helt säkert, en ytterligt ringa sannolikhet för sig, något, som torde vara lätt att inse, om man tar i öfvervägande, att det högre pris, som i utlandet betalats för (v), näppeligen, äfven om det för »inlandet» kan vara af afsevärd betydelse, för utlandet med dess ojämförligt större folkmängd och resurser (omfattande hela världen med undantag för »inlandet») kan komma att spela någon större roll vid bedömandet af vare sig dess köpkraft eller dess förmåga att till i det stora hela förut gällande priser leverera en något ökad export till »inlandet». För öfrigt är det ju *dels* troligt, att den ökade köpkraften i inlandet kommer att på något vis fördelas mellan importvarorna och de inhemska, *dels* icke alls säkert, att den minimala inskränkning i utlandets konsumtion, som eventuellt blir en följd af prisstegringen å (v), just skall i afsevärdare mån drabba öfriga exportartiklar från »inlandet». Bestå dessa till någon större del af billigare kvalitéter och surrogatartiklar, kan ju följderna af den ifrågasatta tullpolitiken i stället lätt tänkas bli en starkare efterfrågan efter äfven andra inlandets exportvaror — en eventuell verkan, som dock naturligen, efter det förut sagda, äfven den måste anses af skäligen sekundär betydelse.

En stark presumtion synes därför i stället tala för, att om man endast håller sig till, hvad vi kallat exporttullens *direkta* verkan, nå vi ett för praktiska ändamål fullgodt resultat. Att därför ett land i många fall skulle genom en exporttull — därest ej de främmande länderna vidtoge några motdrag¹ — kunna rikta sig på deras bekostnad, torde knappast vara något tvifvel underkastadt. —

Exporttullarna, hvilka fordom under merkantilsystemets dagar varit mycket använda, dock hufvudsakligen i det protektionistiska syftet att skaffa billigare råvaror åt förädlingsindustrierna, ha nu emellertid så godt som helt och hållet kommit ur bruk i åtminstone de europeiska kulturstaterna² och kunna därför kanske synas

¹ A country cannot be expected to renounce the power of taxing foreigners, unless foreigners will in return practise towards itself the same forbearance. (Mill: Principles, ed. Ashley p. 856).

² Det sista mera bekanta exemplet på en sådan tull, var den, som engelsmännen efter boerkriget till 1 sh. pr. tonn lade på sin stenkolsexport för att såmedelst förmå utlandet att bära en del af krigskostnaderna. Det nu pågående stora kriget skall kanske vid sitt slut se exporttullar i sådant

vara af mindre intresse för oss. Sin plats försvarar dock här en framställning af exporttullens inverkan på den internationella värdebildningen bl. annat af den anledningen, att det s. k. solidarskyddssystemet — hvilket man i allmänhet anser som i det stora hela rådande — för den händelse exportindustrierna ej på något vis genom utförselpremier kompenseras för de bördor, tullarna å importartiklarne för dem innebära, i sina verkningar närma sig ett system med exporttullar och fri import och därför beträffande dessa till dels får bedömas efter de här ofvan för en exporttull framställda reglerna. Utgöres t. ex. inlandets export hufvudsakligen af några råvaror och halffabrikat (såsom t. ex. trä och järn), hvilka starkt efterfrågas af utlandets förädlingsindustrier, ligger därför ingenting omöjligt i den tanken, att solidartullarna på importvarorna — om de verkligen pålagts proportionellt — verka hufvudsakligen såsom exporttullar på utförselvarorna, således till uppnående af ett bättre pris för dessa. I den mån i exporten ingå äfven förädlade produkter med mera känslig efterfrågan, är det åter tydligt, att sannolikheten härför minskas. Som nu väl emellertid hvarje land i större eller mindre mån äfven drifver dylik export, bli kanske våra föregående betraktelser af mera teoretiskt än praktiskt intresse, äfven om de i senare hänseende icke torde böra fränkännas all betydelse vid bedömande af ett sådant tullsystems verkningar som vårt.

I vår undersökning vända vi emellertid hädanefter vår uppmärksamhet uteslutande till importtullarna, hvilka, som bekant, äfven i våra dagar kunna glädja sig åt en storartad, om ej just popularitet, så dock användning; och vilja då först se till, i hvad mån man genom dem kan ha utsikt att rikta sitt eget land på utlandets bekostnad.

Beträffande denna möjlighet, att med importtullarnas hjälp beskatta utlandet, ha nu meningarna varit mycket delade. Å ena sidan ha vi t. ex. M:c Culloch, som anser, »that duties on imports are always paid by the importers and never by the ex-

syfte än en gång återuppstå. — Hos oss utgingo de sista exporttullarne ur tulltaxan 1863. Hufvudsakligen genom kungl. förordn. ang. skogsvårdsafgifter d. 24 juli 1903 har dock i viss mån en exporttull åter införts för trävaror och trämassa.

porters»¹, och å den andra står St. Mill, som tror sig kunna fastslå »as a principle, that a tax on imported commodities, when it really operates as a tax . . . almost always falls in part upon the foreigners who consume our goods»².

Undersöka vi först det skäl, M:c Culloch åberopar till stöd för sin åsikt, består detsamma helt enkelt däri, att de utländska producenterna af den tullbelagda varan (v), om de ej få normal afkastning af sin rörelse — något, som ej blir fallet, då tullen minskar efterfrågan efter deras varor i »inlandet» — delvis, i mån som deras kapital lösgöres, öfvergå till andra verksamhetsfält, så att efter någon tid profiten åter inom alla näringsgrenar blir densamma. Med detta resonemang är dock — i den mån det föröfrigt äger giltighet — icke mera bevisadt, än att det på längden, vid fri konkurrens, ej blir *producenterna* af (v) i utlandet, som få betala skatten. Mill och med honom ett flertal af våra främste ekonomer ha nu emellertid aldrig någonsin velat påstå detta, utan enligt dem blir det — bortsett från vissa undantagsfall, hvarom vi senare skola tala — de utländska *konsumenterna*, som i större eller mindre mån få bära tullen. Väl skildrar t. ex. Pigou den tankegång, som skulle medföra resultatet i fråga, då han skrifer: The particular industry whose product we tax must, in the long run, yield the same return as other foreign industries, but our taxation will have had the effect of slightly reducing the real return of all foreign industries. It will have altered the rate of interchange in our favour, and so compelled the generality of foreign consumers to offer a little more than before of their products in exchange for a given quantity of ours. In other words, it will have led to a slight rise in the prices of British exports abroad, and a slight fall in the prices of foreign imports in England. In this indirect way the foreigner is forced to contribute permanently to our national Dividend»³.

Det skulle således bli genom den indirekta inverkan, en importtull — likasåväl som en exporttull — kommer att utöfva på de värdeförhållanden, under hvilka hela bytet med utlandet kommer

¹ Principles of political economy, Edinburgh 1843, p. 161.

² Principles, Bk V, ch IV, § 6 (ed. Ashley p. 854).

³ Protective and preferential import duties, pp 23 och 24.

till stånd, som möjligheten att på utläningarna öfvervälta en del af tullen skulle bero. Utan tvifvel ligger också i det just skildrade kausalförloppet en viss sanning, och de utländska konsumenterna få väl därför äfven i enlighet med denna skildring understundom vidkännas någon del af tullen. Men en generell sanning är dock ej i och med denna skildring uttalad.

Äfven om man antog, att 1:o det tullskyddade landets («inlandets») efterfrågan fölle starkt med en stegring i priset på (v), och 2:o att inlandet utgjorde (v:s) enda eller hufvudsakliga marknad — två omständigheter, som t. ex. Bastable¹ angifvit såsom synnerligen gynnsamma för en importtull med syfte att beskatta utläningarne — skulle man dock ej kunna medge, att utlandet alltid *måste* tänkas på längden bli tvunget att bära någon del af tullen.

Det vore nämligen alldeles falskt att utan vidare påstå, att «our taxation will have had the effect of slightly reducing the real return of all foreign industries». »A country which prohibits some foreign commodities does, *cæteris paribus*, obtain those which it does not prohibit at a less price than it would otherwise have to pay», säger visserligen Mill, och häri får man nog också ge honom rätt, men det i hans yttrande ingående «*cæteris paribus*» gör i själfva verket hela hans påstående skäligen värdelöst. Det går nämligen knappast för sig, att, om man på en punkt rubbar ett jämnviktssystem, förutsätta, att detta i öfrigt skall förhålla sig lika. Det är därför också lätt att förstå, att helt andra förhållanden än dem, som Mill m. fl. trott sig kunna konstatera såsom en följd af importtullen, mycket väl i stället kunna tänkas etablera sig.

Visserligen kunna ju invånarne i utlandet (B), om de ej vilja inskränka sin konsumtion af A:s exportvaror, tyckas — när de genom importtullen i A å (v) utestängas från att lämna en del af betalningen i förut brukliga varor — skola bli tvungna, att i stället lämna sina öfriga exportvaror till lägre priser till invånarne i A för att på så sätt kunna skaffa sig tillräckliga betalningsmedel till sin import. Men emot detta sätt att se saken kan dels invändas,

¹ Theory of international trade p. 116.

² Principles Bk V, ch X, ch. § 1 (ed Ashley p. 919).

att, logiskt sedt, ingenting synes hindra oss från antagandet, att genom importtullen å (v) B:s efterfrågan efter A:s produkter kommer att falla, och vidare att, äfven om denna efterfrågan ej minskas, A:s efterfrågan efter andra utländska varor än (v) ökas i sådan grad, att detta både kompenserar och mer än kompenserar den minskade efterfrågan efter (v). I senare händelsen kan ju då resultatet af tullen bli, att invånarne i A beskatta sig själfva till förmån för B. — Är t. ex. B ett land med mycken lyxindustri, kan ju tänkas, att hela den summa i A, som förut uttagits som inkomstskatt, men nu ersatts med tullavgifter, af de förmögnare användes till inköp af lyxartiklar i B. På grund af tullen i A ha åter, kunna vi vidare antaga, sådana förskjutningar i B:s produktion kommit till stånd, att arbetets gränsproduktivitet minskats, hvarför efterfrågan å nödvändighetsvaror, som importerats från A, går tillbaka, medan de förmögnares efterfrågan efter inhemska lyxartiklar ökas. Svårt blir emellertid under sådana omständigheter att underskrifva påståendet, att tullens slutliga resultat måste bli att reducera »the return of all foreign industries».

Den abstrakta möjligheten finnes således för, att importtullens slutliga verkan kan bli för det tullpåläggande landet både positiv och negativ. I hvilken riktning utslaget kommer att ske, torde åter för de flesta fall vara så godt som omöjligt att afgöra, och nära till hands ligger naturligen alltid att antaga, att vid det ingrepp i den fria samfärdseln, som tullen innebär, ett jämnviktsläge kommer att etablera sig, vid hvilket såväl A som B förlorat i värden (i consumer's och producer's surplus). För hvarje fall synes oss sannolikheten för, att man med en importtull skall kunna rikta inlandet på utlandets bekostnad, mycket mindre än vid en exporttull, och dessutom synes beräkningen af importtullens verkan vara betydligt mera osäker, detta just beroende på bristen i symmetri mellan exporttullens och importtullens verkningar¹. Export-

¹ Angående frågan, huruvida det finnes »want of symmetry between the effects of restrictions, and in particular taxes, on exports and imports», har meningsdifferens bestått mellan Bastable och Edgeworth. Den förre har förnekat detta (*Theory of international trade* p. 116), den senare till en början påstått det (*Econ. Journal* 1894, p. 435) men sedermera i sin anmälan af andra upplagan af Bastables bok (*Econ. Journ.* 1895, p. 397) i stort sedt frångått sin tidigare ståndpunkt, dock enligt vår åsikt med

tullens verkan koncentrerar sig nämligen kring prisbildningen på (v), och de indirekta verkningarna, om hvilka vi förut talat, äro, som regel, af skäligen sekundär och negligeeable natur. Vid importtullar åter, som endast skulle drabba de utländska konsumenterna, ha vi däremot af de skäl, M:c Culloch anfört, ej på längden någon särskild inverkan på prisbildningen på (v), utan all inverkan blir af den obestämda indirekta karaktär, vi nyss beskrifvit. Men då, såsom vi förut sagt, friheten icke på något område bör kränkas, utan att gripbara positiva fördelar kunna påvisas mer än uppväga det onda, denna kränkning i sig innebär, kan en tullpolitik, inriktad på förvärfvandets af en så obestämd fördel, som beskattandet af utlandets konsumenter genom en importtull skulle innebära, aldrig försvaras, och veterligen har heller aldrig någon tullpolitisk åtgärd blifvit vidtagen med hänsyn till de indirekta, eventuellt gynnsamma effekter af just beskrifna natur, densamma möjligen skulle kunna medföra.

De för inlandet af en importtull på mera direkt väg vunna förmåner, hvilka, som ofvan antydt, i vissa fall kunna komma till stånd därigenom, att det blir *producenterna* i utlandet, hvilka åtminstone delvis få bära tullen, äro åter stundom af betydligt mera gripbar natur än ofvan behandlade fall, och kunna då också med mera skäl gifva anledning till en importtulls påläggande i syfte att beskatta utlänningarne. Särskildt gäller detta,

orätt. — Vid exporttullen i bästa fall — fränsedt de indirekta verkningarna, hvilka vi ju för öfrigt för export- och importtullen kunna anta skäligen likvärdiga — en direkt vinst af hela tullen. (Priset å v i utlandet = inlandspriset före tullens påläggande + t). Vid importtullen åter för vanliga fall — d. v. s. bortsedt de fall, då tullen faller på de utländska producenterna — äfven vid monopol på konsumtionen af en vara, som faller starkt vid hvarje prisstegring, på längden ingen direkt vinst för inlandet genom sänkning af det utländska priset på v. (Priset å v. i inlandet = det förra utlandspriset + t). Naturligen kan och antagligen har »det förra priset» i inlandet resp. utlandet på grund af tullarnas indirekta verkningar något litet förändrats (positivt eller negativt), men eftersom vi negligera dessa verkningar eller snarare tro oss ha rätt sätta dem likvärdiga i båda fallen, torde det vara uppenbart, som Edgeworth på först åberopade ställe säger, »that a nation is more likely to benefit itself by an export than an import tax». Men är det så, är det ju gifvet, att man ej kan tala om »symmetry between the effects of taxes on exports and imports».

om varan i utlandet utgör föremål för formligt monopol eller åtminstone åtnjuter verklig knapphetsränta, det ena af de fall, man plägar anföra som undantag från regeln, att det blir *konsumenterna* i utlandet, som få bära tullen. Vid det andra fallet åter, som skulle inträffa, »if the cost of production varies with margin»¹, ställer sig saken åtskilligt mer invecklad.

Sysselsätta vi oss först med det sistnämnda fallet, måste vi till en början klargöra för oss, hvarpå differensen i omkostnaderna egentligen beror, ty därmed sammanhänger tullens verkningar på det närmaste.

Är den tullbelagda varan en industriprodukt, och beror differensen i dess framställningskostnader af t. ex. olika skicklighet hos ledningen af de skilda företagen eller på dessas olika storlek eller af andra liknande omständigheter, så kan det naturligen tänkas — ett fall som Edgeworth tyckes tillägga en viss praktisk betydelse — att genom den inskränkning i den utländska marknaden, som importtullen har till följd, en skärpt konkurrens mellan företagen i exportlandet blir följden. Och under sådana omständigheter skulle tullen kunna tänkas komma att bli »paid out of the surplus gains of the more successful foreign manufacturers, while the less successful would be driven out of the field»².

Tydligt nog torde emellertid vara, att detta fall, om än utan tvifvel riktigt tänkt och därför naturligen också möjligt, dock är »highly theoretical», och detta af flere skäl.

Först och främst — om importtullen verkligen medför en skärpt konkurrens med borteliminering af de marginella firmorna i utlandet — behöfver ej slutresultatet häraf blifva, att de bättre situerade i form af minskade inkomster få vidkännas tullen. Det blir nu nämligen bättre plats för de öfverlevande, och på grund af den ökade omsättningen är det därför tänkbart, att dessa — utan att förtjäna mindre än förr — kunna till billigare priser af-sätta sina varor. Men blir detta fallet, får visserligen »inlandet» in tullen gratis, dock utan att man kan säga, att den bäres af de utländska producenterna. Som dessa åtminstone vid fri konkurrens hålla i det stora hela samma priser på exportvarorna och

¹ Edgeworth a. a. p. 46.

² Ibidem.

de kvantiteter, som äro afsedda för hemlandets konsumtion, komma emellertid äfven det egna landets konsumenter att erhålla fördel af de förändringar i produktionen, som tullen framkallat, och troligt är väl därför, att tullen ej heller på något vis blir utlandet till skada. Närmast till hands bör väl i stället det antagandet ligga, att den ökning i produktiviteten, som tullen eventuellt framkallar, i någon mån kommer båda parterna till godo.

Själftva förutsättningen för att importtullen i inlandet skulle framkalla antingen den af Edgeworth eller den af oss just nu framhållna effekten, att nämligen tullen skulle åstadkomma en så märkbar skärpning i konkurrensen mellan de utländska producenterna, att de svagare stupade, synes emellertid äfven den — åtminstone därest det gäller en vara, å hvilken »inlandet» ej bar ett mer eller mindre exklusivt konsumentmonopol — »highly theoretical».

Förutom det, att inlandet åtminstone i de allra flesta fall måste betraktas såsom en mycket liten marknad i förhållande till utlandet¹, är att märka, att för att tullen skall i afsevärdare mån tänkas framkalla den omtalade skärpta konkurrensen, fordras det, att varan i »inlandet» faller starkt med en stegring i priset.² Men blir detta händelsen, är det väl högst sannolikt, eftersom priset å varan före tullens påläggande var detsamma i in- och utlandet, att vid ett ringa prisfall i utlandet den utländska marknaden i stället skall äga förmåga att absorbera betydligt ökade kvantiteter af varan². I ojämförligt öfvervägande antal fall kan man väl därför också ha rätt säga, att, praktiskt sedt, konkurrensen ej kommer att skärpas mellan de utländska konkurrenterna och något kraftigare urval bland dem därför ej heller bli resultatet af tullen — åtminstone ej ett urval starkt nog att i märkbarare mån inverka på de marginella produktionskostnaderna.

¹ Undantag kunna naturligen tänkas på grund af geografiskt läge och kommunikationsförhållanden. — Den omständigheten åter, att kanske flera länder pålagt (v) importtull, har däremot ingen principiell betydelse vid bedömandet af verkningarna af en bestämd tull i ett visst land.

² Finge vi ej antaga detta, skulle vi bli tvungna förutsätta, att efterfrågan just i den punkt, priset nått under frihandeln, gjorde en skarp kurva.

Härtill medverkar emellertid ännu en annan omständighet, som ej i detta sammanhang får förbises, att nämligen differensen i kostnaderna för firmorna vid marginalen aldrig — så länge vi bortse från de olikheter i produktionsvillkoren, hvilka ha sin grund i naturfaktorn — kunna tänkas synnerligen stora inom export-industrien. Här härskar nämligen den fria konkurrensen fritt och obehindradt, men där så är fallet, stryper den ju själf de allt för odugliga företagen. Där åter ett ovist protektionistiskt nit hållit industrien under ett öfverdrifvet skydd, som slappat konkurrensen, kan utan tvifvel ofta en produktskatt, som skärper denna, ha samma verkan på de inländska producenterna, som Edgeworth i viss mån velat tillräkna importtullen för de utländskas del. Äfven en sänkning af importtullen kan stundom i sådant fall medföra detta resultat, ett förhållande, som t. ex. våra socialdemokrater åsyfta, då de i sin i förra uppsatsen anförda tullmotion¹ tala om »uppfostringsfrihandel». Där emellertid, som sagdt, den fria konkurrensen sedan gammalt, fritt och ohindradt, fått utöfva sin verkan, måste vi förutsätta, att den quasi-ränta, den mera gynnade producenten kan tänkas intjäna, är af föga betydelse.

Således *dels* därför, att prisen antagligen ej till följd af importtullen gå synnerligen tillbaka, enär en vid förhöjning i priset starkt minskad efterfrågan i inlandet kommer att motsvaras vid någon minskning i priset af en stark ökning i den utländska konsumtionen, och *dels* emedan en exportvara — om vi bortse från naturfaktorn — ej gärna kan tänkas producerad under starkt differentiella kostnader, torde det vara allt skäl att anse, att möjligheten för, att de utländska producenterna i föreliggande fall skola få bära tullarna, är »highly theoretical».

Samma omdöme torde ock gälla det fall, att de differentiella kostnaderna äro beroende af naturfaktorn², något som Edgeworth också själf framhåller. Visserligen är det tänkbart att drifva den sämsta jorden ur bruk genom en hög skatt, som minskar konsumtionen.

¹ Denna tidskrift 1913, p. 275.

² »A tax imposed by the United States on certain kinds of agricultural produce imported from Canada might result in the diminution of the quantity, the cost of production, and the price of that produce. This idea of a freely sliding margin is indeed highly theoretical» (a. a. p. 46).

Härigenom blir det då en bättre jord, som blir den marginella och därför kommer att bestämma prisen. Men att utföra detta genom att lägga importtull på *en* vanlig jordbruksprodukt, är dock knappast möjligt. En del af den areal, som före tullens påläggande användes för framställande af (v), kommer nu i stället endast att användas för skördar af annat slag, hvarför jordräntan ej — praktiskt sedt¹ — kommer att ändras. Det är därför ej rådigt att åtminstone för vanliga fall anta, att de jordägare, som efter tullens påläggande fortfarande producera (v), komma att, äfven om varan produceras enligt lagen för diminishing return, få bära någon del af tullen.

I viss mån skulle naturligen saken ställa sig annorlunda, om alla slag af jordbruksalster belades med importtullar. Men förutom det, att jordbruksalster ofta ha karaktären af nödvändighetsvaror, hvilkas efterfrågan faller endast ringa vid en stegring i priset, och därför till största delen måste bäras af inlandets egna konsumenter, är att märka, att importtullen i fall som detta ej gärna kan tänkas annat än samtidigt verka som skyddstull, framkallande en inhemsk odling och således resulterande i en mindre rationell fördelning af inlandets produktiva krafter, d. v. s. motverka sitt här afsedda syfte att öka nationalinkomsten.

Om vi därför bortse från sådana undantagsfall, då naturfaktorn ger en verklig knapphetsränta (t. ex. vinberg), och således använd i annan produktion (t. ex. sädesproduktion) skulle lämna sin ägare betydligt mindre afkastning, kunna vi ej gärna — så länge vi förutsätta fri konkurrens i utlandet — tänka oss, att inlandet med någon egentlig framgång skulle kunna försöka beskatta de utländska producenterna. Föreligger åter detta fall, torde det vara uppenbart, att så kan ske, då en tull, om den ej sättes högre, än att den åt naturfaktorn lämnar minst så hög afkastning,

¹ Äfven om man ville urgera från strängt teoretisk ståndpunkt, att räntan ovillkorligen måste falla, enär de nya produkter, som de produktionen af (v) frändragna arealerna frambringa, måste vara af mindre värde än (v), så är detta resonemang ej bindande. Det är nämligen ej uteslutet, att den vara, som i omsättningen komme att delvis ersätta (v), om än mindre värdefull, dock komme att höja jordräntan, enär den för sitt framställande fordrade mer af naturfaktorn än (v).

som denna använd i annan produktion skulle erhålla, ej kan åstadkomma någon minskning i utbudet.

Hvad som sagts om möjligheten för utlandet att genom en importtull beskatta utländska knapphetsräntor, gäller äfven utländska monopolräntor. Dock är beträffande dessa båda fall en skillnad så till vida att märka, som, om vi förutsätta, att inlandet har monopol på konsumtionen af den utländska varan — ett mycket osannolikt antagande — har detsamma vid en vara, som framställes under fri konkurrens af producenter, åtnjutande knapphetsränta, åtminstone rent teoretiskt sedt förmåga att — naturligen bortsedt från tullens förutberörda indirekta verkningar — tillägna sig hela denna ränta, medan däremot, om den utländske producenten åtnjuter ett rent producentmonopol, så svårligen skulle kunna ske¹, åtminstone genom tullsatser af typ, som nu äro brukliga, d. v. s. fasta tullsatser, specifika eller ad valorem². Den inhemska tullen verkar nämligen som en produktskatt och enligt lagarna för monopolprusbildningen söker monopolisten alltid och med framgång att delvis undandraga sig förluster på grund af skatten genom att höja prisen och minska utbudet.

Som emellertid inlandet väl så godt som aldrig har ett verkligt konsumentmonopol på en vara, utan denna äfven förbrukas i så väl tillverkningslandet som andra länder, kan man näppeligen heller vid varor, hvilkas producenter åtnjuta endast knapphetsräntor, tänka sig, att dessa få bära mera än på sin höjd en del af tullen³. Om de utländska producenterna på grund af tullen ej längre med samma fördel kunna exportera till det tullskyddade landet som till andra länder, inskränka de sin export dit och ut-

¹ Mill, som icke närmare kände till lagarna för produktskattens inverkan på monopolprusbildningen, var här af annan mening. Han skiljer därför icke på fallen, om varan är föremål för »a strict monopoly» eller endast säljes »at a scarcity price». (Principles: Bk V, ch. IV, § 6, ed. Ashley p. 855).

² Annorlunda skulle saken ställa sig, om man kunde och ville pålägga en tull af samma skapnad som den produktskatt, jag föreslagit för vår sockerbeskattning. (Se min uppsats: Om den lämligaste metoden för vår sockerbeskattning i Ekonomisk Tidskrift 1912, p. 323).

³ Hvad angår varor, som äro föremål för monopol, kommer härigenom monopolistens position att förstärkas på samma sätt, som om varans benägenhet att falla med stigande pris hade minskats.

vidga den på andra håll; och ju större den utländska marknaden är i förhållande till den inhemska, dess större bli utsikterna för inlandet att själf få bära sin importtull.

Vi se således, om vi kasta en blick tillbaka på allt, hvad vi sagt om möjligheten att genom en finansiell importtull ändra den internationella värdebildningen till det egna landets förmån, att utsikterna härför i allmänhet äro — praktiskt taget — så godt som inga, och äfven i de fall, då det gäller att låta de utländska producenterna bära bördan, synnerligen små. Det bör därför också stå klart för oss, att allt talet om att utlänningarna få bära tullarna — faktiskt och praktiskt — har till enda syfte att lugna och trösta ett knotande publicum. I verkligheten bestämmas våra moderna stater i sin tullpolitik ej alls af denna bevekelsegrund, utan få vi i stället utgå ifrån, att till grund för deras tullpolitik — i den mån den ej förestafvas af fiskaliska hänsyn — ligger en önskan att förhindra de utländska företagen från att till för billiga priser sälja sina varor i inlandet och på så vis bjuda de inhemska näringsidkarna en ruinerande konkurrens. Vi öfvergå därför också nu till att pröfva, i hvad mån den princip, som ligger till grund för det protektionistiska systemet, kan äga berättigande — men på grund af utrymmesskäl måste vi dock låta återstoden af artikeln stå öfver till nästa häfte.

* * *

Bihang.

Enligt undersökningar af prof. Lotz — hvilka anföras af Pohle (Deutschland am Scheidewege, Leipzig 1902, p. 195) — belöper sig den till följd af spannmålstullen (5 Mk 1898) åstadkomna stegringen af lefnadsomkostnaderna vid en årsinkomst på 800 Mk. för en familj på 4 à 5 personer till c. 25.5 Mk. eller c. 3.2 % af inkomsten.

Huru bostadsförhållandena åter kunna urarta vid en för hastig industrialisering, visar oss framför allt Englands sociala historia under kapitalismens genombrottstid (se t. ex. Engels: Die Lage der arbeitenden Klasse in England, Leipzig 1845, p. 36 o. följ.; Held: Zwei Bücher zur Socialen Geschichte Englands, Leipzig 1881, p. 636, Bang: Kapitalismens Gennembrud, Kpnbnm 1902, p. 96), men äfven senare erfarenheter tala samma språk. — Under uppsvinget 1895/1900 steg t. ex. i Berlin invånaretalet pr. fastighet fr. 71.97 till 77 personer och delvis som följd häraf steg den genomsnittliga afkastningen

pr. fastighet från 12,362 Mk till 13,842 Mk. Ökningen var emellertid icke någorlunda jämnt fördelad, utan föll hufvudsakligen på de fattigare stadsdelarna. Uti 4 af de 23 »Standesämter und Stadtteile», hvori staden i administrativt hänseende indelas, gick under denna tid. befolkningstalet pr. fastighet absolut tillbaka (handelscentra); uti 6 understeg ökningen 2 personer, men i de fattigaste kvarteren i norr var däremot ökningen oerhörd. I Wedding steg invånarantalet pr. fastighet fr. 71,64 till 84,05, och i Rosentaler Vorst, nrödl. fr. 102,23 till 113,57 — båda två stadsdelar, hvilka enligt folkräkningen d. 1 dec. 1900 hyste mer än hälften af sin befolkning i enrumslägenheter (Statistisches Jhrb. d. Stadt Berlin 1905, pp. 95 o. 109). — Hur en dylik ojämn fördelning af den tillströmmande befolkningen inverkar på hyresprisernas stegring inom olika våningsklasser illustreras godt af följande tal från Leipzig.

Mellan 1895/1900 stego hyrorna, i procent räknadt, för lägenheter i

	1-rums	2-rums	3-rums	4-rums	5-rums	6-rums	7-rums	8-rums o. större
Alt-Leipzig	15.7	8.2	5.2	3.9	2.5	0.1	8.5	5.6
Neu-Leipzig	19.3	18.0	10.0	—2	10.0	8.3	17.1	5.8

(Die Ergebnisse der Volkszählungen vom 1 Dezember 1900 in der Stadt Leipzig. Del. II. p. 91).

Förestående data, liksom de följande, äro ursprungligen hopsamlade — ehuru de aldrig kommo till användning i krisboken — för att ge en ungefärlig föreställning om de bostadssvårigheter, för hvilka den industriella befolkningen är utsatt under haussen samt för att åtminstone delvis förklara den ökade dödligheten under denna tid. (Jmfr. Brock: Om den ekon. fördeln. och kriserna, p. 115, anm.). De kunna emellertid lika väl tjäna till att belysa den fara, som hotar arbetarna på grund af den allt för hastiga industrialisering af landets näringslif, som kunde väntas bli följden af en för brådstörriad afskrifning af agrartullarna. — Ej heller må man invända, att de förhållanden, som afspegla sig i de anförda talen, icke skulle gälla för industridistriktet i allmänhet utan endast för några storstäder, ty all presumption talar åtminstone häremot. Stadssambällena i Tyskland ha under den berörda högkonjunkturen genomsnittligt vuxit proportionellt lika hastigt eller t. o. m. hastigare än både Berlin och Leipzig, och liknande synas förhållandena ha utvecklats sig i England. (Befolkningen i orter med 2,000 inv. och däröfver steg i Tyskland 1895/1900 fr. c. 26,860 tusen till c. 30,630, tusen d. v. s. med öfver 14 %. I Berlin — Statistisches Jhrb. 1905, p. 10* — steg invånar-

antalet under samma tidrum mellan 12 och 13 % och i Leipzig — The Statesman's Year Book — ej fullt 14 %. Enl. cd. 616 p. XI tillväxte mellan åren 1891—1901 i England och Wales städer med mer än 250,000 inv. 9.32 %; städer med mellan 250 tusen och 100 tusen inv. 17.74 %; städer med mellan 100 och 50 tusen inv. 23.15 %; städer med mellan 50—20 tusen inv. 20.37 % och städer med mellan 20—10 tusen inv. 18.44 %). Som det emellertid skulle strida mot alla rimliga antaganden, att spekulationen inom byggnadsfacket skulle på de smärre platserna varit mera djärf och förutseende än i de stora centra, är det väl snarast att förmoda, att det är de stora centra, som relativt lättast förmått hårbärgera de nya arbetskrafterna, och att därför hyresstegringarna där varit proportionaliter minst starka. Följande tabell — cd. 2337 p. 34 — ger också delvis stöd åt detta antagande:

Course of Rents (including Rates) of Houses whose Gross Annual Value was less than the under-mentioned limits (Figures for 1900 = 100).

Years	London (Houses under 50 l.)	Great Britain, excluding London (Houses under 20 l.)	Twenty large Provincial Towns (Houses under 20 l.)
1890	91.0	86.2	88.7
1895	97.5	90.8	95.0
1900	100.0	100.0	100.0

Hvad Tyskland beträffar, hörde man också från småplatserna — särskildt grufdistrikten — berättas (t. ex. af Lescure), huru det under den fortskridande haussen blef mer och mer svårt att hysa de alljämt nytillströmmande arbetarskarorna, och huru man slutligen måste tillgripa utvägen att inlogera dem i provisoriskt uppförda barker. (Att man emellertid äfven på de stora platserna haft att kämpa med betydande inkvarteringssvårigheter är uppenbart, och denna omständighet utgör väl också hufvudförklaringen till det nog för många öfverraskande förhållandet, att »die Obdachlosigkeit» tyckes betydligt tilltaga under haussen — den tid, då man ju i allmänhet föreställer sig, att arbetarna på grund af de stigande penningelönerna ha det så bra. — Se Schriften des Vereins für Socialpolitik N:r 109 p. 250).

Hvad slutligen angår frågan om hyrnas relativa betydelse för arbetarbudgeten, har denna genom åtskilliga nyare undersökningar blifvit ganska väl belyst; och framgår af dem, att denna betydelse ej är ringa. Enl. Bureau of Labor ger den amerikanske industriarbetaren genomsnittligen ut 13 % af sina inkomster till hyra. Enl. Board of Trade (cd 4032 p. 29) ger åter berlinerarbetaren för samma ändamål ut 17 à 18 %. För redan ungefär ett tredjedels sekel sedan har föröfrigt prof. Hasse beräknat, att ännu en person med mellan 1,100—1,250 Mk. i inkomst måste i Tysk-

lands mindre städer utgifva 20 % däraf för bostad; och D:r Georg Wächter, som i sin afhandling: *Wohnungstatistik einiger Mittel- und Kleinstädte* (Zeitschrift des K. Sächsischen Statistischen Landesamtes, 1905 h. 2. p. 303) anför Hasses beräkningar, fogar själf till dem den anmärkningen, att mellan då och nu »haben sich die Verhältnisse zwischen Einkommen und Wohnungsmiete eher noch ungünstiger gestaltet». (Jmfr för öfrigt äfven cd 3864 pp L-LII och cd 4032 p LV, hvarest återfinnas tabeller, påvisande, bland annat, hyrans storlek i förhållande till penninglönen för ett större antal städer i det Förenade konungariket och Tyskland). —

Enligt allt hvad ofvan anförts, synes det knappast orimligt antaga, att en vanlig hausseperiod i allmänhet kommer att höja arbetarbudgetens utgiftspost för hyra med lika stort belopp, som enligt Lotz' beräkningar en brödtull på 5 Mk förorsakar (lön 800 Mk; hyra 20 % däraf = 160 Mk; höjningen under haussen 15 % = 24 Mk); och mycket rimligt synes därför att antaga, att för långa tidrymder fördelen af en nedsättning i jordbrukstillarna på grund af den omläggning af näringslivet, som kommer att bli en följd däraf, blir för industriarbetaren illusorisk.

Rättvisligen bör dock naturligen medgifvas, att hyrornas stegring under en öfvergångstid vid en förändring i näringslivet aldrig kan ge mer än ett temporärt uttryck för de nackdelar, som för industriarbetaren äro förbundna med denna öfvergång. De höga hyresprisen sporra nämligen byggnadsverksamheten, och allt efter som nya hyreskaserner resa sig, sjunka — ceteris paribus — hyrorna. Tomtrantestegringarne, som ju, rationellt sedt, borde, om de ej blåstes upp af spekulationen, vara förhållningsvis mindre, vore därför utan tvifvel en bättre mätare af de permanenta nackdelar af berörd natur, som på grund af omvältningen drabbade arbetarne, men tyvärr är det ytterst svårt att komma åt att konstatera den verkliga tomtvärdestegringen. Som i texten framhålles, betyder ju dessutom byggandet af arbetarkaserner ej enbart fördel för arbetarne, på grund af den minskning i den tillgängliga subsistensmedelsfonden, som häraf måste bli en följd. Samma är ock förhållandet med åtgärder som spårvägsanläggningar m. m., hvilka gå ut på att hålla tomtvärdena nere — de kosta mycket pengar. —

En annan sak, som vid diskussionen om spannmålstullarnas afskrifning ej heller bör förbises — men som vi dock ej här vilja närmare inlåta oss på — är det af Wieth-Knudsen framkastade spörsmålet, i hvad mån en högre lön blir en mera skenbar än verklig förmån på den grund, att den stegrade industrialismens ökade fordringar på arbetsintensiteten förutsätter rikligare och bättre samt därför dyrbarare föda för att befolkningen skall kunna »reproducera sin arbetskraft». (Formerelse og fremskridt. Kpnhm 1908 p. 23 och följ.)

Litteratur.

LAGE STAËL VON HOLSTEIN, *Om mellanfolklig medling och skiljedom* Stockholm 1914. P. A. Norstedt & Söners förlag. Pris 6 kr.

Friherre Staël von Holstein är den förste, som i Sverige upptagit den viktiga frågan om medling och skiljedom i mellanfolkliga tvister till systematisk behandling, så mycket intresse än parlamentariker och politiker äfven i detta land ägnat ämnet och så betydande den insats än är, som Sverige, främst företrädt af namnen R. Kleen och K. Hj. L. Hammarskjöld, gjordt i vår tids mellanfolkliga organisationsarbete. Redan af denna orsak skall arbetet hälsas med uppriktig tillfredsställelse icke allenast i Sverige, utan äfven i andra länder, där svensk vetenskaplig forskning är känd och uppskattad.

Boken innehåller först och främst en kommentar till den vid andra fredskonferensen antagna konventionen om fredligt biläggande af mellanfolkliga tvister. Den franska och den svenska texten återgifvas jämsides. På detta område har förf. kunnat tillgodogöra sig en ganska riklig monografi-litteratur; därjämte har han själfvallet beaktat det material, som folkrättsinstitutets och interparlamentariska unionens publikationer erbjuda. Undersökningens art och framställningens plan angifvas i inledningen med följande ord: »Arbetet afser med sin breda saklighet att orientera och upplysa de läger, som hittills stått främmande för forskningens resultat och diskussionens positiva läge». Det torde knappast råda något tvifvel därom, att just denna »breda saklighet» bäst motsvarar arbetets ändamål; en mera teoretiskt hållen utläggning hade sannolikt icke kunnat påräkna det allmänna intresse boken, såsom man allmänt har att hoppas, skall tillvinna sig, ej heller hade den i samma grad förmått tillgodose de praktiska behof, med hänsyn till hvilka den främst utgifvits. Hos den stora allmänheten förefinnes nog ett visst intresse för folkrättsliga frågor och den mellanfolkliga organisationens utvecklingsmöjligheter, men däremot öfverhufvud ringa och oklara insikter i ämnet; betydande förkunskaper få ej förutsättas.

I öfverensstämmelse med bokens ofvan antydda syftemål ingår förf. i allmänhet icke i högre grad i rättsvetenskaplig tolk-

ning af enskilda fördragsbestämmelser, ej heller inlåter han sig i allmänhet på utredning af folkrättsliga principfrågor. Arbetet är alltså företrädesvis af deskriptiv och politisk-diplomatisk karaktär; »senare specialundersökningar», yttrar förf. i inledningen, »skola närmare ingå på vissa problem, hvilka på grund af tid och utrymme här blott kunnat antydast». Stundom såge man visserligen gärna, att förf. ställde vissa frågor i belysning af allmännare folkrättsliga principer.

Doktor Staël von Holsteins kommentar är synnerligen väl dokumenterad. Förf. har med stor omsorg sammanställt fakta och belysande uttalanden i facklitteraturen och gjort detta på ett sätt, som gör det äfven för den oinvidige ganska lätt att orientera sig. Mången skall vara honom tacksam för den vägledning, som sålunda erbjudes. — Arbetet tjänar emellertid ett praktiskt ändamål äfven i så måtto, att förf. ställt såsom sin uppgift att genom kritiska reformförslag söka bidraga till gällande öfverenskommelsers och stadgandens förbättringar». Dessa hans förslag förefalla i allmänhet väl afvägda. Förf. framstår såsom en öfvertygad målsmän för internationell organisation, »fredsföring», såsom han uttrycker sig, men iakttaget å andra sidan ganska stor reservation i fråga om idéer och projekt, hvilka än så länge tillhöra »das Zukunftsvölkerrecht». Stundom förefaller han härvid alltför skeptisk, såsom då han, i anslutning till en del utländska auktoriteter, anser bortlämnandet af den klausul, som från skiljedomsplikttandantager tvister, berörande kontrahenternas vitala intressen eller ära, vara af enbart »illusoriskt värde» (d. v. s. förbehållet kvarstode det oakadt s. a. s. med naturnödvändighet).

Arbetets andra afdelning innehåller en »öfversikt af Haagdomstolens verksamhet», närmare angifvet en redogörelse för de mellanfolkliga tvister, som afgjorts af skiljedomsstolar, bildade i enlighet med konventionerna af 1899 och 1907, eller hvilka varit eller äro afsedda att till sådan domstol öfverlämnas. Framställningen är kortfattad och afser icke någon sådan kritisk pröfning af ifrågavarande rättsfall, som förekommer i en del tyska och franska specialarbeten (framför allt uti »Die gerichtlichen Entscheidungen» i sammilverket »Das Werk vom Haag), utan endast att, såsom förf. själf säger, »med klarhet, men summarisk korthet karaktärisera de till Haagdomstolen hänskjutna och föreslagna fallen».

I tredje afdelningen äro Sveriges skiljedomsfördrag med främmande makter (till antalet tolf) in extenso aftryckta.

Friherre Staël von Holsteins arbete såg dagen några få månader före världskrigets utbrott. Under den närvarande, för den mellanfolkliga organisationens målsmän så föga trösterika tiden har envar anledning att ihågkomma, att det förutom krigets i många afseenden sviktande och anarkiska rätt, gifves en »fredsföringens» rätt, och att framtiden trots allt hör denna till. Långt ifrån att medföra folkrättens slutliga *Debâcle* skall jättekampen i

sinom tid skapa de nödiga förutsättningarna för dess uppblomstring och förkofran. — Skänkes oss en värdefull undersökning af hvad som redan utförts på den mellanfolkliga organisationens område, så äro vi icke berättigade att afvisa det på grund af bristande »aktualitet» och med ett »ligge ogildt» öfvergå till den obevekliga dagordningen.

R. Erich.

Professor vid Helsingfors Universitet.

DR. KARL STRUPP, *Das internationale Landkriegsrecht*, Frankfurt a/M, Verlag Baer & Co, 1914, s. 252.

Samma massiva grundlighet som i Strupps föregående arbeten är det utmärkande draget i denna hans kommentar till landtkrigsrätten. Haagkonventionerna om fientligheternas öppnande, om neutrala makters och personers rättigheter och skyldigheter under landtkrig, om dess lagar och bruk samt om Röda Korset få här en ingående och auktoritativ tolkning, som nu under kriget må hälsas dubbelt välkommen. Tidens fläkt märkes också öfver vissa kapitel, där författaren söker sina exempel ur dagens krönika och till och med i förbigående inlåter sig i polemik med sina kolleger på andra sidan Kanalen; så t. ex. i fråga om neutralitetens förpliktelser enligt Haagkonventionen jämförd med bestämmelserna i Belgiens särskilda garantifördrag. Särskildt värdefulla bli de konkreta sammanfattningarna af debatten i vissa ämnen på grund af de utomordentligt rikhaltiga litteraturhänvisningar, Strupp genomgående försett sitt verk med. Som bilagor medfölja bl. a. in extenso Liebers mästerliga instruktioner för amerikanska armén af 1863, Brysselprojektet af 1874 samt folkrättsinstitutets förslag af 1880.

En artikel, som författaren förut ingående behandlat och som här klart belyses, är art. 23 h i landtkrigsreglementet. Den är just nu af stor aktuell betydelse; dess princip förtjänar därför särskildt påpekas.

Artikeln i fråga förbjuder uttryckligen »att förklara motpartens undersåtars rättigheter och käromål upphävda, provisoriskt försatta ur gällande kraft eller utestängda från att kunna göras gällande inför domstol». Ett krigsutbrott skulle således icke suspendera internationella avtals, kontrakts eller försäkringars bestånd eller exigibilitet eller göra intrång å krigförande parts undersåtars processrättsliga habilitet. Mot denna uttolkning, som hävdas och tillämpas å kontinenten, göres emellertid ifrån engelskt och amerikanskt håll gällande, att här endast stadgas förbud för en invasionshärs befäl (sjökrigsreglerna uppta ej någon motsvarande bestämmelse) mot att ingripa i rättsordningen å ockuperadt område. Någon inskränkning skulle med artikeln ej alls vara afsedd i det

anglosaxiska vetot mot fientlig utlännings tillträde till de inhemska domstolarna. Den uppenbara kontrasten mellan dessa åskådningar har ventilerats med yttersta ifver i facklitteraturen under de senaste åren. Bl. a. togs den upp till debatt vid den internationella sjörättskonferensen i Köpenhamn, maj 1913. Engelsmännen uppförades här af tyskarna att säga ifrån, om de stodo för sina sjöförsäkringar äfven i förhållande till krigförande kontrahenter, och det väckte stort uppseende, då de genom ytterst representativa talare hävdade, att så vore förhållandet. Lloyds president, Sir Edward Beauchamp anförde sålunda:

»Det finns intet precedensfall för att brittiska assuradörer skulle neka utbetala ett ersättningskräf för en sjöförsäkring på någon af de grunder, jag berörde i sammanfattningen af gällande engelsk lag. Min uppmärksamhet har nyligen fästs vid påståenden i utländsk press om att ej allenast engelska assuradörer skulle sakna laglig skyldighet att utbetala ersättningar till fientlig makts undersåtar för förluster, lidna under krig, också i de fall där försäkringen tagits före krigsutbrottet, utan äfven att sådana utbetalningar skulle vara olagliga. Detta är oriktigt. . . . De engelska assuradörerna ha för sin del tillämpat och komma allt framgent att tillämpa den principen, att inga ersättningsanspråk af dem tillbakavisas på den grund att de gälla fientlig egendom. Sådana aftal komma att af dem hållas i helgd lika väl i krigs- som i fredstid, och jag vill för min del tillägga att denna de engelska assuradörernas rättsnorm måste anses vara den enda som öfverensstämmer med heder och god tro.»

Några frågor uppkallade talaren till ett par ytterligare preciserande yttranden, i hvilka han bl. a. sade:

»Jag har redan förklarad att ingen engelsk försäkringsgifvare kommer att undandraga sig likviderandet af en assurans på grund af att den täcker fientlig egendom. Detta med hänsyn till assuranserna, tagna före krigsutbrottet. Men jag anser att om man bör handla så i fråga om aftal, ingångna före kriget eller när kanske ingen tänkte på möjligheten af krig, gäller i ännu högre grad att om man efter krigsutbrottet mottager en försäkringspremie, skuldet vara ytterligt ohederligt att icke fullgöra förbindelsen. . . . Det är för de engelska assuradörerna en hederssak att fullgöra hvarje förbindelse, de åtagit sig, vare sig före eller under kriget.»

I praktiken skulle således den engelska försäkringsvärlden vilja jäfva det förbud mot rättshandel med fiendens undersåtar, som Foreign Office äfven nyligen häfdat i ett svar å prof. Offenheims förfrågan om uttolkningen af nämnda paragraf 23 h. Som man vet, har nu emellertid vid krigsutbrottet engelska regeringen så uttryckligt häfdat sitt förbud, att den i Köpenhamn uttalade meningen blott får karaktären af ett internationellt önskemål. Proklamationen af den 9 September förbjuder nämligen bl. a. såväl att till fiende (hvarje person och hvarje firma, som är bosatt i eller drifver affärer i fientligt land) eller till hans fördel

och för hans räkning utbetala något penningbelopp som att teckna försäkring eller godkänna och utbetala någon försäkring eller risk till följd af försäkringskontrakt, som ingåtts eller trädt i kraft före krigsutbrottet. Tyskland och Österrike-Ungern ha i repressalieväg tvungits till analoga åtgärder. — Strupp underkastar artikeln en ingående analys och kommer för sin del till det resultatet, att den af England dikterade åtgärden är ett flagrant folkrättsbrott. Denna åskådning må väl också anses riktig, om man (som dock är mera tvifvelaktigt) får anse följande uttalande till protokollet 1907 af Tysklands företrädare vara ett uttryck för konferensens enhälliga uppfattning: »M. Göppert, délégué-adjoint d'Allemagne, explique que cette proposition tend à ne pas restreindre aux biens corporels l'inviolabilité de la propriété ennemie et qu'elle vise tout le domaine des obligations en vue de prohiber toutes les mesures législatives, qui, en temps de guerre, mettraient le sujet d'un Etat ennemi dans l'impossibilité de poursuivre l'exécution d'un contrat devant les tribunaux de la partie adverse».

Sjökrigsrätt. — Den ytterst tunnsådda litteratur å sjökrigsrättens område hvaröfver vi förfoga, har tyvärr ej heller i denna kritiska tid blifvit riktad med något verk, som kunde ersätta den utländska facklitteraturen. Kleens arbeten äro ju redan af hufvudsakligen historiskt intresse, och hvad vi i öfrigt ha att sätta de studerande i handom reducerar sig till *Handbok i internationell rätt för marinen*, som nyligen fullständigats med ett litet *Rättelshäfte*. För att i någon mån fylla den brist, som sålunda nu gör sig ytterst kännbar — hvilket bör vara de maktägande till en maning att icke en dag fördröja ordnandet af ett verkligt folkrättsstudium i vårt land — har undertecknad anmodats utgifva en samling dokument, som med nödvändighet böra finnas tillgängliga: *Folkrättsliga Regler rörande neutralitet, sjö- och landtkrig, Röda Korset, m. m.* samt Folkrättsinstitutets *Handbok för sjökriget*. Dessutom har Svensk Förening för Internationell Sjö rätt betrott mig med utgifvandet af en kommentar till Londondeklarationen (*Sjöfarten under krig*)¹. Att anteckna är f. ö. endast en skrift af fru Wicksell om *Neutrala Staters och deras undersåtars rättigheter och skyldigheter under krig*, där emellertid felaktiga uttolkningar och öfversättningar breda ut sig lika mycket som i C. O. Hiljdings *Neutrala maktens handels- och sjöfartsrätt under krig*. Af signaturen A. P. har i Malmö utgifvits några utdrag af gällande regler i *Neutralitetshandboken*.

I Tyskland däremot har man stått välrustad för att möta situationens kraf. En förträfflig öfversikt af hela prISRätten förelåg redan 1912 i O. Hirschmanns: *Das internationale Prisenrecht nach*

¹ Samtliga å Norstedt & Söners förlag.

den Beschlüssen der II Haager Friedens- und der Londoner Seekriegsrechts-Konferenz (Schweitzer, Berlin). Än rikare till sin omfattning och grundligare i sin kritik är G. Schramms monumentala verk »*Das Prisenrecht in seiner neuesten Gestalt* (Mittler & Sohn, Berlin 1913). Londondeklarationen belyses också sakkunnigt och skarpsinnigt af baron Hold von Ferneck i dennes studie öfver *Die Reform des Seekriegsrechts durch die Londoner Konferenz 1908/09*. (Kohlhammer, Stuttgart, 1914).

Dupuis' verk *Le droit de la guerre maritime* torde vara det förnämsta inom den franska litteraturen och Catellanis inom den italienska (*La dichiarazione di Londra relativa al diritto della guerra marittima*, Padova, 1912). Beträffande engelska utredningar och ståndpunkter inom ämnet torde framför allt vara att hänvisa till Oppenheims verk samt Hollands senaste arbete (utgörande en sammanställning af hans, som alltid, ytterst skarpa artiklar i *Times*), betitlat *War and Neutrality* (1914).

L. S. v. H.

Strödda meddelanden.

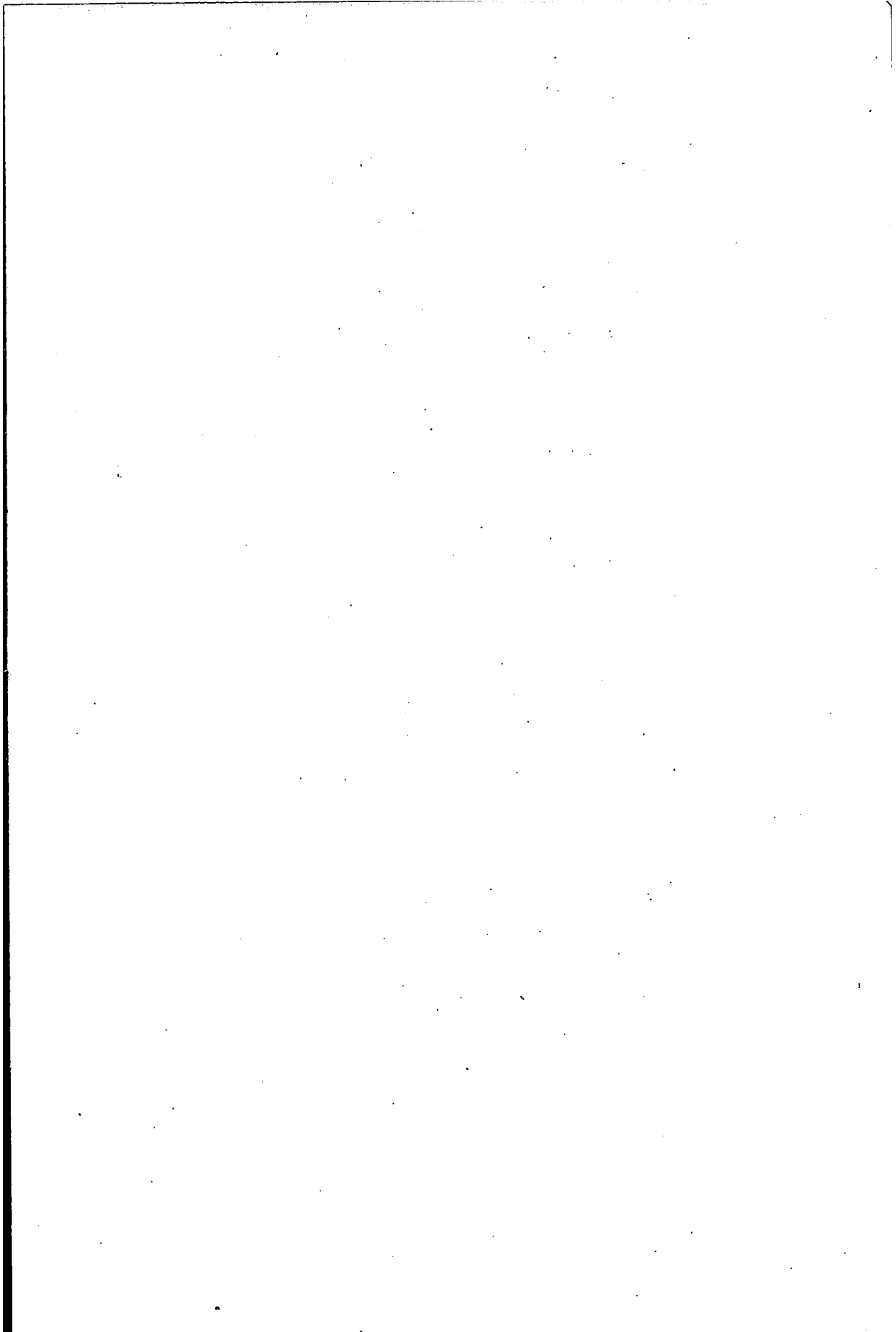
Valen till Förenta Staternas senat hafva hittills som bekant försiggått sålunda, att hvarje stats lagstiftande myndighet för en tid af 6 år utsett tvenne senatorer. Härefter har genom ett tillägg till unionsförfattningen skett den ändringen, att senaten hädanefter skall framgå ur direkta folkval. Tillägget fick rättskraft i maj förra året och utgör det 17:de i ordningen af de »amendments», som tid efter annan lagts till konstitutionen, det 15:de dock så långt tillbaka som 1870 men det 16:de äfvenledes under år 1913.

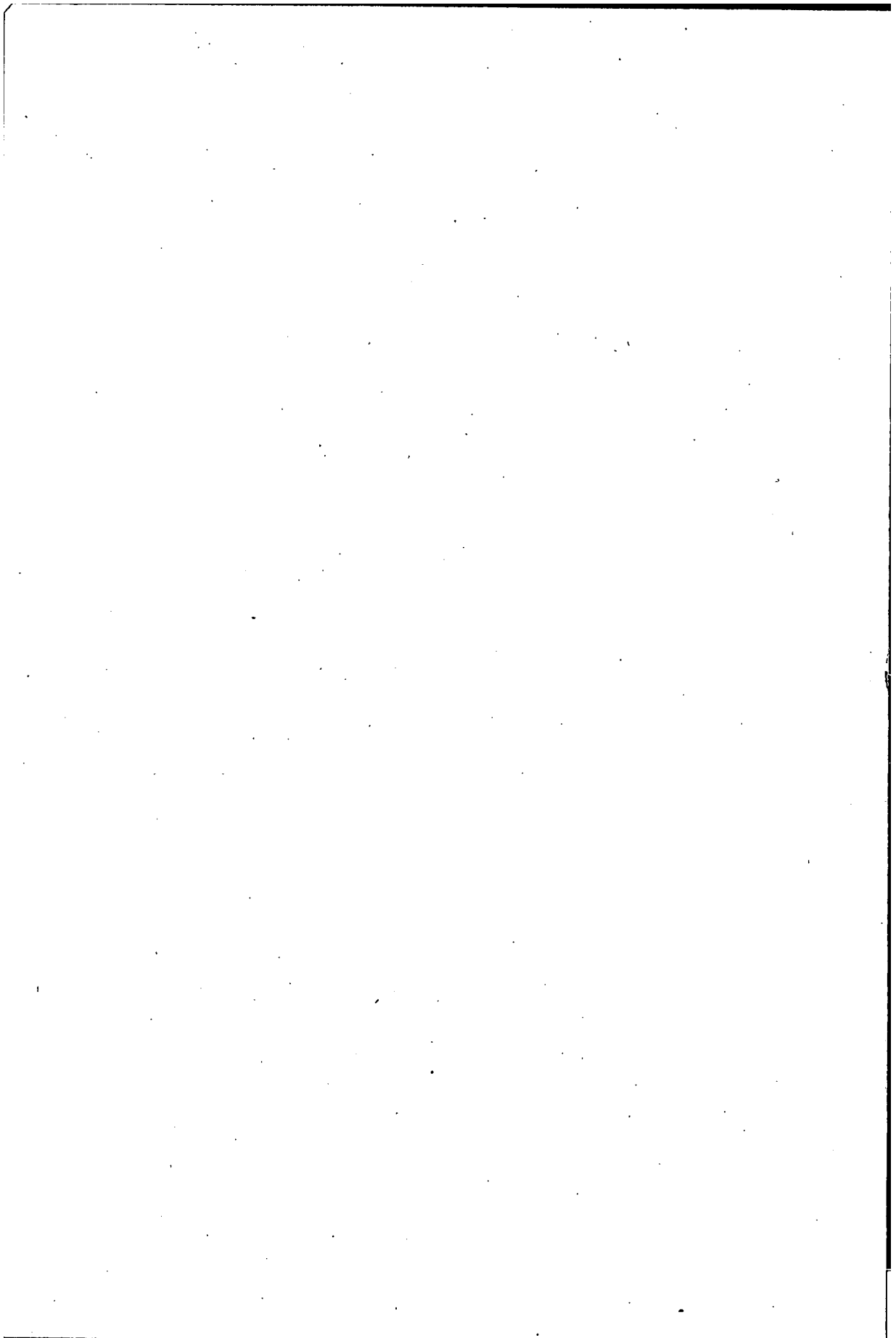
Chicagoprofessorn *Ernst Freund* som lämnat en kort redogörelse för de 2 sista tilläggen, påpekar i sitt kända verk om unionens författning, huru det gamla valsystemet ofta ledt till långa och bittra fejder inom statslegislaturerna, i synnerhet som den erforderliga absoluta majoriteten stundom varit mycket svår att åstadkomma. De lagstiftande församlingarnas arbete kunde härigenom betänkligt förryckas, och än värre var, att ett förestående senatorsval ofta betydligt influerade på valen till en statslegislatur. Också ha flerfaldiga gånger stämmor höjts mot hela det gamla systemet, och ett initiativ till författningsändring från de enskilda staternas sida var nära att komma till stånd, då, innan det erforderliga antalet stater begärt revisionen, kongressen tog sig an saken, hvarefter den 9 maj 1913 med Wisconsin's ratificering af det föreslagna tillägget $\frac{3}{4}$ majoritet bland staterna var uppnådd och lagen trädde i kraft.

Art. XVII lyder i sin början sålunda: »Förenta staternas senat skall bestå af 2 senatorer från hvarje stat, valda af dess befolkning för 6 år, och hvarje senator skall äga 1 röst. Väljarna i hvarje stat skola besitta samma egenskaper som väljarna till den talrikaste afdelningen af statslegislaturen».

Art. XVI, som gifver kongressen rättighet att pålägga en unionell inkomstskatt, har äfvenledes tillkommit efter initiativ af unionens folkrepresentation, som i juli 1909 framlade sitt förslag i ärendet. Först i febr. 1913 var erforderlig majoritet från de enskilda staternas sida ernådd, vadan $3\frac{1}{2}$ år förflutit efter förslaget tillkomst och dess slutgiltiga antagande.

J. E. N.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

SJUTTONDE ÅRGÅNGEN

1914

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1914
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
BARKMAN, HILDING, Kritik af det seneste norske forslaget till lag om arbetstvister	32
BROCK, FRITZ H:SON, Om tullarnas ekonomiska verkningar	327
BROMS, ERIK, Om val af utskottssuppleanter	117
BRUNO, ELEONORE, Öfversikt öfver litteraturen rörande källorna till 1809 års regeringsform	255
FAHLBECK, P., Departementalreformen	1
— —, Personligt Rådsvälde eller folkligt Konungadöme. Några tankar för dagen	90
— —, Världskriget och Vi	209
— —, Det antika klass-samhället	311
GRÄNSTRÖM, P. O., Den s. k. landtdagen i Linköping och munkorgs- ukasen 1844	289
HAMMARSKJÖLD, ÅKE, Om den franska republikens president	173
KJÆR, A. N., Indtægtsforhold i Sverige og Norge for personer av forskjellig kjønn, alder og ægteskabelig stilling	215
LINDMAN, AUG., Till frågan om vår proportionella valmetods verk- ningsätt	278
OLSSON, JOHN, Den moderna kommunalstatistiken	150
REUTERSKIÖLD, C. A., Monarkisk och republikansk parlamentarism ...	78
REXIIUS, GUNNAR, Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning ...	57
ROHTLIEB, CURT, Samhället och den enskildes rätt till jordförbättringar	9
STAËL VON HOLSTEIN, LAGE, Luftlagstiftningens nuvarande ståndpunkt	104
— —, Folkkrättens ansvar	285

Litteratur.

Das Werk vom Haag. Die gerichtlichen Entscheidungen: Die Judi- katur des Ständigen Schiedshofs von 1899—1913. — Af Lage Staël von Holstein	114
IDMAN, K. G., Le traité de garantie en droit international. — Af Lage Staël von Holstein	111
Interparlamentariska Unionens skrifter. — Af Lage Staël von Holstein	51
KJELLÉN, R., Stormakterna (Fjärde delen). — Af Lage Staël von Holstein	108
LUNDBORG, RAGNAR, Politisk handbok. — Af H. T.	54

	Sid.
Sjökrigsrätt. — Af Lage Staël von Holstein	364
STAËL VON HOLSTEIN, LAGE, Om mellanfolklig medling och skiljedom. — Af R. Erich	360
STRUPP, KARL, Das internationale Landkriegsrecht. — Af Lage Staël von Holstein	362
— —, Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts. Band I—II. — Af Lage Staël von Holstein	52

Strödda meddelanden.

Irlands befolkningsförhållanden.....	55
Åldringar och ålderspensioner i Frankrike och England	115
Rashygieniska sträfvanden i Förenta Staterna.....	115
Införandet af permanenta röstlängder i Tyskland.....	208
Den ungerska rösträtsreformen af år 1913	283
Valen till Förenta Staternas senat	366

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 8. N:r 4. Hfors 1914.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Arg. 8. H. 6—8. Sthlm 1914.
- Finsk Tidskrift*. T. LXXVII. H. I—IV. Hfors 1914.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1914. H. 1—3. Sthlm 1914.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 34. H. 2. Sthlm 1914.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning. Red. Axel Brunius. Årg. X. N:o 16—22. Sthlm 1914.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Arg. 1. N:o 15—24. Sthlm 1914.
- Kommunalkalender för Helsingfors stad*. II. 1914. Utg. af Helsingfors stads Statistiska kontor. Hfors 1914.
- K. Socialstyrelsen*. Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet under år 1913. Sthlm 1914.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1914. H. 2. Gefle 1914.
- Meddelanden från Svenska Arbetsgifvareföreningens Statistiska Byrå*. Årg. I. 1913. N:r VI—VIII. Sthlm 1914.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. IX. N:o 34—47. Hfors 1914.
- Nationalökonomisk Tidskrift*. Udg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1914. H. 4—5. Kbhvn 1914.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1914. H. 5—6. Sthlm 1914.
- Samling av anmälningar till sjukkasregistret*. 1913. N:r 5. 1914. N:r 1. Sthlm 1914.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret*. 1914. N:r 1. Sthlm 1914.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 1. H. 8—11. Sthlm 1914.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 12. H. 8—11. Sthlm 1914.
- Social Tidskrift*. Årg. XIV. H. 8. Sthlm 1914.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1914. N:o 8—10. Sthlm 1914.
- Statistisk månadsskrift*, utg. af Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. IX. H. 7—10. Sthlm 1914.
- Statsøkonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1914. H. 1. Kria 1914.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Arg. IV. H. 5—6. Sthlm 1914.
- Sveriges officiella statistik*. Arbetsinställelser i Sverige år 1913. Af K. Socialstyrelsen. — Livsmedels- och bostadspriser i Sverige under åren 1910—1912. Af K. Socialstyrelsen. — 1912—1913 års allmänna bostadsräkning. VIII. Brännkyrka. Af K. Socialstyrelsen. — Textil- och beklädnadsindustrien. Specialundersökning af Kommerskollegium. Sthlm 1914.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sverges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och RICKARD SANDLER. Årg. 6. N:o 8—10. Sthlm 1914.
- Tidskrift för postväsendet*. Utg. ERIK G. LANNGE. 1914. N:o 7—10. Sthlm 1914.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 50. H. 3—4. Hfors 1914.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 27. H. 3—4. Kria 1914.
- KEILHAU, WILHELM, Koncessionslovenes retsgrundlag. (Særtryk av Statsøkonomisk Tidsskrift). H. Aschehoug & Co. Kria 1914.
- WICKSELL, A. B., Neutrala staters och deras undersåtars rättigheter och skyldigheter under krig. (Svenska Fredsförbundets skriftserie IX). Lund 1914.

Innehåll:

- Lage Staël von Holstein, Folkrättens ansvar.
P. O. Grånström, Den s. k. landtdagen i Linköping och munkorgsukasen 1844.
P. Fahlbeck, Det antika klass-samhället.
Fritz H:son Brock, Om tullarnas ekonomiska verkningar.
Litteratur.
Strödda meddelanden.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder 31 1914

öfver 34,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar brand- och lifförsäkringar.

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

Lifräntor Pensioner